

Riebl/Stiglmaier

**BEVEZETÉS
AZ ÓSZÖVETSÉGBE**

M. Riebl / A. Stiglmaier

Bevezetés az Ószövetségbe

MARIA RIEBL
ARNOLD STIGLMAIR

*BEVEZETÉS
AZ ÓSZÖVETSÉGBE*

OMC WIEN

Az eredeti mű címe és kiadója:

KLEINE BIBELKUNDE ZUM ALTEN TESTAMENT

Tyrolia Verlag Innsbruck — Wien — München

Egyházi jóváhagyással

Fordította: *Dr. Liptay György*

1989 by OPUS MYSTICI CORPORIS VERLAG

(in Verbindung mit dem Österreichischen Pastoralinstitut)

A-1090 Wien, Boltzmannngasse 14.

TARTALOM

Előszó	7
1. <i>Utak az Ószövetség megértéséhez</i>	9
1.1 Az Ószövetség az egyház szent könyve	9
1.2 Az Ószövetség létrejötte	16
1.3 A bibliamagyarázat módszerei	19
1.4 Izrael és az ókori Kelet	28
2. <i>Az irányadó kezdet</i>	33
2.1 Előzetes kérdések	33
2.2 Istennek az ősatyákhoz (Ábrahám, Izsák, Jákob, Izrael pátriárkához) intézett hívó szava	37
2.3 Az Egyiptomból való szabadulás és az Istennel való találkozás a Sinai hegynél	41
2.4 A pusztai vándorlás — Jahve útrakél népével	56
3. <i>Államalkotás és az első királyok kora</i>	59
3.1 Izrael törzseinek honfoglalása és az államalkotás kezdetei	59
3.2 Izrael és környezetvilága a királyság korai időszakának kezdetén	66
3.3 Izrael első királyai (Saul, Dávid, Salamon)	69
4. <i>Próféták „Izraelben” és „Júdában”</i>	79
4.1 A prófétizmus az ókori Keleten és Izraelben	79
4.2 Az északi ország — „Izrael” és prófétái	83
4.3 Júdea, a déli ország és prófétái	93

5.	<i>Babiloni fogság — számkivetés</i>	
	<i>A döntő fordulópon</i>	104
5.1	Júda a számkivetésben.....	104
5.2	A katasztrófa válságának hívő leküzdése.....	106
6.	<i>Az Ószövetség kései ideje</i>	113
6.1	A politikai és vallási fejlődés.....	113
6.2	Jelen és jövő a fogság utáni történetírás és prófétálás szemszögéből nézve.....	118
6.3	A bölcsesség — Izrael feleletei a sikeres élet problémáival kapcsolatban.....	125
6.4	Izrael a maga dicsőítésével és panaszával Istene előtt — Zsoltárimádság.....	128
7.	<i>Az Ószövetség a hit útjelzője</i>	139
7.1	Az Ószövetség és a sikeres élet kérdése.....	139
7.2	Isten fölismerteti önmagát.....	140
7.3	Isten mindennél nagyobb — A hit útjai.....	142

Előszó

Ez az írásmű Egger Wilhelm - pár év óta Dél-Tirol megyésfőpásztora, brixeni püspök — professzor „Bevezetés az Újszövetségbe” című könyvének párhuzamos kötete. Elsősorban keresztény olvasókkal akarja megismertetni az Ószövetséget, hogy — történelmi koroktól függetlenül — segítségét találjanak hitük és életük számára.

Erre jogosít, sőt kötelez bennünket az Újszövetség és az egyház tanúságtétele, amely szerint Izraelnek és hitének története olyan háttér a krisztusi tanítás számára, amelyet feladni nem lehet.

A két szövetség szoros kapcsolatát az Isten-uralom, illetve az Isten-ország eszmén mérhetjük le. Ez a gondolat volt Izrael népének alapvető élménye, és ez alkotja az újszövetségi igehirdetés középpontját is.

Ez a kötet az újabb bibliakutatás felismeréseit foglalja össze és mutatja be. Vezérgondolatul Izrael hívő embereinek tanúságtételét választotta, vagyis azt, ahogyan ők Istenről és Istennek Izrael hívő népén végbevitt tetteiről sokszor és sokféleképpen szólottak.

Izrael történetének legfontosabb fejezeteiből kitűnik, miképpen tapasztalta meg a választott nép újra meg újra, hogy kicsoda az ő Istenük. Továbbá hogyan mutatta meg Isten az ember és a világ fölötti hatékony erejét, és hogy mit jelent az ember számára az Istenbe vetett hit.

A bevezető fejezet hozzásegít az Ószövetség megértéséhez. A befejezés pedig összefoglaló képpen mutatja be, hogy miként jutnak el az emberek az Ószövetség tanúbizonysága nyomán a hitre.

A „Bevezetés az Ószövetségbe” a Bécsi Teológiai Tanfolyamon és a Déltiroli Felnőttek Teológiai Tanfolyamán

folytatott többéves munka gyümölcse. Ezért köszönetet mondunk ezen intézmények és tanfolyamok valamennyi előadójának és résztvevőinek, akik az Isten igéje szolgálatában vállalt közös fáradozásukkal lényegesen hozzájárultak e kötet létrejöttéhez.

Wien/Brixen, 1980. január hó

Maria Riebl/Arnold Stiglmair

Ezen a helyen mondunk köszönetet a TYROLIA KÖNYVKIADÓ előzékenységeért, amellyel a „Kleine Bibelkunde zum Alten Testament” című kiadvány magyar fordításához a jogot átengedte. Továbbá megköszönjük a szerzők szíves-ségét, hogy ehhez hozzájárultak. Egyben örömmel tolmácsoljuk a magyar olvasóközönség és külön a Budapesti Hit-tudományi Akadémia levelező tagozata résztvevőinek köszönetét, akiknek tanulmányukban nagy segítség volt a „Bevezetés az Újszövetségbe” c. munka. Remélhető, hogy a „Bevezetés az Ószövetségbe” c. kötet szintén segítségül szolgál majd nekik.

Bécs, 1988. június hó

Az OMC Kiadó

1. Utak az Ószövetség megértéséhez

1.1. AZ ÓSZÖVETSÉG AZ EGYHÁZ SZENT KÖNYVE

1.1.1. Isten ígéje az Ószövetség

A keresztény ember azért nyúl a Bibliához, hogy megtalálja benne az Isten ígését, az élő Istennek hozzá, a 20. század emberéhez intézett hívó szavát. Utakat keres a Szentírásban hogy hitét a hétköznapi forgatagában is megélhesse. Persze a Bibliának az élettel való kapcsolatát nem könnyű fölfedezni. Vonatkozik ez a Biblia legtöbb könyvére, mégis leginkább az Ószövetségre. A keresztényeknek olykor nehezükre eshet, hogy az Ószövetségből vett istentiszteleti olvasmányokat mint az Isten ígését fogadják és azt feleljék rá: „Istennek legyen hála”. Sok keresztény megpróbálja, hogy az Ószövetségből válasszon magának szentírási olvasmányt, de aztán csalódottan fölhagy a kísérlettel. Mert a felkészületlen olvasóra ennek a könyvnek számos részlete úgy hat, mint egy rég letűnt világ maradványa. Gondolkodásmódja is, kifejezőkészlete is idegen neki. Művelődéstörténetileg jelentősek lehetnek ezek a szövegek, de hogy a mindennapi élet gondjainak megoldásához segítséget nyújtsanak, ez sokak számára kérdésesnek látszik.

Az Ószövetség olvasásakor a keresztény olvasónak az okozza a legtöbb nehézséget, ahogyan az Ószövetség helyenként Istenről beszél. Hívó emberek Istennek harcban kivívott győzelméről zengenek dicsőítő éneket; próféták ítéleteket hirdetnek; perbe fogottak átkot hívnak le Istentől ellenfeleikre. A törvény rendeletei és előírásai igen nagy helyet foglalnak el ezekben a könyvekben. Szinte úgy érezzük, hogy áthidalhatatlan szakadék tátong az Ószövetség és Jézusnak Istenről szóló tanítása között. S a Bibliának némelyik helye látszólag még meg is erősít minket érzésünkben. A próféták kiemelik az Ószövetség elégtelenségeit; az Ószövetség későbbi korszakában egyre inkább az a hitbeli várako-

zás kerül előtérbe, hogy Isten országa minden eddigit fölülmúló, új formában valósul meg. Jézus ismételten szembeke-
rül korának hivatalos Izraelével, és amikor azzal vezeti be
tanítását: „Én pedig azt mondom nektek” (vö. Mt 5,11-48),
akkor az Ószövetség legfőbb parancsaival fordul szembe.
Pál apostol egyértelműen elutasítja az ószövetségi zsidó tör-
vényt (vö. Róm 10,4).

A keresztényben így fölmerül a kérdés: vajon az Újszö-
vetséggel nem veszítette-e el jelentőségét az Ószövetség?

**Az ószövetségi szövegek olvasásakor a keresztény
ember nehézségekkel találja szembe magát. A leg-
több gondot az okozza, vajon fölismerheti-e, s ha
igen, hogyan ismerheti föl az Ószövetségben is az
élő Isten szavát.**

1.1.2. Az Ószövetség Jézusnak és az ősegyháznak a könyve

Az ószövetségi könyvek érvényessége kérdésében az
egyház maga világos és egyértelmű választ ad. Az egyház
kezdetől fogva következetesen elvetett minden olyan kísér-
letet, amely az Ószövetség jelentőségének kétségbevonására
irányult. A II. Vatikáni Zsinat óta különösen is azon van-
nak a tanítóhivatal és az igehirdetés felelősei, hogy megked-
veltessék a keresztényekkel az Ószövetséget. Az Ószövetség-
nek ez a nagyrabecsülése egybevág Jézusnak és a korai ke-
resztényeknek a tanúságtételével.

A názáreti Jézus ugyanis egész működésével népe hitbe-
li hagyományainak keretein belül mozgott. Zsidóként nőtt
föl, és ifjúságától fogva részt vett a templomi és a zsinagó-
gai istentiszteleteken, valamint honfitársai családi ünnepe-
in. Mint minden jámbor zsidó, nyilvánvalóan ő is elmondta
naponta háromszor ezt az imát: „Halld Izrael: Jahve, a mi
Istenünk az egyetlen Úr!” (MTörv 6,4kk) Zsidó kortársai-
nak új üzenetet hoz Jahvétól, Izrael Istenétől, akit ő egye-
dülálló módon nevezhet Atyjának. Istennek ez az utolsó és
végérvényes kinyilatkoztatása egyszer s mindenkorra eldönt
mindent: Isten országa, amelynek Izrael mint az Isten népe

a létét köszöni, a maga teljességében Jézusban valósul meg. Izrael útja, amelyen őt az Isten mindaddig vezette, Jézusban célba ér. Jézusnak ezt a kulcsszerepét egész fellépése elárulja, főleg pedig az ószövetségi könyvekkel kapcsolatos magatartása tanúsítja. Jézus ugyanis azzal az igénnyel lép föl, hogy újra megvilágítsa és teljes egészében érvényre juttassa Atyja akaratát, amelyet ezek a könyvek tanúsítanak, a zsidó írástudók azonban a törvény magyarázatával gyakran elhomályosítottak (Mt 5,17).

Jézus a sokféle parancsot a Törvény lényegét alkotó két főparancsra, az Isten és a felebaráti szeretet parancsára vezeti vissza, és ezzel a tízparancsolat eredeti szellemét juttatja érvényre. Új viszont az addigiakkal szemben az a biztonság, amellyel Jézus Isten előírásait magyarázza és új utasításokat is ad. Jahve tekintélyével egybevehető teljhatalomnak tudatára vall az a tekintély, amellyel tanítványait fölszólítja, hogy kövessék, vagy amellyel kijelenti: az ember végső sorsa attól függ, milyen álláspontot foglal el övele szemben.

Jézus azt hirdeti kortársainak, hogy Jahve, Izrael Istene benne újra és végérvényesen elkötelezi magát népének. Istennek az emberekkel megtett útja, amelyről az Ószövetség könyvei tanúskodnak, így Jézusban célba ér.

Nyilvánvaló kudarcra következtében Jézus jelentősége Izrael számára kérdésessé vált: Izrael hivatalos képviselői elutasították Jézust. Vajon azonban ezzel érvényét veszttette-e az Isten ígérete?

A kereszthalál katasztrófát jelentett. Ebből a háttérből nézve válik érthetővé a húsvéti közösség örömjongása. Az első keresztények ámulva tanúsítják, hogy Fia föltámasztásával Isten újra végérvényesen és visszavonhatatlanul meghívta az embereket. Izrael elszalasztotta a döntő órát, ezért az egyház saját magát tekinti új és igazi Izraelnek. Jahve hívó szavának, amelyet Izraelhez intézett, a Feltámadott közösségében kell figyelmesen hallgató fülre és válaszra találnia. Az egyháznak ez az önmagáról vallott fölfogása az Ószövetség új értelmezését is magával hozta. Most már ke-

keresztény szemszögből nézve olvasták Izrael írásait, vagyis annak tanúságaként, hogy az Isten és az ember közösen megtett útja Jézus Krisztusban és egyházában célba ért. Az útnak ez a végső szakasza fényt derít az út korábbi szakaszaira is. Így válik világossá irányuk és tulajdonképpeni értelmük, de egyszersmind nyilvánvalóak lesznek az úttévesztések és eltévelyedések is. Ugyanakkor a célbajutás szakasza valami lényegeset ad hozzá az addigi úthoz: az Újszövetségnek újdonsága az, hogy Isten az egy Jézus Krisztusban örökre és fölbonthatatlanul szövetségre lépett az emberekkel.

Az Ószövetségnek ez a keresztény szemlélete érthetővé teszi: miért törekedett az ősegyház arra, hogy Jézus egész működését az Ószövetség fényében mutassa be. Ez a törekvés a beteljesedésre utaló idézetekben ötlük leginkább szembe: „hogyan beteljesedjék az Írás” (pl. Mt 1,22; 8,17; Jn 19,28.36); ezek az idézetek Jézus életének egy-egy eseményét hozzák kapcsolatba az Ószövetséggel. A korai kereszténység ezért például Jézus szenvedését úgy mutatja be, hogy a 22. zsoltárból valamint az Isten szolgájáról szóló 4. énekből (Iz 52,13-53,12) idéz vele párhuzamos részleteket.

A korai kereszténység az Újszövetség népének tekinteti magát, amely az Ószövetség népének törzsökéből sarjadt. Izrael írásait ezért már úgy olvassák, mint amelyek Krisztus életének eseményeiben teljesedtek be.

1.1.3. Az ószövetségi kánon

Hogy mely írások tanúsítják hitelesen Istennek Izraelhez intézett hívó szavát, annak fölismerése természetesen hosszabb időbe tellett. Számos más írás is közkézen forgott azokon a könyveken kívül, amelyek később az ószövetségi Szentírásként jóváhagyásra találtak. Ezeknek az egyéb könyveknek apokrif, vagyis „titkos” írás volt a nevük. Pontosan meg kellett tehát határozni, mely könyvek tartoznak bele a Bibliába. Ez nem volt mindig könnyű, mert az apok-

rif iratok (legalábbis a külső megjelenési formájukat tekintve) számos hasonlóságot mutattak a bibliai könyvekkel.

A Bibliához tartozó könyvek együttes fősorolását a bibliai iratok kánoni jegyzékének is nevezzük. A kánon eredeti jelentése: egyenes rúd, amelyen valamit igazítani és állítani lehet, tehát mérőrúd, azaz mérce. A kánoni jegyzékhez tartozónak azokat a könyveket számítja az egyház, amelyek a hit zsinórmértékéül szolgálnak; ezekben látja teljes érvényességgel és hamisíthatatlanul igazolva a hitét. Amikor ezeket a könyveket sugalmazottnak nevezi, ezen azt érti, hogy az Isten népe hitének hiteles bemutatásában az Isten Lelkének (latinul Spiritus = lélek, lehelet, sugallat) működését ismerte és ismeri föl.

Az ószövetségi kánon elhatárolása és meghatározása terén a zsidó hitközségek felelősei megelőzték a keresztény egyházat, mert bizonyos iratokat mértékadónak tekintettek a zsidó hit szempontjából. Krisztus előtt kb. 400-tól Mózes öt könyve számított a hit zsinórmértékének. Később a prófétai könyveket, majd a többi iratokat is elismerték Isten szavának. Jézus korában a zsidó kánon elhatárolása lényegében lezárult. Viszont azokkal az írásokkal kapcsolatban, amelyeket nem a Biblia eredeti nyelvén (héber) írtak illetőleg hagyományoztak át, eltérnek a vélemények. Az ősegyház — a zsidó hitközségekkel ellentétben — ezeket a könyveket is hozzászámította a maga kánonjához. (A protestáns keresztények szintén csak a szűkebb körű Ószövetséget ismerik el kánoninak.)

A Szentírás kánonja azoknak a könyveknek a gyűjteménye, amelyekben az egyház fölismeri hitének alapjait.

Az ószövetségi kánon Kr.u. 100 körül alakult ki a zsinagógákban és az ősegyházban. Ugyanebben az időszakban jöttek létre a keresztények újszövetségi iratai is. Nincs azonban semmi följegyzés arra vonatkozólag, hogy az egyház emiatt az Ószövetséget kérdésesnek tekintette volna. Az Ószövetség még azoknak a keresztényeknek a körében is Isten ígéje marad, akik a (korabeli rabbinista írásmagyará-

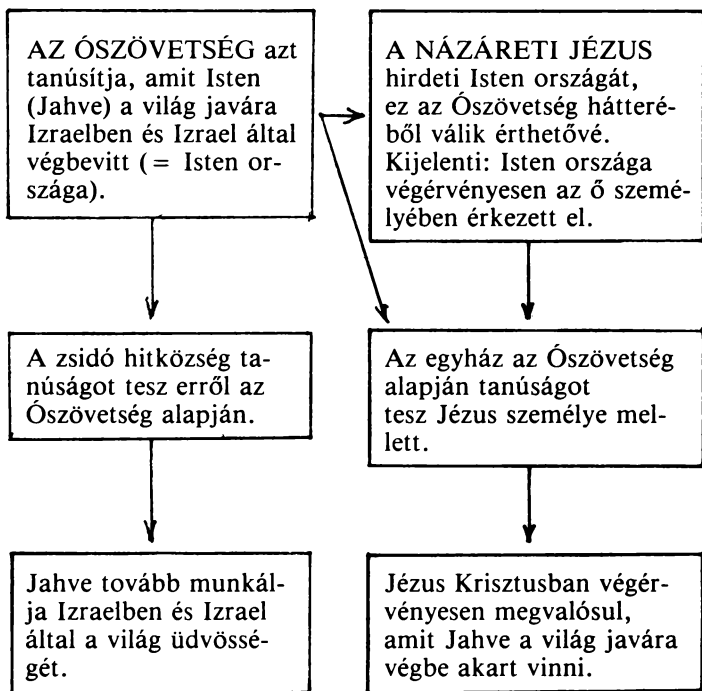
zat formájában értett) ószövetségi zsidó törvények alóli szabadulásért hevesen küzdöttek. Ugyanakkor a keresztény közösség mint Izrael örököse föl jogosítva és kötelezve érezte magát, hogy saját iratait mint újakat állítsa szembe a régiekkel és így kifejezésre juttassa a két üdvtörténeti korszak egységét és egyben különbözőségét. Az Ó- és Újszövetség fogalmának elhatárolásához (vö. 2 Kor 3,6) maga az Ószövetség szolgáltat indítékot. Hiszen prófétai szavak (így Jer 31,31-33) fejezik ki azt a reményt, hogy új szövetség jön létre Isten és az emberek között.

Amikor a keresztény közösség Izrael iratait Ószövetség névvel illeti egyszersmind arra is igényt tart, hogy ezeket az írásokat a maga módján értelmezze. Ez az értelmezés azonban alapvetőleg más, mint a zsidó írásmagyarázat. A zsidók és a keresztények az Ószövetségben egyaránt annak bizonyosságát látják, amit Isten Izrael javára végbevitt. A keresztény egyház azonban a Krisztusban való teljes megvalósulást tartja szem előtt és így olvassa ezeket a tanúbizonyságokat.

Mielőtt ennek a könyvnek 2-7. fejezetében az Ószövetség keresztény szemléletét közelebbről kifejtenénk, tisztáznunk kell néhány kérdést. Az ószövetségi könyvek keletkezését (1.2.) az írásmagyarázat újabb modern munkamódszere (1.3.) révén érthetjük meg. De még arra is figyelniünk kell, hogy a Biblia háttérében az ókori Kelet áll. Ennek szem előtt tartása alapvető feltétele az Írások értelmezésének (1.4.).

Az Ószövetség
zsidó értelmezése

az Ószövetség
keresztény értelmezése

1.2. AZ ÓSZÖVETSÉG LÉTREJÖTTE

1.2.1. Szóbeli hagyományok

A Biblia eredete a Kr. e. 2. évezredre nyúlik vissza, amikor a későbbi Izrael ősei még zaklatott nomád életet éltek, és egy-egy helyzettel az atyáiktól öröklött hit erejével bírkóztak meg. Hittek abban az Istenben, aki családjukat (népüket) vezeti. Az atyák ezeket a történeteket elmondták a fiaiknak, azok pedig továbbadták utódaiknak. Így az egymást követő nemzedékek bátorságot merítettek ahhoz, hogy a maguk kockázatos létét Istenbe vetett bizalommal vállalják. Isten segítségének újabb és újabb megtapasztalása megerősítette őket reményükben. A nomád nagycsalád fennállását biztosító és magatartását meghatározó szabályokat Istentől kapott utasításként értelmezték és így is adták tovább. A hagyományok továbbadása csupán szóban folyt.

Istennek ezt a megtapasztalását nemcsak a családokon belül hagyományozták át, hanem a nagyobb közösségeken, a törzseken és a törzsközösségeken belül is. S ha a törzsből származó hősök rendkívüli dolgokat vittek végbe Isten segítségével, akkor Istent magasztalták. Hitvallási formák és istentiszteleti énekek születtek az üdvtörténeti események közös megünneplésére. Ezeknek az volt a rendeltetésük, hogy a mindenkori jelen vagyis a későbbi korok számára is biztosítsák a körükben végbement események hatását.

A Biblia évszázadokra visszamenő szóbeli hagyományokkal kezdődik. Nomád családokon illetve törzseken belül hirdetik és adják tovább nemzedékről nemzedékre Isten nagy tetteit.

1.2.2. Az írásbafoglalás korszakai

Minél több család és törzs olvadt össze és fejlődött a századok folyamán állammá Izraelben és Júdában, annál nagyobb szükség volt rá, hogy a sok szóbeli (részben már

írásba is foglalt) hagyományt összegyűjtsék. A bennük tanúsított Jahve-hit szolgált Isten népének alapul. Így jöttek létre azok a nagy írásművek, melyekben fennmaradt Izrael története. Ezeket az írásokat egyfelől azoknak a hitbeli meggyőződése jellemzi, akik a régi hagyományokat továbbadták, másfelől viszont az a cél határozza meg, amiért a különféle könyvek szerzői leírták Izrael történetét: Izrael történetének nemegyszer igen különböző eseményeiben egyre világosabban fölismerték az egyetlen Istennek, Jahvenak a működését. A szerzők Isten megtapasztalásának szemszögéből adják tovább és írják le a hagyományokat, és így is értelmezik őket a mindenkori jelen számára.

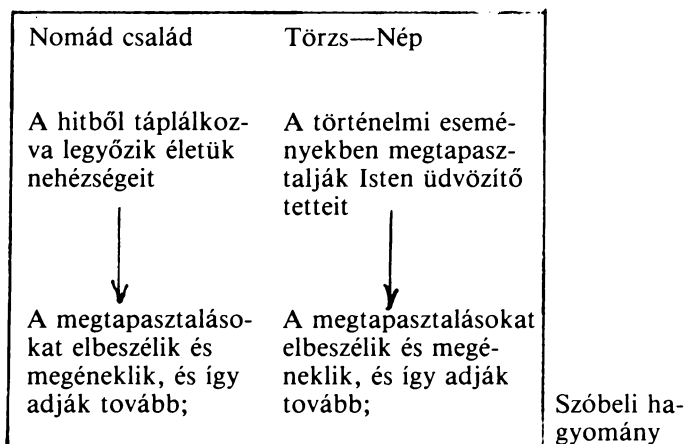
Szabályokat gyűjtenek és foglalnak össze, a fölmerülő újabb kérdéseket is figyelembe véve, hogy az elődök Istennel kapcsolatos tapasztalataiban megtalálják azokat az irányelveket, amelyeknek szem előtt tartásával a hívő ember helyes magatartást tanúsíthat Isten színe előtt és Isten népének közösségében. Rögzítik a próféták mondásait: meggyőződésük, hogy ezek maradandó értékűek és túlélnek a próféták korát. Különös gonddal őrzik a szorosabb értelemben vett vallási hagyományokat: az Istent dicsőítő énekeket, a hitvallásokat, az egyes személyek és a közösség imádságait.

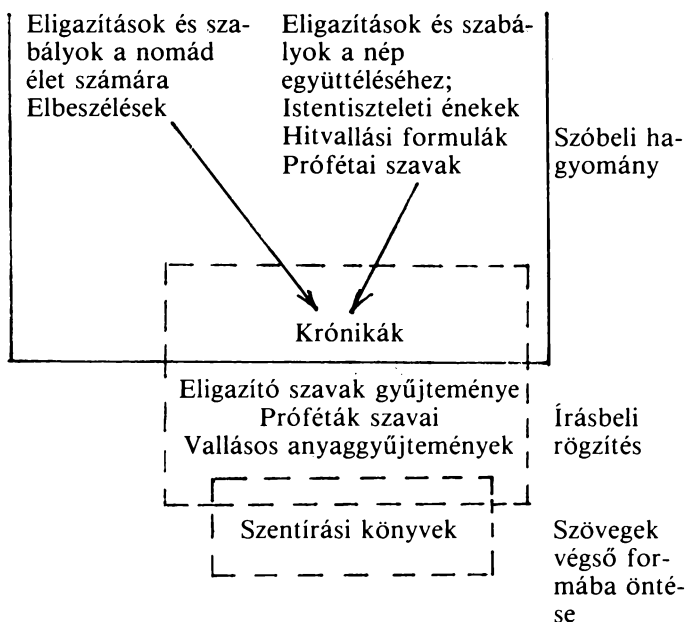
Egyik írás sem keletkezett pusztán történetírói érdeklődésből. Valamennyi Istent akarja hirdetni. Azok a hívő emberek, akik a régi hagyományokat gyűjtögették és újabb iratokat szerkesztettek, azt kívánták tanúsítani a többi hívő ember előtt, hogy Jahve az ő életükben is jelenlevő és hatékonyan működő Isten. Jahve jelenti a választ Izrael különleges helyzetének kérdéseiben, ahogy ezt a történeti könyvek tükrözik. A próféták működése révén az ő szava jut el mindig új formában a néphez. A parancsok és a törvények Isten hívó szavának követését hivatottak szolgálni. Az Isten már annyiféle helyzetben tanúságot tett hűségéről, hogy a későbbi nemzedékeket is az Istenbe vetett bizalomnak kell vezetnie a hit útján. Ilyen segítségre főleg akkor volt nagy szükség, amikor mindkét állam (Izrael és Júda) összeomlott. Ekkor szedték össze és öntötték mai formájukba az Isten múltbeli működéséről szóló bizonyságokat amelyek szóban akkor már együtt voltak, sőt részben már írásban is rögzítve voltak.

zítették azokat, ma pedig mint a Szentírás egy-egy része állnak előttünk. A Szentírás könyveinek javarésztét héber nyelven, vagyis az ókori Izrael nyelvén foglalták írásba. De több rész arámul íródott, a későbbi idők népnyelvén. (Ezt a héberrel rokon nyelvet a Kr.e. időkben beszélték néhány évszázadon át. Jézusnak és az első keresztényeknek is ez volt az anyanyelve. Néhány könyvet görögül írtak).

A szóbeli hagyomány kialakulása, az összegyűjtés és az írásbeli rögzítés, majd a végső leírás munkája évszázadokig tartott. Az írások összegyűjtőit, szerzőit és továbbadóit az a szándék vezette, hogy tanúságot tegyenek Jahvéról, az ő életükben is jelenlévő és működő Istenről.

Az Ószövetség nem az elméleteknek, hanem az életnek a könyve. Izrael hívő embereinek megtapasztalásaiból született, kb. egy évezred folyamán.

1.3. A BIBLIAMAGYARÁZAT MÓDSZEREI

1.3.1. Az újabb módszert követő írásmagyarázat helyes és szükséges

Számos olvasó elgondolkodott már azon, hogy napjainkban miért magyarázzák olykor a Bibliát másképpen, mint régebben. A szentiratok létrejöttének hosszú és bonyolult folyamatának ismeretében azonban érthetővé válik, hogy a Biblia új szemlélete nem divatjelenség, hanem a Bib-

lia sajátosságainak világosabb fölismeréséből ered. Ahhoz, hogy ráeszméljünk, mit meríthetünk a Szentírásból egyéni életünk számára, be kell hatolnunk Izrael népe életének és hitének történetébe: a Bibliában éppen ennek a lecsapódását találhatjuk meg. Józanul és elfogulatlanul szemügyre kell vennünk tehát a szövegeket, és meg kell kérdeznünk, hogy — személyes ítéletünktől és nézetünktől függetlenül — miként kell őket értenünk. Ez az újabb bibliatudomány alapvető feladata.

A bibliai írásoknak ilyen kifejtése természetesen éppen olyan bonyolult és sokrétű, mint keletkezésük története. A hívő ember egymagában nem vállalkozhat erre a feladatra —, mások segítségére szorul. Hiszen a Biblia kezdettől fogva nem magánjellegű könyv, hanem Isten népének a könyve. Isten népének életéből nőtt ki, ennek a népnek hirdették és neki foglalták írásba. Így a Biblia csak Izrael népének látószögéből érthető meg helyesen. Ezért az egyház, amelyre Isten különösen is rábízta a Biblia őrzését, segítséget nyújt az egyes embernek a Biblia helyes értelmezéséhez. Megvalósul ez a tanítóhivatal megnyilatkozása által csak úgy, mint a bibliakutató tudósok fáradozásai révén.

A Biblia kialakulásának története bonyolult, ezért megfelelő magyarázatokra van szükség, hogy minél világosabban fölismerjük, hogyan jut el hozzánk Isten üzenete a Biblia révén.

A következőkben fölkerjünk az olvasót, vessen egy pillantást a bibliakutató tudósok műhelyébe. Így tudomást szerezhet róla, miként jönnek létre a bibliatudomány eredményei, amelyek örömet és meglepetést, de ugyanakkor csodálkozást és idegenkedést is kiválthatnak. Adjon ez az olvasónak elindítást az egyéni szentírásolvasáshoz és legyen segítségére, amikor másokkal folytat beszélgetést a Bibliáról.

1.3.2. A bibliakutató tudós műhelyéből

A szöveg magyarázatának alapvető feltétele a szöszerintiség ellenőrzése. A nem szakember olvasó a Bibliával való foglalkozás során az anyanyelvi fordításra van utalva. Ha viszont egybevetjük a különféle fordításokat, akkor elénk tárulnak a különbözőségek. Ezek abból adódnak, hogy a Biblia eredeti (héber ill. görög) szövegét a fordítások olykor nagyon eltérő módon adják vissza. Számos különbség onnan ered, hogy a szöszerinti szöveget nem mindig adták egyértelműen tovább. A bibliakutató tudósna az a feladata, hogy az előtte álló szöveget összehasonlítsa az őseredeti szöveggel.

Erre az eljárásra (szakkifejezéssel: a szövegkritikára) azért van szükség, mert a Bibliának egyetlen könyve sem maradt ránk eredeti lejegyzésében, hanem csak másolatban. Egyes bibliai részletek kézirati áthagyományozása a Kr.e. 2. évszázadra megy vissza. Az Ószövetség legrégebbi teljes kézírata Nagy Károly uralkodásának idejéből maradt ránk. Némelyik ószövetségi könyv esetében azért több évszázad választja el keletkezésének és írásbeli reánkmaradásának legkorábbi idejét. Ez az időköz azonban jóval rövidebb annál, mint amit az ókori irodalom más műveivel kapcsolatban megállapíthatunk. Az újabb meg újabb másolások során azután számos hiba is keletkezhetett: önkéntelen elírások a másoláskor és a tollbamondáskor, sőt céltudatos javítgatások a nehezen érthető részek esetében. A legújabb kor szövegkritikai vizsgálatainak eredményeképpen a szövegnek olyan alakja vált ismeretessé, amely az eredeti fogalmazásnak minden bizonnyal sokkal inkább megfelel, mint a korábbi változatok.

A nem szakember is talál utalásokat a szövegkritikára a jó és modern fordításokban. (Így pl. a Szent István Társulat kiadásában megjelent ószövetségi Szentírás /1930-34/ kötetinek ma is érdekes lábjegyzeteiben, ugyanúgy az 1973 óta több kiadásban megjelent Biblia könyveinek szövegéhez adott Jegyzetek számos helyén gyakran történik utalás a héber eredetire, ennek szövegváltozataira és a görög fordításra. *A kiadó megjegyzése.*) A szövegváltozat, ill. a más olva-

sási mód annyit jelent, hogy ezen a helyen több kéziratban a használatban lévő szövegtől eltérő változat fordul elő. A héber nyelvű ószövetség ókori görög nyelvű fordítását „G” betű jelzi. Ez a Kr.e. III. évszázadban Egyiptomban készült és „Septuaginta” (Hetvenes fordítás) néven ismeretes. Egy régi legenda szerint ugyanis 72 „öreg” (senior) fordította a héber szöveget görögre, akik a jeruzsálemi egyházközségből mentek le Alexandriába. A Septuaginta sok helyen eltér a ránk maradt héber szövegtől. Számunkra főleg azért jelentős, mert az első keresztények ezt a fordítást használták.

Minden Bibliával foglalkozó munkának alapvető feltétele a szövegkritika, amely azt vizsgálja, hogy a ránk maradt bibliai szöveg megfelel-e az (elveszett) eredeti fogalmazásnak.

A következő lépés a szöveggel kapcsolatban annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy egységes-e, azaz ugyanabból a forrásból származik-e. Az „irodalomkritika” — így nevezzük ezt a módszert —, a bibliai szövegekben mutatkozó ellentéteket, a zavaró ismétléseket és egyéb egyenetlenségeket veszi vizsgálat alá, és próbál szembenézni velük. Közben következtetéseket von le a mindenkori szöveg történelmi előzményeire vonatkozólag.

A nem szakember számára sem érdektelen az a kérdés-fölvetés, amit ez a módszer jelent. Rávilágít ugyanis arra, hogy a Biblia állítólagos ellentmondásai csupán látszólagosak. Korábban arra törekedtek, hogy a Bibliában előforduló (olykor önkényes) ellentmondásokat föloldják és összhangot teremtve elkendőzzék. A jelenlegi kutatások ezekből az egyenetlenségekből arra következtetnek, hogy a Biblia hosszadalmas és bonyolult folyamat eredményeként jött létre, és benne évszázadok kulturális, társadalmi és vallási emlékei csapódtak le.

A Biblia sok szövege egyenetlenségeket és ellentmondásokat mutat, ebből következtetéseket vonhatunk le keletkezésének történetére („irodalomkritika”).

A következőkben fölülvizsgáljuk az egyes kis szakaszok nyelvi megfogalmazását, ahogyan ezt az irodalomkritika felszínre hozta („formakritika”). Megnézzük például: prózában vagy versben íródott-e a szöveg? Sok olyan ige szerepel-e benne, amely mozgalmas eseményre enged következtetni? Száraz jogi nyelvvel vagy leíró stílussal állunk-e szemben?

A szöveg nyelvi formájának szem előtt tartása fontos az értelmezés szempontjából. Világos, hogy másképpen kell értelmezni egy költeményt, mint egy elbeszélést, másképpen egy intelmet, mint egy jogszabályt. Sok mindenre fény derül akkor is, ha a szöveg fölépítését vizsgáljuk; például megkérdezzük, hol van az elbeszélés csattanója. Ebben a munkában a modern nyelvtudomány értékes szolgálatot nyújt az Írás magyarázójának.

Más módszerrel is vizsgálhatjuk egy-egy szöveg nyelvezetét. A „formakritika” az a módszer, amely a vizsgálatba vett szöveget más hasonló nyelvi formát mutató szöveggel veti össze, ha ezek nem is állnak közvetlen összefüggésben egymással. Az ilyen összehasonlítás gyakran bizonyos elbeszélés vagy írásmód fölfedezéséhez vezet, amelyeket „min-taformáknak” vagy „műfajoknak” is nevezünk.

Így például földöntúli lények (Isten, angyal, feltámadott) megjelenését rendszerint a következő minta szerint mondják el:

- Földöntúli lény jelenik meg.
- Aki a jelenést látja megijed, a földre esik, vagy más hasonló történik vele.
- Fölemelik és megvigasztalják (pl. ezekkel a szavakkal: „Ne félj!”)
- Aki megjelent, az átadja a tőle hozott üzenetet annak, akihez küldetése szól.

(Példák erre a fölépítésre: Dán 8,15-18; 10,2-12; Mt 17,5-7; 28,2-4; Jel 1,9-20; ApCsel 26,13-18)

A szöveg nyelvi alakjának („formájának”) megfigyelése hozzásegít tartalmának jobb megértéséhez („formakritika”).

Bizonyos műfajokat mi is jól ismerünk. Régi törvényszerűség, hogy azonos helyzetekben azonos kifejezéseket használnak. Ha pl. gyászjelentéseket hasonlítunk össze, észrevehetjük, hogy többnyire nagyon hasonló fölépítésűek még ha lényegesen különböznek is egymástól. A műfajok kialakulását a helyzetek teszik érthetővé, amelyekben megfogalmazódtak (így az említett két esetben: emberek találkozása Istennel, illetve halálesetek). Az eredeti helyzetet, amelynek műfaja megszületését köszönheti, a szaknyelv így is nevezi: „Sitz im Leben” (a műfaj helye az életben; élet szerinti helye).

Az Ó- és Újszövetség írói járatosak voltak az így kifejeződött beszédfordulatokban. Ha pl. valamelyik szerző valakinek Istennel való találkozásáról akart tanúskodni, akkor az elbeszélést a megjelenésekről szóló híradások műfajába öltöztethette. Így tette ezt még akkor is, ha nem volt az adott eseményről közelebbi tudomása. A biblíamagyarázat ebből arra következtet, hogy a szerzők az adott eseményekről nem valósághű jegyzőkönyvi jelentést akartak készíteni. Hogy fölmérhessük, mit akartak az ilyen szövegekkel kifejezni, ahhoz meg kell vizsgálnunk az általuk választott mintaformát. Mert ahogyan a szerző a műfajt alkalmazta, az mutatja meg, hogy mi volt a szándéka a tény közlésével.

A Biblia bizonyos szövegeihez meghatározott kifejezőmódok szolgáltak alapul. Az ún. műfaj-kritika ezeket a „mintaformákat” vagy „műfajokat” és eredetüket vizsgálja („Sitz im Leben” — a műfaj helye az életben).

Most pedig nehéz, de igen tanulságos munkamenetben vegyük sorra a különféle formák és műfajok áthagyományozásának a kérdését. Ez a vizsgálódás az ún. „tradíciókritika”, vagyis az áthagyományozás kritikus értelmezése. Alkalmazásakor azt kérdezzük, hogy milyen fejlődési fokokon ment át az elbeszélés, mondás, hasonlat, ének stb., amíg keletkezésétől eljutott a Bibliában való rögzítéséig. A hosszas szóbeli és írásbeli áthagyományozás sok esetben

olyan változásokat hozott magával, amelyek rávilágítanak Izrael hitbeli fölfogásának fejlődésére.

Így pl. az Egyiptomból való kiszabadulásról szóló különféle beszámolók rávezetnek arra a fölismerésre, hogy a későbbi nemzedékek ebben a szabadulásban a szabadulást szerző és menekvést nyújtó Isten működését látták, ahogyan azt saját életükben megtapasztalták. (Vö. 44. old.)

A legtöbb forma és műfaj változásokon ment keresztül, amíg eljutott keletkezésétől az írásban való végleges rögzítésig. Ezekből a változásokból következtethetünk Izrael hitének fejlődésére („tradíció-át-hagyományozás-kritika”).

Végül meg kell vizsgálnunk, hogy az írásk szerzői a különböző szóbeli és írásbeli hagyományokat hogyan illesztették össze egységes írásművekké. Itt figyelembe kell venni, hogy a szerző mikor élt, milyen körből származott és kiknek írta a munkáját. A Bibliának minden egyes könyve ugyanis Isten népének egy bizonyos csoportjához szól, hogy ezeknek az embereknek adott helyzetét értelmezze Isten világosságának fényében. Itt különösen tanulságos az, hogy miként bánt a szerző az áthagyományozott anyaggal: milyen hagyományok állnak rendelkezésére, hogyan válogathat az anyagból, miként módosítja a különféle hagyományokat személyes hitbeli élményei és az emberek kíváncsiái szerint. Figyelmet érdemel az is, hogyan sorakoztatja föl ezeket a hagyományokat, és végül, hogy melyek azok a részletek, amelyeknek ő maga a szerzője. A szerkesztő ugyanis a maga szemszögéből saját gondolataival és tapasztalataival újabb veretet ad a hagyományoknak. A Biblia sugalmazottsága legvilágosabban annak kapcsán válik mérhetővé számunkra, hogy mi volt az az ügy, amelyet a szerző írásának megszerkesztésével szolgált.

Az a mód, ahogyan valamelyik könyv szerzője (vagy „szerkesztője”) a régi hagyományokat megragadta és leírta, elárulja, hogy mi volt a tulajdonképeni szándéka („szerkesztéskritika”).

1.3.3. A bibliatudomány mint az Isten ígéjével való találkozásához nyújtott segítség

A bibliatudomány módszereit nem pusztán történetírói illetve irodalmi érdeklődésből alkalmazzuk. Az a célunk, hogy Istennek a Bibliában felölelt üzenetét jobban megismerjük és így egészen új módon élénk táruljon a Biblia gazdagsága. A Bibliában igen sok ember hagyta ránk szorongatott helyzetében szerzett tapasztalatait és reménységeit. Így megsejthetjük, hogy milyen fölfoghatatlan és mennyi új lehetőséget rejt magában az Isten hívó szava. A Bibliának ez az Istenről szóló sokrétű híradása napjainkban is bátorságot önthet a Biblia hívó és Istent kereső olvasóinak lelkébe. Amikor belső tartás nélkül és nehézkesen küzdünk hitünkért, megerősíthet minket azoknak tanúságtétele, akik hozánk hasonlóan küzdöttek hitükért, talán még kételkedtek is magukban és az Istenben, de végül mégis elfogadták a hitet és tudtak örülni Istennek és az életnek. A bibliatudomány bepillantást nyújt Isten népének nagy társas közösségébe. Mi magunk, a 20. század emberei is ebben a közösségben élünk, és erre kívánjuk rábízni magunkat, amikor hívó lélekkel olvassuk a Bibliát.

A Szentírás bonyolult kialakulásáról és értelmezéséről szóló fejtegetéseink sok olvasót visszaretenthetnek. Hogyan találhatja meg ezekben az írásokban az Isten ígéjét, ha nem rendelkezik a Bibliával kapcsolatban megfelelő ismeretekkel? Olvashatja-e azzal a teljes bizalommal a Bibliát, amellyel eddig tette? Ezekre a kérdésekre feleletül két dolgot kell jól megfontolnunk. A tudomány haladása arra kötelezi a 20. század egyházát, hogy a Biblia magyarázatánál hasznosítsa a tudomány vívmányait. A történelem kerekeit nem forgathatjuk vissza. Ez a Biblia magyarázatára is áll. De azt is meg kell fontolnunk, hogy a tudományos törekvések nem lehetnek öncélúak, hanem csak eszközök a Szentírás jobb kifejtéséhez a lelkiélet szolgálatában. Hiszen azt, hogy a Szentírásban találkozunk Istennel, valójában nem emberi tudomány vagy a teológia valamelyik ága teszi lehetővé, hanem az Isten Lelke, akitől a Biblia származik (vö. A Biblia sugalmazottsága: „inspiráció”). Mivel a Lélek sajátos mó-

don van kapcsolatban az egyházzal, azért az egyház hite a fő antenna a Biblia helyes megértéséhez. Így napjainkban is minden hívő a Szentírás ajándékába vetett bizalommal ütheti fel, és kell is, hogy felüsse a Bibliát. Az egyházhoz való tartozás, főleg a keresztség és a bérmlás révén a keresztyén birtokában van a Lélek adományának, csak engednie kell, hogy Isten a Bibliában közvetlenül megszólíthassa és szíven találhassa. De akinek lehetősége van rá, hogy további kritikai kérdéseket tegyen föl, ahogyan ezt a Bibliát kutató tudós szemszögéből ebben a kötetben bemutatjuk, annak kötelessége föl is tenni ezeket a kérdéseket. Így a bibliai keresztyénység hitének új távlatai nyílnak meg előtte.

A Biblia megértését az Isten Lelke teszi lehetővé. A tudományos törekvéseknek ahhoz kell hozzásegíteniük a Biblia olvasóját, hogy jobban megértse azoknak az embereknek hitbeli megtapasztalásait, akik-től a Biblia könyvei származnak. Így maga is erőt meríthet ahhoz, hogy kapcsolatba kerüljön azzal az Istennel, akivel ezek a hívő emberek találkoztak.

Egy-egy szöveg vizsgálatánál figyelembe kell venni Izrael története különféle korszakainak politikai, művelődési és vallási viszonyait. Ehhez segítségül kell hívni a profán tudományágakat, elsősorban a történelemtudományt, a régészetet, az összehasonlító vallástörténetet, az orientalisztikát, a lélektant és a bölceletet.

Ezek a tudományágak többek között föltárják a Biblia és az ókori Kelet közötti kapcsolatokat, s így világossá válik előttünk, hogy Isten mennyire fölhasználja a kinyilatkoztatáskor a mindenkori művelődési és szellemtörténeti adottságokat.

1.4. IZRAEL ÉS AZ ÓKORI KELET

1.4.1. Izrael az ókori Kelet népe

„Az Úr így szólt Ábrahámhoz: Vonulj ki földedről, rokonságod köréből és atyád házából arra a földre, amelyet majd mutatok neked” (Ter 12,1). Isten és az emberek kapcsolatának történetét, amelyről a Szentírás tanúskodik, gyakran olyan eseményekként állítják egymás mellé és értelmezik, mint amelyekkel az Isten többé-kevésbé közvetlenül belenyúl az emberek életébe. Így pl. úgy gondoljuk, hogy Isten közvetlen hívása Ábrahám embereit kiszakította eddigi életkörülményeikből, főleg hitbeli fölfogásukból, hogy teljesen új útra lépjenek.

Az isteni kinyilatkoztatásnak ilyen szemlélete a Biblia tanúbizonyságainak, valamint a régészeti és a vallástörténeti kutatások eredményeinek tükrében tarthatatlannak bizonyul. A bibliai helységek föltárásakor talált leletek, mint például a Ras-Samrából (Ugarit) származó ékírásos leletek, valamint a sok mezopotámiai és egyiptomi szöveg jelentős mértékben növeli az ókori Kelet szellemiségére vonatkozó ismereteinket. Ha ezeket a nem bibliai írásbeli emlékeket egybevetjük a bibliai iratokkal, akkor kiderül, hogy a Bibliában szereplő hívő emberek az ókori Kelet emberei voltak és („kiválasztásuk” ellenére) azok is maradtak, vagyis annak a környezetnek társadalmi és politikai adottságai határozták meg őket, amelyben éltek. (Ez elsősorban az Ószövetségre vonatkozik, de bizonyos fokig az Újszövetségről is áll.)

Istennek az emberekhez intézett hívó szava, amelyről a Biblia könyvei tanúskodnak, az ókori Keleten hangzottak el, így ez a környezet sok szempontból rájuk nyomta bélyegét.

1.4.2. A hit megértésének alapvonásai az ókori Kelet világában

Izraelnek a környező világba való beágyazottsága magával hozza, hogy Istennek az Ószövetségben adott üzenetét a maga teljes horderejében csak az ókori Kelet figyelembevételével mérhetjük le. Hogy az ókori Kelet vallási fölfogásának lényeges vonásait megérthessük, tudnunk kell, hogy mikor tartották az életet sikeresnek. Az ember sokféleképpen és különféle formákban találkozik a környező világgal. Néha biztonságban érzi magát benne, mert rendezettnek találja és ráhagyatkozhat. Máskor nyugtalanítja a környező világ összevisszasága, mert veszélyt sejt benne. Az élet törekény, ezért minden idők emberét foglalkoztatja a kérdés, hogy mikor tekintheti az életét rendben lévőnek és így mikor érezheti magát biztonságban.

A biztonságérzet megtapasztalása ősidőktől fogva az istenség megvallását adja az ember ajkára, hiszen létének fenntartó erőiben a Teremtő jóakarátát és hatalmát tapasztalja meg. Ugyancsak Istenre vezeti vissza az életének rendjét, amelyet csak hálával és dicsőítéssel fogadhat. (A teremtésbe vetett hit az ókori Keleten egyértelműen kifejezésre jut.)

A teremtő Isten szavatolja, hogy a rend fennmaradjon, és újra meg újra oltalmába veszi az embert. Tehát az egyes ember és az emberi közösség élete csakis úgy érhet célba, ha aláveti magát a teremtő Isten akaratának. Ez pedig azáltal valósul meg, hogy az életben adva lévő összefüggéseket igyekszik úgy fölismerni, mint az Isten által megszabott rendet és próbálja saját életét ahhoz igazítani. (Az Ószövetség az életnek ezt az üdvös rendjét gyakran Isten „igaz voltának”, „igazságosságának” minősíti.) Az élet sikeres lehet a kőkorszakbeli ember számára csakúgy, mint az ókori Kelet, sőt minden kor embere számára. Azon áll vagy bukik, hogy hajlandók vagyunk-e saját világunk rendjében az Isten működését meglátni, elfogadni és Istennek így fölismert akaratát teljesíteni.

Az ókori Kelet és a Biblia gondolkodása szerint az ember élete akkor sikeres, ha belehelyezkedik az életnek (a Teremtőtől megszabott és biztosított) rendjébe.

De gyakran tapasztaljuk, hogy nem tudunk úgy élni, ahogy kellene és ahogy szeretnénk. Az ókori Kelet hívő embere minden bajban az élet Istentől szabott rendjének megzavarását látta. Az okot az emberben próbálta keresni, hiszen botlásaival ő akadályozza, hogy a Teremtő akarata maradék nélkül érvényesülhessen. Így az összes bajokat, az egyéni szenvedést éppen úgy, mint a közösség válságos helyzetait Isten büntetésének tekintette. Ez azt jelenti, hogyha az ember szembeszegül a teremtő Isten akaratával, akkor vállalnia kell a bajokat. A bűn következményei nemcsak az egyes embert sújtják, hanem az egész emberi közösséget is.

Az ókori Keletnek ez a gondolkodásmódja teszi érthetővé, hogy az akkori törvényhozás miért tartotta olyan fontosnak a vétkek jóvátételét. A megsértett jog megtorlást követel, másként nem áll helyre az élet rendje, és veszélybe kerül mind az egyes ember, mind az emberi közösség léte. (Az ószövetségi prófétáknak az ítéletről szóló fenyegető jóvendöléseai szintén az ókori Kelet életszemléletére vezethetők vissza.)

Az ókori Kelet hite szerint az életnek minden szenvedése — a legkülönbözőbb formákban — abból ered, hogy az ember megszegte illetve megzavarta az életnek Istentől szabott rendjét. Így a szenvedés az ember bűnének a következménye.

Az ókori Kelet térségében tisztelt tömérdek istenség, a vallási és istentiszteleti gyakorlatok sokasága látszólag elmentmond ennek az életfölfogásnak. Ám az ókori Kelet sok istenhitében fölismerhető az a törekvés, hogy az egyik istent kiemeljék és mint „legfőbb istent”, „királyt”, illetve mint az istenek és emberek „atyját” tiszteljék. A ködös ősidőkben Ő teremtett a káoszból rendezett világot az istenek és az emberek életteréül. Ezt a rendet újra meg újra érvényre jut-

tatja és megvédelmezi minden olyan hatalommal szemben, amely fenyegeti. Csak így állhat fenn a világ.

Az ember a teremő Isten uralmát életének minden területén és minden helyzetében megtapasztalhatja, főleg az emberi együttélésben. A nomád népek körében a teremő Isten hatalma a nagycsaládok életében úgy nyilatkozik meg, hogy vándorlásaik során fenntartja és irányítja őket. A letelepedett népek az állam, a falu illetve a város közösségi életében tapasztalhatják meg a Teremő oltalmazó jelenlétét. Ennek érzékelhető jele a templom. Az istenség uralma legközvetlenebbül a közösség felelős vezetőjének szolgálatában ölt testet. A nomád nagycsaládokban a törzsfő testesíti meg a teremő Isten hatalmát. A letelepedett népek körében a királyt illeti meg ez a tisztesség. Ezért a mindenkori vezető nem csupán evilági hatalmat gyakorol, hanem elsősorban vallásit. Így érthető, hogy az ókori Keleten miért van olyan nagy jelentősége a királynak. Egyiptomban például úgy tisztelik és dicsőítik, mint a legfőbb isten fiát. A király hadviselése által a teremő Isten valósítja meg uralmát az emberi történelemben. Amikor a király törvényt hoz, kifejezésre juttatja és biztosítja, hogy a közösség életében a legfőbb Isten akarata érvényesül, és így fönmarad a rend.

Adott életkörülményei között az ember az Isten tevékenységében találkozik legközvetlenebbül a tőle megszabott renddel. Isten áll a mindenkori emberi közösség élén, és ő viseli érte a felelősséget.

1.4.3. Az ókori Kelet teremőshitének hatása a bibliai hitre

Az ókori Kelet gondolkodásmódja egészen átjárja Isten népének történelmét. Ez legvilágosabban azokban a régi eseményekben mutatkozik meg, amelyek irányadóak lettek a jövődő számára. Isten szólítja Izrael őseit az ókori Kelet embereinek vallási és egyéb életfeltételeiben. Ők meghallják hívását, és próbálnak választ adni rá. Nem véletlen, hogy a későbbi Izrael a maga útjainak kezdetét, ezt a sajátos kezdetet ott ismeri föl, ahol az ember életének bizonyos esemé-

nyeit — a hagyományos vallásos meggyőződés alapján — az Istennel való különleges találkozásnak tekinti. Isten hívásának megvallásában az eddigi istenismerethez új élmény kapcsolódik. Izrael útja az idők folyamán egyre sajátosabbá és egyedibbé válik, mégis szoros kapcsolatban marad a többi nép sorsával és hitbeli meggyőződésével.

Izrael hitének mozzanatai közül sokat köszön az ókori Kelet teremtés-hitének:

- **A világ az Isten teremtménye, a teremtő Isten hatalma hozta létre a káoszból, és biztosítja további fennmaradását.**
- **Ezen az átfogó renden alapszik mélységes és kölcsönös összefüggésben az embernek valamennyi életterülete.**
- **A népek közösségének életében, az emberi történelemben különlegesen valósul meg a teremtő Isten uralma.**
- **A nép közösségének felelős vezetőjére nemcsak evilági szerep hárul, hanem egyszersmind vallási és istentiszteleti feladat is. A király Isten uralmát jeleníti meg és biztosítja.**
- **Az életnek Isten által megszabott rendje megsérthető; ennek a rendnek a csorbítását az emberi bűn következményének tekintik.**

Hogy Izrael meghallgatta és követni tudta Isten újabb hívó szavát, ahhoz az ókori Keletnek ez az életszemlélete volt az előfeltétel. Az Ószövetség hívő embere azzal, hogy ilyen páratlan módon élte meg a teremtő Istent, az ókori Kelet hitének új színezetet adott. Erről lesz szó a következő fejezetekben.

2. Az irányadó kezdet

2.1. ELŐZETES KÉRDÉSEK

2.1.1. *Palesztina helyzete Kr.e. 1400-1200 között*

Izrael korai történelmét nemcsak a vallási viszonyok határozták meg, hanem Palesztina és a Közel-Kelet történeti-politikai viszonyai is. A régészet számos ásatással bizonyította, hogy a későbbi Izrael történelmének kezdetén (tehát Kr.e. 1400-1200 között) az ország már lakott volt és ezeréves történelem nyomait hordozta. Palesztinán már sok nép vonult végig. Romok emlékeztetnek olyan településekre, amelyeket elpusztítottak és nem építettek újra. Virágzó városok voltak főleg a termékeny síkságokon. Ezeket az őslakók, a kánaániták lakták. (Innen ered a „Kánaán” elnevezés, amelyet a Biblia Palesztina megjelölésére használ.) Kr.e. 1200 körül ezeknek a kis városállamoknak a lakói zömükben elengedő viszonyban álltak egymással.

Külpolitikailag Palesztina ebben az időben aránylag független volt, mert a szomszédos nagyhatalmak (az egyiptomiak, hettiták, asszírok, babilóniak) vesztettek erejükből. Ez viszont szorosan összefüggött a Nyugatról (vagyis a Földközi-tenger felől) érkező tengeri népek előretörésével és az ún. „arám népvándorlási hullámmal”. Ezen azt a népvándorlást értjük, amelynek során a szír-arab pusztaság területéről nomád illetve félnomád kötelékek vonultak a Két-folyam vidékére, a szír térségbe, Palesztinába vagy olykor Egyiptomba. Ezzel függ össze Izrael korai történetének számos eseménye.

Az ilyen „népvándorlási hullámok” jelentik a csúcspontjait annak a népmozgásnak, amely a szír-arab térségben állandó jelenség és a beduin vándorló pásztorok életmódjával függ össze. Nyár elején, amikor a hőség túl kiszárad a puszta, a juhok-kecskét tartó nomádok a kultúrvidékek közelébe húzódnak, hogy állataikkal lelegeltessék a lea-

ratott földeket. Majd csak az esős idő beköszöntésével (késő ősszel) térnek vissza újra a sztyeppékre illetve a pusztákra. Ilyenkor a csapadék nyomán már ott is van elegendő takarmány. Ez az állandó legelőkeresés teszi érthetővé, miért törekedtek a történelem folyamán ezek a félnomád pásztorok újra meg újra arra, hogy kultúrvidékeken telepedjenek meg. Ez leginkább akkor sikerülhetett, amikor a megtelepedett lakosság ereje meggyöngült.

Izrael korai történelmének eseményei föltehetően az ún. arám népvándorlás idejében mentek végbe. Ezt a népvándorlást a szír-arám térségben a következő feltételek mozdították elő:

- a nomád vándorpásztorok évi legelőváltoztatása;
- Palesztina éghajlati viszonyai;
- az Izraellel szomszédos nagyhatalmak erejének hanyatlása;
- a bennszülött kánaáni népek gyöngesége.

2.1.2. Izrael története előtti korának ábrázolása a Bibliában

Az Ábrahám, Izsák és Jákob pátriárkákról szóló és Mózes történetével kapcsolatos bibliai elbeszélések az Ószövetség legismertebb részei. Sok olvasónk még az iskolai hitoktatás idejéből emlékszik rájuk. A felnőtt kereszténynek természetesen föl kell tennie önmagának a kérdést: Hogyan kell értékelni ezeket a bibliai történeteket a Szentíráson belül?

Az elfogulatlan olvasónak a Biblia a következő képet nyújtja Izrael kezdeteiről (Ter 12-től Bir 1-ig): Isten szólítja Ábrahámot. Országot és bőséges ivadékot ígér neki. Ábrahám nagy nép atyja lesz. Ez az ígéret átszáll Izsákra, Ábrahám fiára, annak fiára Jákobra és Jákob 12 fiára. Ezek utódai Egyiptomban nagy néppé lesznek. Mózes vezetésével kezd hatékonyá válni az Isten ígéje, amelyet az atyákhoz intézett. Mózes hatalmas jelekkel megszabadítja a népet az egyiptomi szolgaságból, és elvezeti az Isten hegyéhez, ahol az Isten hatalmasan jelenik meg előttük. Izrael fiai Mózes

közvetítésével megkapják az alapvető eligazítást történelmi útjukhoz. Hosszú pusztai vándorlás után Mózes utódjának, Józsuének a vezetésével a törzsek nagy hadjáratot indítanak Kánaán ellen, elfoglalják és fölosztják maguk között. Az a mód, ahogyan ezeket a történeteket az Ószövetség hívő embereinek először szóban, azután írásban foglalva tovább adták, rávilágít arra, miként gondolkodtak Isten fiai a maguk eredetéről.

Önmaga létének kezdete az egyes ember számára is nagy jelentőségű. Az embernek énjét, a „személyét” nemcsak a neve határozza meg, nem is csak az, amit a mindenkori helyzetben birtokol, teljesít vagy megjelenít, hanem meghatározza a származása is. Az ember valójában az, amivé élete folyamán válik. Vonatkozik ez a megfelelő módon Isten ószövetségi népére is. Izraelnek, Isten népének a létét lényegében azok a kezdeti elemek határozzák meg, amelyekkel Jahve életet ajándékozott neki és arra az útra állította, melyen a vele való szoros közösségben a népek szolgálatában járnia kell.

Izrael hívő-hitvalló eszméléssel gondolta végig a kezdetet és mint Isten népe juttatta kifejezésre létének alapjait —, egészen sajátos kiválasztását és küldetését.

A kezdet eseményeiről szóló elbeszéléseken nyilván alátették azok a belátások és meg tapasztalások, amelyeket később még beillesztettek. A Biblia már folyamatos összefüggésben hozza elbeszéléseit, miután a sokrétű hagyomány egybeillesztése pótlólag megtörtént. Eredetileg Ábrahám, Izsák és Jákob népcsaládjain belül az egyes törzsi kötelékek saját körükben maguk adták elő hagyományaikat. Csak miután ezek a különböző csoportosulások Kánaánban Izrael 12 törzsből álló népévé álltak össze, akkor alkották meg a különböző vallásos hagyományokból azt az egységes képet, amelyet a Biblia ma nyújt olvasóinak. A későbbi Izrael ismerte föl az egyetlen Isten, Jahve működését a kezdet adott-ságaiban, amelyek hely, időpont és az érintett személyek csoportjai tekintetében messzemenőleg különböztek egy-

mástól. Olyan eseményeket, amelyek eredetileg csak a nép egy részét érintették, mint az egész népet érintő történeteket állítottak be. Így pl. az egész Izrael nem lehetett Egyiptomban, mert abban az időben a nép még egyáltalán nem is létezett, hanem Egyiptomban csak a későbbi Izrael elődjének egyes csoportjai lehettek. A Jahve-hit elfogadása révén viszont az Isten népének későbbi alattvalói is annyira együvé tartozónak érezték magukat Mózes csoportjaival, hogy ezek kiszabadulását már úgy tudták tanúsítani, mint saját korai őseikkel megtörtént eseményt.

Ábrahámától a honfoglalásig történt eseményekről szóló bibliai beszámolók mögött az a meggyőződés áll, hogy a sok egymástól függetlenül végbement történés Izrael Istenének a műve volt. A különböző csoportok és kötelékek egyedi sorsát Isten egyesítette nagyra méretezett tervével mint népe számára kijelölt egyetlen életutat.

A fenti fejtegetések alapján semmiképpen sem kell elvitatnunk a bibliai elbeszélések történeti hitelességét, hiszen az emberek hitbeli megtapasztalásai, amelyeket a Biblia szövegei tanúsítanak, nagyon is megfogható és történetileg igazolható helyzetekhez kapcsolódnak. Jogunk, sőt kötelességünk, hogy a bibliai beszámolóknak a világtörténelemhez való viszonyával kapcsolatban kérdéseket tegyünk föl. Tévesen fogjuk föl azonban a bibliai szerzők ügyét, ha műveikben pusztán jegyzőkönyvi fölvételeket várunk egyes eseményekkel és összefüggésekkel kapcsolatban. A bibliai iratok áthagyományozói és szerkesztői ugyanis a történelmet úgy fogják föl, mint az üdvösség történetét, mint az Isten és az ember közötti találkozás helyét. Ezenkívül meggyőződésük, hogy a régi hagyományokban hirdetett Isten a jelenben is tevékenyen közel van. Ennek folytán a Bibliában a történelmet csak értelmezett történet módjára találjuk meg, vagyis mint Isten népe mindenkori jelenére és jövőjére való hivatkozást.

A Biblia szerzői többet akarnak nyújtani, mint múltbeli tények jegyzőkönyvszerű elmondását. A bibliai iratok igaz voltával kapcsolatos föltett kérdésnél ezért nem szabad tisztán a történeti igazság síkjára szorítkoznunk.

A következőkben a bibliai ábrázolás sorrendjében bemutatjuk az őskor élethelyzeteit és a velük kapcsolatos hitbeli meg tapasztalásokat. Az Isten népe őskorában mutatkozó sokszerűség ezáltal világossá válhatik.

2.2. ISTENNEK AZ ŐSATYÁKHOZ (ÁBRAHÁM, IZSÁK, JÁKOB, IZRAEL PÁTRIÁRKÁKHOZ) INTÉZETT HÍVÓ SZAVA

2.2.1. A pátriárkák — vándorpásztorok

A pátriárkákról szóló elbeszélésekben (Ter 12-50) Izrael a maga őскеzdetét családi történetek formájában mutatja be. Ezeknek a bibliai szövegeknek számos áthagyományozása nagyon korai időben keletkezett, mivel az egész csak félnomád életkörülmények között gondolható el. Az elbeszéléseknek nyilvánvalóan legelőről legelőre vándorló nomád pásztorok életében előforduló események szolgálnak alapul, ahogyan ezek egyre behatóbb kapcsolatot nyertek Kánaán földjével és lakóival. A pátriárkák időbeli pontos besorolása persze nehéz dolog. Hiszen a legtöbb olyan esemény, amelyekről ezekben az elbeszélésekben szó esik, nem valamilyen egyedülálló eset a világtörténelemben, hanem nemzedékről nemzedékre ismétlődő történet (születés, esküvő, viszály, kibékülés, halál stb.) Ősi keleti vándorpásztoroktól áthagyományozott számos szokás és magatartás ugyancsak egészen makacsul életben tartotta magát, és az ókori Kelet térségében évszázadokon át alig változott. Így válik érthetővé, miért adja meg a tudományos kutatás a pátriárkák korát a Kr.e. 1900-1200 közötti időszakban.

Az ősatyákról, vagyis Ábrahám, Izsák és Jákob pátriárkákról szóló bibliai elbeszélések családi történetek, amelyekben az ókori Kelet a Kr.e. 2. évezredben élő pásztorokkal megesett történetek emlékezete maradt fenn.

2.2.2. Az ősatyák hite — istenélmény a pátriárkák életében

A félnomád aprójószág pásztor kénytelen a nyájával vándorútra kelni. Az évszakok változásának megfelelően az útja a pusztába vezet, ahol esős évszakban elegendő eleséget találnak az állatok, majd (kora nyáron, amikor a sztyeppe és a puszta teljesen kiszárad) újra visszatér a kultúrvidékre.

Ezek a vándorutak gyakran veszélyt jelentenek saját-maga és a nyáj számára: nagy létszámú családra van szükség, hogy szükség esetén támadások ellen védekezhessék. Életszükséglet tehát számára, hogy bőségesen legyenek leszármazói.

Az ősatyák istenélménye, — amennyire ez a pátriárkákról szóló elbeszélések legősibb rétegeiben fölismerhető —, megfelel ennek a helyzetnek.

Nomád vándorpásztorok úgy tapasztalják meg Istenük segítségét, mint vezetést és biztonságot adó oltalmat, amely nyomon kíséri őket. Mellettük áll, amikor új legelőhelyet keresnek és találnak is. Isten uralmát, amellyel életüket biztosítja, egészen közvetlenül és csalhatatlanul abban tapasztalják meg, hogy utódokat ad nekik (vö. Ter 15,2k; 16,11; 17,15k; 18; 19).

Az ősatyák istenhite az életkörülményeik szerint alakult: mozgalmas vándorlélet szorongatásai közepette kapják osztályrészül az istenség védelmét és biztonságot nyújtó hatalmát.

A vándorpásztorok istenhite egészen az élethelyzetükben gyökerezik, amint ez világosan kifejezésre jut az ősatyák Istenének neveiben: „az én atyám (a te atyád) Istene”, „Ábrahám Istene”, „Izsák Istene”, „Jákob Istene”, „atyáid (atyáink) Istene”, „az atyák Istene” — hangzanak ezek a nevek.

Eltérőleg a kánaáni istenektől, amelyek a tiszteletükre szentelt hely nevét viselik, az ősatyák Istenét az emberekhez való viszonyulás jellemzi. Kapcsolatba lép az egyes emberrel (mindenekelőtt a törzsfővel) és az emberi közösséggel, amelyet a törzsfő képvisel. Isten így nem annyira helybeli, mint az emberek közösségével kapcsolatos, ezért nem merev és nem mozdulatlan, hanem mozgékony: módjában áll belépnie minden sorsfordulatba azoknál, akiknél tiszteletben áll.

Az ősatyáknál szereplő „Ábrahám Istene” stb. kifejezésekből megismerhetjük, milyen volt az akkori emberek istenélménye. Isten egészen szoros kapcsolatban áll az emberekkel, és a félnomád vándorélet adott helyzeteiben is Istennüknek akar bizonyolni.

Az istenhívők körének életében nyilvánvalóan megmutatkozik az Isten és az Isten hatalmas ereje, amellyel életüket biztosítja (Vö. 1.4.2.). Istennel való találkozás számukra tehát csakis sorsuk és viszontagságaik nyomán lehetséges: így kapja tőlük Isten a nevét.

Az Istennel való ilyesfajta találkozás nem jelent feltétlenül rendkívüliséget. Ábrahám, Izsák és Jákob a maguk kultúrkörében osztoznak a többi vándorpásztorok életében. Életútjuk tanúsítja, hogy Isten vezeti őket és teljesíti nekik adott ígéreteit.

Izrael hívő emberei azért beszélnek az ősatyákról, mert ezek vallási élményében hitük alapjait ismerik föl. Az atyáknak Istennel való találkozásairól ezért úgy tanúskodnak, mint amivel Izraelnek a gondviseléstől vezetett története kezdetét veszi.

Az atyák hitének dinamikus mozgalmassága a későbbi időkben is jellemző Isten népére. A nomádok életében gyökerező hit mindvégig megtartja kockázat jellegét.

Hinni annyit jelent, mint az Istentől adott vezetésbe vetett bizalommal úton lenni. A hitnek homályossága és bi-

zonytalansága különösen világos az Izsák föláladozásáról (Ter 22) illetve Jákobnak az Istennel folytatott párviadaláról (Ter 32,23-33) szóló történetben.

A család — függetlenül a nép társadalmi fölépítettségének minden változásától — továbbra is jelentős marad a következő korszakokban. Történetének nemcsak a kezdetén, hanem egész folyamán tapasztalhatta Izrael, mennyire a családban gyökerezik a hit. Isten népének hívő emberei ezért soha nem felejtkeznek meg erről a család síkján fekvő kezdetről, és újra meg újra megjelenítik azt maguknak, amikor Ábrahámot vagy Jákobot egész Izrael ősatyjának vallják.

Az atyák istenhite már tartalmazza az ószövetségi hit alapvonásait:

Isten összeköttetésbe lép az emberekkel, és megismerteti magát életükben.

A mindenkor új és mindig más élethelyzet az Istenbe vetett bizalmat mindenkor mint kockázatot engedi megélni.

Fontos szövegek: Ter 12,1-9; 15,1-6; 22; 28; 32

Aki a Bibliának a pátriárkákról szóló elbeszéléseit (Ter 12-50) és a kiszabadulásról, a pusztai vándorúton való vezetésről, a Sinai-hegynél kapott istenélményről és Izrael törzseinek honfoglalásáról (Kiv-Bir 1) szóló beszámolókat egybeveti, az fölismeri, hogy Izrael különbözőképpen beszél történetének kezdeteiről. A pátriárkákról szóló elbeszélések mint családi történetek jórészt a gyakran megismétlődő, mindennapi helyzetekkel foglalkoznak, illetve a félnomád vándorpásztorok életének körében előforduló esetek körül mozognak. Ugyanakkor az Egyiptomból való szabadulásról, a pusztai vándorlásban való vezetésről, a Sinai-hegynél kapott istenélményről, Izrael törzseinek honfoglalásáról szóló elbeszélések nagyobb kötelek körében végbement, jól meghatározott és egyedülálló eseményekre vonatkoznak.

2.3. AZ EGYIPTOMBÓL VALÓ SZABADULÁS ÉS AZ ISTENNEL VALÓ TALÁLKOZÁS A SINAI HEGYNÉL

2.3.1. *Nomád kötelékek életében jelentkező viszontagságok*

A „Jahve” istennév eredete

A Biblia az Egyiptomból való szabadulást, a tengernél történt megmenekülést és a hegyen végbement eseményeket sajátos módon egybekapcsolja a „Jahve” istennévvel. Amennyire az újabb kutatás alapján megállapítható, ezzel a névvel eredetileg valamilyen hegyi istenséget jelöltek, akit már Mózes előtt tiszteltek a nomádok. Melyik hegyről lehet pontosan szó, azt ma nehéz volna lemérni, mivel a Biblia idevágó adatai különbözőek. A hegyet majd Sinai (így Kiv 19,11), majd ismét „Hóréb” (MTörv 4,10) majd egyszerűen „Isten hegye” (pl. Kiv 3,1) névvel illették. A Sinai félszigeten fekvő ismert hegyvonulaton kívül az Akaba-öböltől keletre fekvő vidék és a Holt-tenger délkeleti vidéke is számításba jön. Egyöntetűség áll fenn a bibliai hagyományon belül abban, hogy a hegyet Palesztinától délre tételezik föl.

Ezt a hegyi istent Mózes nyilvánvalóan az ott élő nomád csoportokhoz fűződő kapcsolatok révén ismerte meg. Ennek az istennek a megbízásából veszi át a vezetést. A csoportjával történt eseményeket Mózes szintén úgy fogta föl, mint ennek a Jahve Istennek a hatalmi tetteit, ezért az egykori hegyi isten egészen új jelentőséget kapott Mózes és csoportja számára.

Az Ószövetség istenneve — „Jahve” — eredetileg azt a hegyi istenséget jelölte, akit a Palesztinától délre élő nomádok tiszteltek.

Fontos szöveg: Kiv 3,1k.

A sok réteget mutató bibliai elbeszélésekből az események történeti magja már csak nagy vonásokban állapítható meg. Nyilvánvalóan félnomád csoportokról, kötelékekről

volt itt szó: ezek juthattak el az arám népvándorlás során egészen a Sinai-félszigetig és a nagy egyiptomi birodalom vidékére. Egyiptomi okmányok bizonyítják, hogy nomád csoportok átmeneti időre újra meg újra tartózkodási engedélyt kaptak az egyiptomi állam területén. Az Egyiptom és a keleti partvidék közötti ilyen határmozgások ugyancsak az évi legelőváltoztatással függöttek össze. A mozgások rendezett és békés lebonyolításáról külön őrzékek gondoskodtak a határon. Egyes csoportok nyilván hosszabb időre is letelepedtek a Nílus-delta keleti vidékén. Ütközési helyzetek adódhattak, így pl. II. Ramszesz fáraó idejében (Kr.e. 1290-1223), aki ezeket a kötelékeket a Nílus-delta területén lévő nagyra méretezett székhelyének kiépítésénél bevonta és igénybe vette. (Kiv 1,11 megjegyzése nagymértékben megegyezik egyiptomi okmányokkal). Érthető, hogy a szabadságszerető nomádok a fáraó szolgálatában végzett munkákat úgy tekintették, mint szabadságuk korlátozását és arra törekedtek, hogy megszabaduljanak. Ez a helyzet ad történeti háttérrel ahhoz a menekülésszerű kivonuláshoz, ahogyan Mózes csoportja Kr.e. 1200 körül a Delta-vidéket elhagyta.

Kedvezett a menekülésnek, hogy nyilvánvalóan természeti csapásokkal esett egybe: ezeket színezte ki a későbbi hagyomány, mint egyiptomi csapásokat. Így akarták az Istentől jövő segítség feltétlen szükségességét bizonyítani (Kiv 7-11).

Az esemény közelebbi körülményei homályban maradtak. A bibliai elbeszélés azt a benyomást akarja kelteni, hogy Izraelnek mind a 12 törzse megtapasztalta az elnyomást és a szabadulást. A történeti adottság ellene mond ennek a fölfogásnak: a 12 törzsből álló nép annak idején még nem is létezett. Az a csoport, amelyik a kivonulást és a szabadulást átélt a tengernél, tehát Mózes csoportja az idők folyamán beolvadt József házanépébe, és ez adta át ennek és a többi törzsnek „Jahve”-ről, a szabadító Istenről szóló hitvallást. A Jahve-hit általánossága jogosítja föl és indítja a Biblia szerzőit arra, hogy az egész népet vegyék föl és állítsák be úgy mint az események tanúit, akik ezt a hitet megalapozzák. A bibliai elbeszélés célkitűzése magyarázza meg,

hogyan olyan magas számok szerepelnek (Kiv 12,37k 600.000 emberről beszél). Valójában az egész alig érinthetett néhány száznál több embert.

A kivonulás eseményének központi alakjaként Mózes nevezi meg a Biblia. Neve, egyiptomi eredete, személye nem kapcsolható ki a kivonulásról szóló hagyományból: mindkét tény alátámasztja a Biblia elbeszéléseinek szavahihetőségét. Mózes a Sinai-félsziget félnomád csoportjaival való kapcsolat révén (ilyesmi szólal meg a midiáni Cipperával történt összeházasodásának hagyományában — Kiv 2,15-22) nyilván megismerte ezt a vidéket. Ez jól jött neki a vezetés feladatának végrehajtásánál. Meneküléssel kapcsolatos döntését és annak sikerét minden bizonnyal kezdettől fogva összekapcsolta a „Jahve” Istentől kapott megbízatással.

Izrael őseinek egy csoportja, akik az arám népvándorlás folyamán a Nílus deltavidékére jutottak, Mózes vezetésével sikeresen elmenekültek az egyiptomi határőrök elől.

Fontos szövegek: Kiv 1-13; Oz 13,4; Zsolt 135,8-14

Szabadulás a tengernél

Az egyiptomi meneküléssel kapcsolatban a Biblia csodálatos eseményekről számol be, amelyek a „Sás-tengernél” vagy egyszerűen a „Tengernél” mentek végbe. A bibliai elbeszélések keletkezéséhez és kialakulásához a történeti kiindulópont valami korai időkben megtapasztalt menekülés lehetett, amely föltehetőleg a kivonulás eseményével kapcsolatosan ment végbe, illetve ezen esemény egy részének tekinthető. Nomádok egy csoportja sikeresen megmenekült az egyik gázlónál a nyomukban járó egyiptomi határőrségtől. Ez a csoport azonos lehetett azzal a csoporttal, amely az Exodus kivonulását átélte, vagyis föltehetőleg éppen Mózes csoportja volt. Az erről szóló bibliai elbeszélések annyira eltérnek egymástól, hogy már nem állapítható meg pontosan az esemény helye és lefolyása.

Izrael hívő embereinek közvetlen visszhangja az eseményekkel kapcsolatban Mirjamnak, Mózes húgának magasz-

taló éneke, amely a Sás-tengernél történt menekülést énekli meg. Az Ószövetségnek ez a fennmaradt legősibb éneke így kezdődik:

„Magasztaljátok az Urat, mert dicsőség övezi,
a lovat és a lovast a tengerbe vetette”

(Kiv 15,21)

Ismerősebb az a terjedelmes elbeszélés, amely a Kivonulás könyvében (Kiv 13,17-14,31) található. Ebben a szövegrészben korábbi és későbbi rétegek keverednek, így az eseményt eltérő módon adják vissza. A kései elbeszélési hagyomány szerint Mózes kezének kinyújtásával hasítja ketté a vizet, és így Izrael száraz lábbal kelhet át a vízfalak között. Mózes azután visszazúdítja a vizet az őket üldöző csapatokra. A korábbi elbeszélési elemek szerint a fáraó csapatait az Istentől való rettegés veti bele a tengerbe: bemenekülnek a tengerfenékbe, amelyet Jahve széllel kiszárít, és ott lelik halálukat, amikor reggel a tenger visszaárad.

Közös mindezekben a hagyományokban, hogy Mózes csoportjának és ezzel a későbbi Izraelnek a megmenekülést úgy hirdetik, mint az Isten egyedülvaló tettét. Ahogyan a Mózes-csoport sorsa, úgy Izrael története is csak akkor sikeres, ha Isten mint az Úr megmutatkozik, az emberek pedig képtelenek ellenállást tanúsítani vele szemben. Így magyarázhatóak azok az érzésvilágunk számára nagyon kemény szavak, amelyek az egyiptomi haderő megsemmisítésével kapcsolatban itt elhangzanak.

„Izraelnek” a tengeren való átvonulásáról szóló bibliai elbeszélések alapja az a megmenekülés, amelyet a „Sás-tenger” egyik gázlójánál a nomádok egyik csoportja — föltehetőleg a Mózes-csoport — élményként megtapasztalt.

Fontos szövegek: Kiv 13-15; Zsolt 114

Találkozás Istennel a hegyen

A korai időből még egy döntő jelentőségű eseményt örökített meg a bibliai hagyomány: bizonyos szent hegygel kapcsolatos történeteket. Homályban marad azonban a

hegy helye és neve, és a hegyen végbement dolgok is inkább csak megközelítőleg állíthatók vissza eredeti valóságuk szerint. A Sinai hegyen végbement esemény legősibb bibliai bemutatása (Kiv 24,1-2; 9-11) lakomáról beszél, amelyre Isten meghív Izrael legidősebb emberei közül 70-et. Elgondolható lenne eszerint, hogy Mózes csoportja a nomádok egyik ismert zárandokhelyére ment föl, és az ottani istentiszteleti ünnepségen kapott élményén tapasztalta meg úgy, mint a hegység istenével való különleges találkozást. Vajon a hegyi istenségnek ez a „megjelenése” kapcsolatos volt-e különleges természeti jelenségekkel is, azt most már nem lehet egyértelműleg megítélni. Mindenesetre a Biblia beszél a hegy füstölgéséről, zivatarról, földrengésről stb. (vö. Kiv 19,18; MTörv 4-11; Kiv 24,17) Ennek a beállításnak az alapján újra meg újra vulkánkitörést gyanítottak. A következtetés mégsem meggyőző, minthogy az ilyenfajta természeti jelenségekről szóló elbeszélést másképp is értelmezhetjük. (vö. 50-51. oldal)

A Sinai-hegyen végbement esemény veleje föltehetőleg „Jahve” hegyi istenségtől adott kinyilatkoztatás, amely Izrael őseinek egy csoportja előtt istentiszteleti ünnepség keretében történt.

Fontos szöveg: Kiv 24,1-2. 9-11

2.3.2. Kivonulás és Sinai: találkozás „Jahve-vel” a történelemben

„Én vagyok az Úr, a te Istened, én hoztalak ki Egyiptom földjéről, a szolgaság házából.” (Kiv 20,2).

Ezek a sinai elbeszélés tetőpontján elmondott szavak világossá teszik, milyen szoros az összefüggés Izrael hívő emberei előtt az Egyiptomból való menekülés és a hegyen történt események között. Izrael ezekben az eseményekben és az Istennel velük kapcsolatban történt találkozásaiban látja hitének belső magvát. Itt lesz nyilvánvalóvá, hogy kicsoda Izrael Istene. Mivel Isten népe minden időben ezek-

nek az eseményeknek az erejéből — jobban mondva: az ilyen módon hatékonyan megmutatkozott Isten hitében él, azért az utánuk következő nemzedékek is ennek a hatása alatt állnak. Őket magukat szabadította meg és mentette meg az Isten, bármikor éltek is. Velük is megismerteti magát a Sinai hegy Istene. Az ősi istenélményeket központi jelentőségük kiemelése érdekében tudatosan sok elbeszéléssel fonták körül. Ezek mind Isten csodálatos beavatkozásáról szólnak. Ezek alapján nehéz pontosan megállapítani az események magvát. Az elbeszélések viszont világosan megmutatják, hogy miről van szó ezekben a szövegekben és Isten milyen üzenetét tartalmazzák Izrael és minden idők embere számára.

Ahogy a keresztény hit Jézus föltámadását tekinti az üdvösség sarkigazságának, ugyanúgy áll Izrael hitének középpontjában Jahve hívó megvallása, Ő a Sinai hegy Istene, aki kiszabadította népét Egyiptomból.

Az Istennel való találkozások jelentőségét különlegesen a Mózes meghívásáról és a Jahve név megismertetéséről szóló elbeszéléssel emeli ki a Biblia (Kiv 3). Az ókori Kelet és a Biblia fölfogása szerint a név az azt viselő személy lényegét jelöli meg. Ha Izrael azt hirdetheti, hogy Isten — a csoport és a későbbi nép képviselőjében — Mózessel a nevét közölte, akkor ebben azt a csodát magasztalja, hogy Isten önmagát tárta föl a nép előtt. Ennek megfelelően értelmezik a Kiv 3,14-ben a Jahve nevet, amelynek eredeti jelentése nem világos. A szószerinti fordítást „Én vagyok, aki vagyok” értelem szerint valahogy a következőképpen lehet visszaadni: „Én itt vagyok számotokra”; vagy: „Én itt leszek számotokra”; vagy ugyancsak: „Én hatékonyan megmutatom rajtatok hatalmammat”, illetve: „Én munkához látok értetek” és egyéb hasonló kifejezések. Óskezdetől fogva azt hirdeti Izrael, hogy Jahve az az Isten, aki személyesen föllép népe érdekében. Megtapasztalja ezt mindenekelőtt az Isten népének közössége, de ugyanúgy az egyes ember is, aki biztonságban érzi magát a közösségben.

A Jahve név nemcsak a jelenre, hanem a jövőre is vonatkozik. Az Exodus ajándéka ugyanis az Isten népe minden hívőjének megmutatja, hogy ki az ő Istenük. Az Exodus értelme így: példamutató kezdet Istennek a népével való történelmében. Ezért Izrael későbbi történelmének számos, gyakran keserű és látszólag kilátástalan eseménye közepette Jahvéba vetett hitéből merített erőt és reménységet, mint aki a szorongatást szenvedők Istene: bármennyire mélyre buk-jék is, bármilyen keserű és látszólag kilátástalan legyen is szorongattatása (az „Egyiptom”, amely egyre újabb árnyalatokban visszatér!) — Az Ószövetség hívő nagy emberei abba kapaszkodnak, hogy ismerik Istenük, „Jahve” hűségét. (Zsolt 54,3; 75,2; 91,14). Isten kezébe vette népét — senki sem szakíthatja azt ki megmentő és oltalmazó kezéből (vö. Zsolt 139,5; Jn 10,28k). Minthogy az Isten „Jahve”, meghallja az elnyomottak kiáltását és könyörül rajtuk.

Izrael a Jahve névvel Istenének legmélyebb lényegét tanúsítja. Jahve az az Isten, aki kiszabadít az ínségből. Jahve „Isten a népével”. Jahve a hűséges Isten.

Az Exodus annyiban is Izrael hitének példaadó kezdete, hogy fölismerhető benne az Istennel való ószövetségi találkozás legszembetűnőbb ismertetőjele, vagyis annak a történelemhez való kötöttsége. Jahve ugyanis nem olyan Isten, akinek könyörületességéről pusztán csak „tudunk”, Jahve olyan Isten, akit az emberek megtapasztaltak változatos történelmük folyamán, és aki a jövőben is mindig újra Uruk-nak fog bizonyulni.

Nem volt szükségszerű, hogy Istennek ez az uralma ilyen csodálatos módon megnyilvánult. Az egyiptomiak semmi jelentőséget sem tulajdonítottak a rabszolgák elmenekülésének, a kivonulást és a Sás-tenger körüli eseményeket évkönyveikben meg sem örökítették. Viszont Izrael ősei és Isten népének későbbi hívő emberei számára ez az élmény felejthetetlen maradt. És bár hasonló megismétlődött a történelem folyamán, ez az esemény lett a mindent eldöntő és mindent megváltoztató találkozás Istennel. Az egyiptomi eseményekben lemérhetik ők maguk és velük egész Izrael

Istenük életajándékozó rendjének hatékonyságát. Izrael történelmének különleges titka nem az egyes történetek rendkívüli jellegében rejlik, hanem Izrael hívő embereinek abban a képességében, hogy (történelmileg nézve) jelenték-telen, sőt néha egyenesen köznapis eseményeket Jahve tevékenységének vallanak és ismernek el.

Ez a szemlélet az események felszíne mögé hatol, és úgy érti az Ószövetséget, mint a történelem hívő, „prófétai” magyarázatát. Sokan Isten működését csak akkor ismerik föl az élet kézzelfogható viszontagságaiban, ha vannak olyan emberek, akik Istennel való különleges találkozásuk révén képesek arra, hogy koruk jeleit Isten fényében értelmezzék. Ezért számít később Mózes a próféták ősmintájának. Amikor Mózes Jahve nevében vezeti csoportját, ez nyilván azt is jelenti, hogy elhivatottsága erejében megnyitja a törzs tagjainak szemét arra, hogy megmenekülésüket ne csak sikeres szabadulásnak lássák, hanem úgy értsék, mint Istenükkel való találkozást.

Az Exodus megmutatja Isten népének a hit jellegzetes vonását; Jahve az ember történelmében mutatja meg uralmát.

Isteni kinyilatkoztatás a Sinai-hegyen

Az Exodus (a Sás-tengernél történt megmeneküléssel együtt) Isten hívő emberei számára Jahvénak azt a tettét jelenti, amely Isten népének egész további életét és sorsát bevezette és lehetővé tette. Ezen a cselekvésen mérhető le, hogy kicsoda Izrael Istene. A Sinai-hegyen történt eseménynek a súlypontja viszont az a nyomós kérdés, hogy hogyan nyilatkoztatta ki magát népének ez az Isten. Közben a Biblia elbeszélése kiegészíti és tovább viszi a hegy Istenének ősi megjelenését Jahve későbbi kinyilatkoztatásaival.

A híres Deborah-dal (Bir 5,4k; Magyar Bibliatanács, Budapest 1979 fordításában található formában) tartalmazza a legrégebb utalást Jahvéra, mint „Sinai Istenére”. Istennek az ellenség fölött aratott győzelmét dicsőítő énekben Debora, Isten bírása, megénekli Jahvét, a nagyhatalmú Istent, aki kivonul Sinairól, hogy népe mellé álljon.

Jahve uralmának ilyesfajta megmutatása kezdettől fogva közösségre való fölhívást tartalmaz (vö. 140. old.) Isten mint Jahve nyilatkoztatja ki magát, közben a híveket meghívja lakomára és ezzel megnyitja az Isten népén belül és Istennel magával alkotott közösségi léthez az utat. Ilyesfajta találkozást senki nem követelhet ki magának —, ez halált jelentene. Aki azonban megkapja az ilyen közösség ajándékát, az benne életre talál (vö. Kiv 24,11).

A Sinai-hegyen végbemenő isteni kinyilatkoztatás hívő megfontolása nyomán Izrael a követelésekkel föllépő Istennel lép kapcsolatba. Bárhol mutatkozzék is meg Isten mint Jahve, ez egyszersmind azt jelenti, hogy igénnyel lép föl. Jahve kezdettől fogva nem csupán az ajándékozó Isten, hanem a „vagy-vagy” kemény követelés elé állítja az embert. A bibliai ábrázolás ezt azzal tanúsítja, hogy a Sinai-eseményt szövetségszöveggel és a parancsok adásával kapcsolja össze. (L. alább)

**Jahve, a Sinairól való Isten, az az Isten,
aki hatalmasan működik népe történelmében,
aki az embereknek vele és egymással való közös-
ségi létét lehetővé teszi;
aki igényekkel lép népe elé.**

Fontos szövegek: Bir 5,4k; Kiv 24,9-11; Kiv 20.

„Istenjelenés” a Sinai-hegyen

Számos olvasót meglepnek a Sinai eseményekhez fűzött megfontolások (2.3.1.), mert a Biblia elbeszélése alapján egészen más képhez volt szokva: Isten hatalmas természeti tünemények kíséretében jelenik meg Mózesnek, hogy szövetséget kössön általa az izraeliták népével (Kiv 19-34). Ez a bibliai ábrázolás a Sinai eseményeknek későbbi időből származó hívő magyarázatát adja elő.

Az Ó- és Újszövetség sok más helyén van szó tűzről, füstől, földrengésről és más egyéb rendkívüli természeti tüneményekről. Az ilyesfajta szólásmódok értelmét csak annak a különleges érzékenységnek a háttérében mérhetjük le, amit az ókori ember tapasztalt az őt körülvevő természet ti-

tokzatos, isteni jellegével szemben. Izrael hívő embere előtt szintén Isten különleges közelsége tárul föl, amikor egy-egy természeti jelenség megdöbbeníti. Az „Isten jelenés” (görögül: „teofánia”), amelyet az ilyen isteni behatás megjelölésére használunk, félreérthető, mert a „jelenés” szóhoz jobbra azt az elképzelést fűzzük, hogy Isten látható alakban találkozunk az emberrel. Az ilyesfajta bibliai szövegek viszont a villámlást, mennydörgést, füstfelhőt és egyéb hasonlót nem tartják Istennek, hanem a természeti jelenséget inkább a teremtett világnak Jahve cselekvésére való visszahatásaként magyarázzák. A megnyilatkozásokon Isten közelsége ismerhető föl.

A Biblia írói úgy tudtak az ilyen természeti jelenségekről beszélni, hogy nem valamely természeti tüneményről, hanem Isten közelségéről akartak tanúskodni. Ha ugyanis a Biblia első olvasója füstfelhőről, zivatarról, földrengésről hallott, azonnal tudta, mit gondol ezzel a szerző. Nem járnunk el tehát helyesen az ilyen szövegekkel, ha csupán a tűz hevéről vagy a földrengés skála szerinti fokozatáról kérdezősködünk. A szerzők ugyanis beszámolóikkal többet és lényegesebbet akarnak tanúsítani, mint az ilyesféle természet-tudományosan ellenőrizhető jelenségeket — ők Isten tetteiről akarnak tanúbizonyságot tenni. Ebben áll az ilyen beszámolók valósága és igazsága. Ezek a meggondolások segítséget nyújthatnak az Ó- és Újszövetség sok szövegének magyarázatához. Ha pl. a Biblia szerzői az égő csipkebokorról (Kiv 3,2), a pusztai tűzoszlopról (Kiv 13,21k; 14,19.24), a pünkösdi tüzes nyelvekről (ApCsel 2,2k) szólnak, vagy ha Máté evangélista Jézus halála és föltámadásakor földrengésről ad hírt (Mt 27,51b. 54; 28,2), akkor ebben egyugyanazon mindent eldöntő valóságnak hívő magyarázata és tanúsítása jut kifejezésre: Isten megtapasztalhatóvá lett.

A Sinai elbeszélésben Isten megjelenéseinek halmozása világossá teszi, hogy a Sinai elbeszélés válasz erre a kérdésre: „Kicsoda Jahve, Izrael Istene?”

A Sinai-hegy későbbi korok hívő emberei számára, akikkel a Bibliában találkozunk, „a Hegy” vagyis Isten különleges közelségének jelképe. Nem hiába foglalja a zsidó-keresztény Máté éppen a hegyibeszédben össze Jézus taní-

tását (Mt 5-7), hogy tanúságot tegyen Isten új végleges ki-nyilatkoztatásáról. Galileának egyik hegyén megy végbe a Föltámadottnak az a „megjelenése”, amely által Máté meg-alapozottnak látja az egyháznak, mint Isten új népének élet-lehetőségét (Mt 28,16-20).

A rendkívüli természeti jelenségekről szóló leírás a Sinai elbeszélésben és a Biblia sok más szövegében kifejezési eszköz ahhoz, hogy Isten különleges tettei-ről és meg tapasztalhatóságáról („istenjelenésről” il-letve „teofániáról”) tegyen bizonysgot.

Fontos szövegek: Kiv 19,16-20; 20,18-21;

Zsolt 97, 104, 32;144,5

ApCsel 2,2k; Mt 27,51; 28,2

Jahve utasítása Izrael számára — Tízparancsolat és szövetségségkötés

A Sinai hegyről szóló szakasz középpontjában a paran-csolatoknak és a törvény rendelkezéseinek Mózzsal való közlése áll. A pentateuchusz többi szakaszaiban is olyan bő-séges helyet foglalnak el a rendelkezések, hogy Mózes öt könyve a „Törvény” vagy „Tóra” elnevezést kapta. A Bib-lia legfontosabb törvénygyűjteményei a „Tízparancsolat” (Kiv 20; MTörv 5), a Szövetség könyve (Kiv 21-23), a Papi-törvény (Kiv 25-Szám 10) és a Második Törvény (MTörv 12-26).

A Tízparancsolatnak központi helye van a sok parancs és törvény között. Egyben közvetlenül megmutatja, hogy mit jelent a rendelkezés az Ószövetségben és mennyire joga-sulatlan az a széles körben elterjedt nézet, hogy az Ószövet-ség törvényvallást hirdet. A Tízparancsolat (dekalogosz, szószerint „tíz szó”) csak nagyon későn — kb. a Kr.e. 7. sz.-ban — kapta végleges alakját. Látható ez pl. abból, hogy a Tízparancsolat parancsai és tilalmai inkább a kultúrvidék földművelő és iparos környezetének felelnek meg, semmint a pusztai körülményeknek.

Ennek ellenére a Tízparancsolat gyökerei Izrael nomád őskorába nyúlnak vissza. A Jahve-hit kizárólagosságának

igénye, amely később az első parancsolatban nyert megfogalmazást, valóság szerint már adva volt Izrael őskézetén. Hiszen valahányszor Jahve hatékonyan megmutatkozik Izrael előtt, ez mindig azzal a követeléssel jár, hogy Izrael csak ennek az egy Istennek szolgálhat. Ugyancsak Izrael őskorszakára utalnak azok a rendelkezések, amelyek az emberek egymásközi kapcsolatait határozzák meg. A tiltó megfogalmazások („Ne...””) főleg nomád törzseknél a különböző közösségi alakulatokon belüli együttélés szabályozására jellemzőek. Ezek a rendszabályok jelölik meg annak a térnek legszélső határait, amelyben a csoport élete biztosítva van, és amelyen kívül a közösség szétesik. Így pl. az önkényes gyilkosság elkövetésének tiltása vagy pedig a házasságtörés tilalma a nomád csoport fennmaradását szavatolja.

A Tízparancsolatnak a nomád élet szabályozására visszamenő eredete érthetővé teszi, hogy miért építették ezeket a rendelkezéseket a kultúrvidékeken tovább. Új társadalmi formák megfelelőképpen megváltoztatott rendelkezéseket követelnek, hogy biztosítani tudják a közösség életét.

A Tízparancsolat évszázados fejlődés eredménye. A nomád nagycsaládnak, a törzsi köteléknek és kései közösségi formáknak szabályozása talált benne lecsapódást.

Fontos szövegek: Kiv 20; MTörv 5

A Biblia utasításai és más Biblián kívüli szabályrendeletek közt található vonatkozások valószínűvé teszik, hogy Isten ezeket az utasításokat nem valamely meghatározott pillanatban hagyta meg a nép számára, mint ahogyan általában föltételezzük, hanem azok az Isten népének különböző élményeiből származnak. Izrael felelős vezetői ettől függetlenül egészen nagy súlyt fektetnek arra, hogy a Tízparancsolat nem emberi eredetű, hanem Istennek Izraelhez intézett szava. Egész világossá teszi ezt a Tízparancsolat bevezetése (Kiv 20,2) és az emberek közti egyéb utasításoknak az első parancsokkal való összekapcsolása. Isten nyilvánvalóan nem néhány mondatnak „felülről jövő” kiáltásával „szól”,

hanem erőt ad az embereknek, hogy létük adottságaiban fölismerjék az Ő akaratát. Minél inkább úgy ismerik meg önmagukat ezek a nomádok, mint Istenük tulajdonát, annál inkább megértik (közvetítő szolgálatával!), hogy a közösségi életüket meghatározó rendszabályoknak egyszersmind vallási jellege van. Éppen azért az emberek egymáshoz való rendezett viszonyához hozzájárulni annyi, mint Isten népének boldogságát előmozdítani. Így érthető, hogy „vallási” és „embertárs jellegű” életszabályok nemcsak az Újhanem már az Ószövetségben is elválaszthatatlanok egymástól. Aki helyesen viselkedik felebarátjával szemben, az Isten népének tesz szolgálatot és ezzel Istennek szolgál.

A Tízparancsolatnak ez az útmutató jellege egyúttal megmagyarázza, hogy miért nem egyszerűen zárt jellegű törvény-gyűjtemény a Tízparancsolat. Inkább útjelzőhöz hasonlíthatnánk, amely megmutatja a népnek, merre folytassa a kivonulással megkezdett útját. Az egyes embernek és Isten népének újra meg újra meg kell találnia az útszakszoknak megfelelő gyakorlati magatartást. A zsinórmérték ehhez Jahve magatartása. Nem hiába vezeti be a Tízparancsolatot az egyiptomi kiszabadulásra való utalás (Kiv 20,2). Ahogyan Jahve kiszabadította népét szorult helyzetéből és megmentette a hamis istenektől, ugyanúgy Izraelnek sem szabad más isteneknek szolgálnia (bármilyen formában jelentkezzenek is). Mivel pedig Jahve ezúttal a jólsikerült élet lehetőségét nyitotta meg előttük, azért Izraelnek szintén jót kell tennie másokkal. A Tízparancsolat így a szabadság birodalmát tárja föl az ember előtt, ahol Isten életadományozó tevékenysége folytatódik és valósul meg újra meg újra.

A Tízparancsolat nem törvénygyűjtemény, hanem indítás az istenhívő emberek számára, hogy miképpen járhatják és járják útjukat mint Jahve-közösség. Ennek az útnak zsinórmértéke Jahvének népén megvalósult tevékenysége.

Fontos szövegek: Kiv 20,2; MTörv 5,12

Jahve utasításai összefüggnek azzal a gondoskodó támogatással, amellyel Ő az ember szabadulását munkálja. A kései teológusok és a Biblia írói ezt juttatták kifejezésre azaz, hogy a Sinai-hegyen végbement eseményt Isten és Mózes közötti szövetségkötés módján ábrázolják és ezért a Tízparancsolat a szövetség okmánya.

Eredetileg a héber „szövetség” szó kötelezettséget jelentett, amelyet valaki a másikkal szemben magára vállal. Ha Isten köt „szövetséget” (így pl. Ábrahámmal, vö. Ter 15,18), akkor azt úgy gondoljuk, hogy Isten feltétel kikötése nélkül rendelkezésére bocsátja magát Ábrahámnak. Kihozza népét Egyiptomból, közli a nevét, megjelenik a Sinai-hegyen, vezeti népét, országot, királyt, templomot ad neki, ez mind-mind Jahve önátadásának formája és bizonyítéka. A másik fél számára viszont a „szövetség” azt a kötelezettséget is jelenti, amelyet Isten ró ki a népre (vö. Kiv 19,5). Minél inkább rendelkezésére bocsátja népének önmagát az Isten és minél kevésbé köt ki ezzel kapcsolatban feltételeket, annál világosabban fölismerhető, hogy ez a felajánkozás majd csak az ember válaszával érheti el a célját. A Tízparancsolat mutatja meg a népnek, hogy miként adhatja meg ezt a feleletet. Az ilyesfajta kölcsönös elkötelezettségnek gyümölcse az Isten és népe között létrejött „szövetség”-viszony, és ezen alapul egyben a híveknek mint Isten népének közössége.

A parancsadás célja, hogy szövetségi közösséget hozzon létre. Végeredményben ezért nyitott a jövő irányában. Isten hívó szava új megfogalmazásban és új megvalósítással követeli nemzedékről-nemzedékre — sőt embertől-emberig — a választ. Hiszen nemcsak Isten népének a helyzete változik folytonosan, hanem Isten maga kívánja mindenkor új formában szólítani népét.

A Tízparancsolat rendelkezései kemények, mert a szövetséggel állnak kapcsolatban. Izrael kizárólag Jahve szavára köteles hallgatni (a zsidó törvényhozás halálbüntetést helyez kilátásba a Tízparancsolat törvényszegéseinél!): ez a kizárólagosság arra utal, hogy mennyire föltétel nélkül lépett szövetségre Jahve a népével. A követelmény szigora az ajánlat nagyvonalúságát dicséri. Így érthető a Jézustól meghir-

detett újszövetségi parancsok rendjének kérlelhetetlensége is, ahogyan azt a zsidókeresztény Máté hagyja ránk a „hegyibeszéd” keretében (Mt 5-7). A názáreti Jézusban, és pedig új életre támasztása által, Isten maradéktalanul elkötelezte magát az embereknek, ezért az Istentől tett szövetségi ajánlat új és elmélyült választ követel Jézus követőitől (vö. Róm 14,8; Mt 5,44). A szövetségi viszony új távlatot nyer az Újszövetségben. Az Ószövetség klasszikus megfogalmazása így hangzott: „Én a ti Istenetek — ti az én népem vagytok” (vö. Kiv 6,5-7). Az Újszövetség népének viszont Pál apostol vagy János evangélista szavaival így fogalmazhatnánk meg a szövetség szövegét: „Én veletek — ti bennem vagytok” (vö. 2 Kor 5,17; Gal 2,20; Jn 6,56). Isten és népe közti szövetségi kapcsolat a keresztényeknek Krisztussal való közösségében végleges, és így „új és örök szövetség” lett (lásd az eukarisztikus kánonimádságban a rendelés szavait).

A Tízparancsolat elfogadásával Izrael példaadón fogalmazta meg válaszát Jahve szavára, amellyel szövetséget kínált föl neki. A parancsolatok központjában az Isten iránti odaadás és a szeretet áll, amellyel őt valóban szolgálni akarják.

**Fontos szövegek: MTörv 6,4-6. 20-25.
Róm 14, 7-9; Mt 6,33**

A szövetségre való irányulás nélkül öncél lesz a parancs, életadó parancs helyett holt betű, amely elzárja és nem megnyitja az Istenhez az utat. Megfigyelhető ez a folyamat már az Ószövetség számos rétegeződésében, főleg a Jézus-korabeli zsidóságnál (vö. 6. 1.2). A keresztény egyháznak is meg kell kérdeznie minden időben önmagát, vajon a tőle adott utasítás elirányítást ad-e a szeretetből fakadó cselekvéshez, vagy annak a veszélye fenyeget, hogy eltorzul és a törvény betűje válik belőle. Igazi valósága szerint az utasítás nem nyomasztó teher, hanem szabaddá teszi az embert. Utat nyit neki, hogy szerencsésen alakítsa életét az emberi közösségben és helyesen viszonyuljon Istenhez és a teremtéshez. Ezért Isten hívő emberei nem fáradnak bele,

hogy megköszönjék Istennek a tőle kapott utasítás ajándékát.

A legkiválóbb isteni adományok egyike, hogy Isten utasításokat ad, amelyeket népe elfogadni és teljesíteni köteles. Az utasítás azonban a törvény halált-hozó betűjévé merevedik, amint elszakad attól az életszerű szövetségtől, amelyet Isten fölkinál.

**Fontos szövegek: Zsolt 1; 25, 10; 19, 8-15; 94,12;
119**

A kivonulással, megszabadítással és a Sinaival kapcsolatos élmények sokszerűségét és feszültség-terhességét a Biblia Isten népe pusztai vándorlásának nagy összefüggésébe állítja be. Ide vonja be még az őskor egyéb történéseit is.

2. 4. A PUSZTAI VÁNDORLÁS JAHVE ÚTRAKÉL NÉPÉVEL

2.4.1 Pusztai események

Izraelnek pusztai vándorlásáról szóló ismeretes elbeszélés (Kiv 15,22-17,16; Szám 10-21) egész sor eredetileg önálló és nagyon különböző hagyományt foglal egybe. Ezek a szakaszok részben a nomád élet eseményeit őrizték meg, amelyek a Sinai-félsziget egy-egy sajátos vidékén a különböző oázisokhoz és forrásokhoz vagy sajátos föltűnő jelenségekhez kapcsolódtak. A manna (Kiv 16) megtalálható például még ma is a Sinai-félsziget belső vidékén. Ez a „mennyei kenyér” (Zsolt 105,40; vö. Jn 6,51-58) úgy áll elő, hogy a pajzstetvek kiszívják a tamariszkmanna növényi levét, a váladékot szárított állapotban (május és június hónapban) a nomádok gyűjtik és megeszik. A fűrjek vándormadarak, amelyek egyszerűen kézzel megfoghatók, amikor őszi vándorlásukon a Földközi-tenger után a Sinai-félsziget észak-

nyugati partján megpihennek. Másrészt a pusztai vándorlás a déli törzsek területéről szóló hagyományokat őrzi meg, mint pl. az amalekiták elleni háború történetének az elbeszélését (Kiv 17). Végül pedig vannak még a pusztai vándorlás elbeszélésével kapcsolatos későbbi hagyományok, mint például a rézkígyóról szóló kultikus legenda (Szám 21).

A különböző hagyományokat Izraelnek Mózes vezetésével történt pusztai vándorlásáról szóló beszámolóban foglalták össze. A bibliai írókat ebben az a szándék vezette, hogy a Mózes csoport sorsán keresztül bemutassa az Ószövetség hitének döntő mozzanatait.

A pusztai vándorlásról szóló bibliai jelentések alapját a Sinai pusztában végbement olyan eseményekről szóló elbeszélések képezik, amelyek Izrael ősei egyes nomád csoportjainak jutottak osztályrészül, és amelyeket később az Isten népe folyamatos pusztai vándorlásának történetébe egyesítettek.

Fontos szövegek: Kiv 16; 17; Szám 17; 21

2.4.2 Isten népe a pusztai zarándokúton

Izrael, bár kultúrterületen élt, mégis úgy értette önmagát, mint „pásztorával”, Jahvéval útonjáró népet. Az ilyen „pusztai” vándorlás egészen különböző, látszólag egymásnak ellentmondó feltételezések mellett megy végbe.

A „puszta” egyrészt jelképe a Jahve és Izrael közötti „első szeretetnek”. Megszabadító és megmentő cselekedetével Jahve életre szólította „népét”, és megkezdte vele a közös utat, amelynek során atyaként vezeti és gondoskodik róla. A Sinai esemény — a pusztai vándorlás tetőpontja — összefoglalóan tanúsítja Istennek ezt a közelségét. Az ilyesfajta menetelés célja az Ígélet földje, — az élet teljességének foglalatja, melyre Jahve meghívta népét (vö. 65-66.o.). A pusztai vándorlás ebben a szemléletben annyit jelent: úton lenni Istennel, haladni a megígért élet felé és egyre újabb és

mélyebb élménnyel megtapasztalni ezt a szerencsésen kialakított létet Istennel, az úton együtthaladók közösségében.

Izrael népének úti közössége egyben annak a tragikus véteknek a jegyében áll, melynek története átjárta az Isten népének ószövetségi és újszövetségi történetét; nem véletlen, hogy a nép „zúgolódása” a pusztai vándorlásnak egyik vezérmotívuma. Az Istenhez való közvetlen közelség együttjárhat az Isten elutasításának nagy kísértésével. Az Ószövetség későbbi rétegeződéseiben ezért a pusztát mindig úgy ábrázolják, mint a próbatételnek, Izrael megkísértésének és elbukásának a helyét (MTörv 8, 2-4. 14b-16). Izrael akkor nem tud megfelelni elhivatottságának, ha a saját maga „isteneinek” hódol, és nem engedi magát Jahvétól vezetni, aki nagyon is kényelmetlen Isten tud lenni számára. Hinni nemcsak azt jelenti, hogy rábízta magát a közelben lévő Istenre, hanem hagyja, hogy a távoli és megfoghatatlan Isten vezesse a pusztaságon — a magányosság és a kemény életnek ezen a jelképén — keresztül. Azért Isten népének hivatása és kiszabott sorsa, hogy úton legyen Istennel és a vele együtt vonulókkal, és így jusson el Isten közelségének mindig új és más megvalósulásához.

A II. Vatikáni Zsinat az Isten zarándokúton levő népének képét az egyházra vonatkoztatta (Lumen gentium. II. fej. Az Isten népe, 9.). Tehát a pusztának Isten újszövetségi népével kapcsolatban is döntő jelentősége van. Vándorútján járó népével, „Izraellel”, Jahve az egyházban folytatja útját. Bármennyire is úgy tudja a keresztény közösség, hogy ennek az útnak a végső szakaszát járja, még mindig csak halad a tökéletes megvalósulás irányába. Az egyház is úton van a „pusztaságban” az „Ígélet földje” felé.

A „pusztáról” való szólás minden idők istennépének feszültséggel teli élményeit fejezi ki. Egészen szoros közösség Istennel és a testvérekkel, ugyanakkor viszont szembetalálkozás a távoli és mindig más Isten fölfoghatatlan mélységével; szeretet és vétek, ragaszkodás az Istenhez és hűtlenség kíséri útján.

Fontos szövegek: Zsolt 105, 39-45; 106, 13-33

3. Államalkotás és az első királyok kora

3.1. IZRAEL TÖRZSEINEK HONFOGLALÁSA ÉS AZ ÁLLAMALKOTÁS KEZDETEI

3.1.1. A Tizenkét törzsből álló nép keletkezése

A honfoglalás szakaszai

A pusztai vándorlás célja — Józsue könyvének ismeretes beállítása szerint (Józs 1-12), — a „népnek” az „Ígéret földjére” történő bevonulása volt. Kelet-Jordánia felől, Józsue vezetése alatt, megszállja a tizenkét törzsből álló nép Palesztinát és fölosztják az országot egymás között. Pontosabban Józsue könyve nem az egész nép honfoglalását mondja el, hanem csupán néhány eseményt azoknak a törzseknek bevándorlásáról, akik Jahve-hitet hoztak magukkal és később Közép-Palesztina területén telepedtek meg.

Egész Izrael bevándorlásáról — történeti szempontból — már csak azért sem lehet szó, mert a későbbi Izrael csoportokból tevődött össze, amelyek a kánaáni hegyvidéket különböző időpontokban és különböző irányokból népesítették be. Ez a folyamat eleinte békésen ment végbe, mert a bevándorlók a lakatlan vidékeket foglalták el (vö. 2.1.1). Egyes csoportok Józsue vezetésével Keletről hatoltak be, és Palesztina közepén telepedtek le. A „déli törzsek” viszont Dél felől népesítették be Palesztinát (Bir 1). Az északi törzsek egyes csoportjai ezzel szemben nem kintről vándoroltak be, hanem magában az országban alakultak ki. Nyilvánvalóan arról van szó, hogy valamiféle alattvalói népesség egyesült az uralkodó réteg ellenében (vö. Ter 49, 13-15).

A honfoglalásnak ezek a korai folyamatai azonban igen lassan és nagy időközökben mentek végbe. Élesebb körvonalakat nyújt a történetíró számára a honfoglalásnak az a kései szakasza, amikor a törzsek megszilárdultak és a saját területeiket megvédték a bennszülött uralkodó réteggel szemben, sőt harcias összecsapásokban sikeresen terjesz-

kedni is tudtak. A honfoglalásnak ez a zárószakasza, amely a Kr.e. 13. sz. végén, ill. a 12. sz. elején csak néhány évtizedet ölel föl, jut kifejezésre a Bibliának a honfoglalásról szóló elbeszéléseiben (Józs 1-12; Bir 1).

Persze nem kell valamennyi katonai eseményről szóló beszámolót, mint hadijelentést fölfogni, így például Jerikó csodálatos elfoglalásáról szóló ismeretes elbeszélést (Józs 6). Régészeti vizsgálatok szerint a honfoglalás idején már csak a romjai voltak meg ennek az egykor virágzó városnak. Az elbeszélés az egyik izraeli törzsnek a honfoglaláshoz fűződő emlékét kapcsolja össze azzal a rommal, amelyet minden izraelita láthatott Jerikóban (vö. ehhez Józs 7. fejezetében a 26. verset). Az ilyen elbeszélésnek, amely úgy ír le egy adott helyet, hogy ott a jelen állapot keletkezését ecseteli, „etiológia” (a görög *aitia* = ok szóból) a neve.

Ha ezekben az elbeszélésekben különös hangsúlyt kap a papok, a frigyláda és egyáltalán a liturgikus cselekmények szerepe, úgy ennek azt kell tanúsítania, hogy Isten közreműködésének nélkülözhetetlen szerepe volt az országba való bevonulásnál. Lehetséges, hogy az ábrázolás módját a számos háborús cselekményre való emlékezés is meghatározza.

Izrael törzseinek honfoglalása eleinte a különböző irányból Palesztinába történt békés beszivárgás útján, illetve számos csoportnak a bennszülött lakosság megállapodott rétegeiből való „kivonulása” formájában ment végbe. Harcos összetűzésekre csak a honfoglalás utolsó szakaszaiban került sor.

Fontos szövegek: Józs 6-10; Bir 1

A „bírák” és a „Tizenkét-törzs” nép

A törzsek megszilárdulása és azoknak a tizenkét-törzs népbe való egyesülése csak lassanként és nem minden zökkenő nélkül ment végbe. Külső és belső tényezők vitték előbbre ezt a folyamatot. Politikai tekintetben a törzsek megszilárdulása és terjeszkedése harcos összetűzéseket követelt, Keleten a királyok birodalmaival és Nyugaton a filiszteusokkal. Ugyanis ez a tengeri nép, amely körülbelül egyidejű-

leg telepedett meg a tengerparton Izraellel, igényt támasztott a Palesztina fölötti fennhatóságra. Dávid koráig a filiszteusok voltak Izrael legveszedelmesebb ellenfelei.

Az Ószövetségben „bíráknak” nevezték a harcos összetűzésekben az izraeliták élén álló vezetőket. Ezek elsősorban hadvezérek voltak, akik a rendkívüli kényszerhelyzetben egy vagy több törzset harcba szólítottak, de időlegesen bírói tevékenységet is gyakoroltak. Miután a fenyegető veszélyt elhárították, a harci sereg föloszlott és a vezér visszalépett hivatalától.

A bírák idejére megy vissza az az általánosan elterjedt ószövetségi elgondolás, hogy Izrael 12 törzsből állt. Ennek a meggyőződésnek olyan jelentőséget tulajdonítanak, hogy a „Tizenkét-törzs” népet már Egyiptomban föltételezik, holott akkor az még mint ilyen nem létezett. Feltűnő, hogy a „tizenkettes” szám az elkövetkezendő időkben akkor is megmarad, amikor a törzsek neve ismételten megváltozik (vö. Ter 35, 22; 49,28). A „tizenkettes” szám magyarázza az ószövetségi tizenkettes-kör jelszerűségét is. Ha Jézus „tizenkettőt” hív meg szorosabb követésére, úgy ezzel azt fejezi ki, hogy küldetését egész Izraelre szólónak tekinti. Isten szétszóródott és céltévesztett népének összességéhez szól Isten hívása Jézuson keresztül. És a keresztény egyház, amelyre átszáll Izrael öröksége, a „Tizenkettőben” saját marandó alapját ismeri föl.

A törzsek védelmi hadműveleteiben szereplő vezéreket „bíráknak” nevezik. Izrael törzseinek tizenkettes száma jelképesen Isten népének összességét fejezi ki.

**Fontos szövegek: Ter 49,28; Bir 6
Mk 3,13-19; ApCsel 1,24-26**

A közös Jahve-hit, az állam alapja

Izrael nomád őseinek letelepedése mélyreható következményekkel jár. A nomád és félnomád állapotból a paraszti életformába való átmenet mindenekelőtt az egykoron nomád csoportok gazdasági és társadalmi fölépítésében jelentett átalakulást, mert a törzsi kötelékekből fokozatosan

faluközösségek alakultak ki. A bennszülött lakosságtól a bevándorlók megtanulták a földművelést, és átvették a szentélyeket a hozzájuk tartozó istentiszteleti ünnepekkel. (A kánaániak életéből és hitéből származó befolyásolás mindenekelőtt Északon ment végbe, ahol a jövevények a kánaáni csoportokkal egyesültek.) Így került sor az atyák nomád hite és Jahve-hite, valamint a kánaáni vallásosság közötti találkozásra és összetűzésre. Döntő volt az elkövetkezendő idő szempontjából, hogy a bevándorlók a többi népcsoportok felé is közvetíteni tudták a maguk Jahve-hitét. Hogy ez a továbbadás részleteiben hogyan ment végbe, az továbbra is homályban marad. Mindenesetre megsejthető belőle a Jahve-hit átütő ereje, (Az északi népek azért lehetnek készségesebbek a szabadító Isten tiszteletének átvételére, mert már megtapasztalták az elnyomatást és a jogtalanságot.)

A reánk maradt legfontosabb irodalmi emlék ebből a korból: Debora női bíró éneke (Bir 5). Itt „Izraelnek” a kánaániak ellen vezetett egyik szerencsés kimenetelű csatája tükröződik. E dal egyben a legősibb emlék Izrael népi öntudatának kialakulásáról és kifejeződéséről. Debora magasztaló éneke ugyanis „Jahve” győzelmével kapcsolatban elárulja, hogy a törzsek egyesülését nemcsak a közös védelmi hadműveletek siettették, hanem sokkal inkább a Jahve-hit vitte erőteljesen előre. Minél inkább érvényt szerzett magának Izrael összes törzsei között az a Jahve-hit, melyet az Egyiptomból, illetve Sinaiból jövő csoport hozott magával, annál inkább „Jahve-népeként” fogták föl magukat a bevándorlók és az egykori kánaáni törzsi kötelék.

Izrael nemzetének kialakulásához a következő tényezők járultak hozzá:

- Egyes törzsek összefogása védelmi hadműveletekre;
- Jahve történelmileg hatalmas segítségének közös megtapasztalása.

Fontos szöveg: Bir 5

3.1.2. Az ország Jahve adománya népének

Háborúk Jahve nevében?

Jahve nevében vonul hadba Izrael harci köteléke. Mint Jahvétől jövő megmentést hirdeti a bibliai elbeszélés Gedeonnak a midianiták fölötti győzelmét (Bir 7,2). Az Ószövetség ilyesfajta kijelentései súlyos problémákat vetnek föl: Lehetséges-e, hogy az Isten, aki — majd Jézus által — az erőszak alkalmazásáról való lemondást sürgeti, jóváhagyja a háborúkat? Ha igen: Akarja-e Isten ma is a háborúkat? Jahve háborúinak rövidlátó magyarázata katasztrofális hatásokat váltott ki a történelemben.

Az őskor háborúinak helyes megítélésénél figyelembe kell vennünk a törzsek akkori egész helyzetét. A nép kialakulása és megszilárdulása — a világtörténelemben adott feltételeknek megfelelően — megkövetelte a háborús összetűzéseket. Ezeket hirdetik Izrael hívő emberei úgy, mint Jahve háborúit. Az ilyesféle hitből táplálkozó magyarázat jogos, és egyenesen mint követelmény jelentkezik, mivel Izrael kezdetől fogva nem „magánjellegű” élményekben, hanem foghatóan, történeti tettekben tapasztalhatta meg Jahve megmentő tevékenységét. Isten közelsége különösen világossá és foghatóvá válik a háborúkban nyújtott segítség által. Erre a törzseknek létük megalapozásához és megszilárdulásához szükségük volt. Hogy Izrael hogyan fogja föl ezeket a háborúkat, arra jellemző az is, hogy a „győzni” kifejezés a héberben szószerint annyit jelent, mint „segítséget megtapasztalni”. Jahve háborúiról szólva eszerint tehát azt kell kifejezésre juttatni és tanúsítani, hogy Izrael, mint Isten népe egyedül Jahvétől kapta ajándékkul létét, amelyhez hozzátartozott az ország is, mint az a térség, ahol laknia kell. Viszont már Izrael hívő emberei közt is egyre növekedett az a fölismerés, hogy Jahve háborúi az istenélmény bizonyos formáját tették lehetővé, amely az ősidő egész akkori helyzetéből adódott, de ez nem szükségszerűen mértékadó minden kor számára. Próféták (így pl. Ámosz — vö. 4.2.3.) óvnak attól, hogy Jahvét egyszerűen úgy értsék, mint a győzelem Istenét. Változó politikai és szellemtörténeti összhelyzetekben új megvalósulási formákat nyert annak a rendje és módja,

ahogyan Isten a maga közelségét népének osztályrészül adja. (Vö. ehhez 7.3).

Egyfajta jelentésüket megtartották persze a keresztnyek számára is ezek a „Jahve háborúk”. Izrael általuk azt a meggyőződését juttatja kifejezésre, hogy Isten minden ellenállással dacolva megvalósítja az ember és a világ története fölötti uralmát.

Az őskor „Jahve háborúiban” Isten olyan formában mutatkozik be, amely Izraelnek erre a korszakára korlátozódik. A néppé-váláshoz szükséges háborúkat Izrael hívő emberei úgy magyarázták, mint Jahve megmentő tetteit.

**Fontos szövegek: Bir 7, 1-8, 3; Zsolt 44,1-4;
Zsolt 136, 17-26**

Bírák — vezérek az Isten „lelkének” erejében

Izraelnek a „bírákról” kialakított fölfogása egész világosan fölismerhetővé teszi ezeknek a háborús viszályoknak a sajátos jellegét. Az Isten „lelkétől” megragadottan vezetik a bírák Izrael törzseinek seregét a harcba és a győzelemre.

A „lélek” héber szó. Eredetileg azt az erőt jelenti, amelyet az ember a hevesen mozgó levegővel találkozáskor tapasztal. Ezért e kifejezés alapjelentése „szél” vagy pedig „lélegzet”. Isten vonatkozásában a lélekről szóló beszéd jelenti Isten határtalan életteljességét és az ő hatalmas életajándékozó tevékenységét a teremtésben és a történelemben. Lélek az az isteni életerő, amely mint a lélegzet a maga sajátos létezéséből ered és egyben a világ és az emberiség életelve (vö. Zsolt 104, 29k). Ez a lélek „rátör” egy-egyre a bírák közül és ezáltal rendkívüli tettekre képesíti Isten nevében. Feladatának teljesítése után ismét visszalép. Ezzel azt tanúsítja, hogy csak Jahve az Ura Izraelnek — ő egyedül, aki kiszámíthatatlan marad és nem áll tetszés szerint rendelkezésre.

A Bibliának ez az ősi fölfogása a lélekről folytatódik az Újszövetségben, amikor a Lukács-evangélium szerzője és az Apostolok Cselekedetei úgy hirdetik a lelket, mint

Jézus életében és a fiatal egyházban mutatkozó mozgatóerőt.

Az Isten „lelkéről” való beszédmóddal a Biblia azt tanúsítja, hogy az élő Isten részelteti a maga életteliességéből az embert és a világot. Isten ezen önmegnyilvánulásának a gyümölcse a teremtésben és a történelemben megnyilvánuló élet. A „lélek” erejében viszik végbe a bírák tetteiket.

**Fontos szövegek: Bir 6,33-40; Ez 36, 24-28
Lk 1,35; 4, 14; ApCsel 13,2-4;
Róm 5,5**

Az ország és gyümölcse — Jahve ajándéka

A honfoglalásról és a bírák koráról szóló bibliai elbeszélések vezérmotívuma „az ország”. Palesztina különleges jelentőségét a Biblia azzal is kiemeli, hogy az országról úgy beszél, mint az ősatyáknak tett ígéret beteljesedéséről (vö. Ter 12,1) és mint annak az útnak a végcéljáról, amely az Egyiptomból való kiszabadulással vette kezdetét (vö. Kiv 3,8). A Biblia sok más összefüggéséből kitűnik, milyen értékes ez az ország Izrael számára. Így a Második Törvénykönyvben (pl. MTörv 8,7-9; 11, 10-15) a szegényes Palesztinát olyan színekkel magasztalja, amelyek a valóságnak csak kevésé felelnek meg.

Izrael nem tud pártatlanul beszélni a maga országáról. Palesztina nem csak véletlenségből neki jutott terület, amely helyett lehetne éppen úgy valamilyen másik földcsík is. Az országnak ez az egyedülálló és sajátos nagyrabecsülése azon alapszik, hogy ez az ország Istentől kapott adomány. Palesztina az Isten népe számára adott élettér. Közösén kell mindazokkal az emberekkel, akiknek ez az ország a hazája, Isten közelségét itt és most megtapasztalniok. Az ország valósi jelentősége abban is megmutatkozik, hogy földjük gyümölcset Isten különleges áldásának nézik. A földműves a termés zsengejét Istennek áldozza és ezzel fejezi ki, hogy önmagát és termését az Isten ajándékának tekinti, aki már az ősatyákkal kapcsolatban nagyszerű tetteket vitt végbe

(MTörv 26, 1-11; az 5-9. versben egy igen régi hitvallás maradt ránk).

Az ország birtokbavétele lényeges változást hozott az Ószövetség hitbeli beállítottságában. Palesztinában történt letelepedésével Izrael megtanulta, hogy Jahve nemcsak az az Isten, aki népét a pusztai zarándokúton vezeti, hanem népe körében is ott akar maradni, kapcsolatba lép ezzel a kis országgal, és így valamiképpen bevonul a térbe és az időbe (vö. ehhez 7.3.). Az országnak ez a jelentősége megmagyarázza, miért váltott ki szükségszerűen olyan mélyreható változást Palesztina 586-ban történt elvesztése (vö. 5.1.2.). Jézus ígérete a szegények felé, hogy ők kapják örökségül az országot (Mt 5,5), ugyancsak ezen az ószövetségi nagybecsülésen alapszik. Isten életének teljessége lesz osztályrésze mindazoknak, akik Jézussal tartanak — vagyis elfogadják Isten uralmát, amely Jézussal kezdődik el.

Izraelnek az „országhoz” való sajátos kapcsolata azon alapul, hogy Palesztina a záloga annak, hogy Jahve ott van népénél. Az ország odaajándékozása ezért az üdvösség központi eseményének számít az Ószövetségben.

**Fontos szövegek: MTörv 11, 10-15;
MTörv 26,1-11; Mt 5,5**

3.2. IZRAEL ÉS KÖRNYEZETVILÁGA A KIRÁLYSÁG KORAI IDŐSZAKÁNAK KEZDETÉN

A királyok korai időszaka a maga átalakulásaival és új irányba tájékozódásaival csakis Izrael környezetvilágának háttérében érthető. Érinti ez mindenekelőtt a Kánaánban található istenfogalmakat és a szomszédos néptörzseknek a királyságról vallott fölfogását (3.2.2.).

3.2.1. *Jahve és a kánaáni istenek*

Izraelnek Jahve királyi uralmába vetett hite az Ószövetség alaptételei közé tartozik. Központi helyen áll Jézus evangéliumában is. Izrael törzseinek ez a meggyőződése gyökerében a Kánaán bennszülött lakosságától tisztelt istenségekkel való találkozásra megy vissza. A kánaáni Panteon központjában Él és Baál állt. Mindkét istenségnek uralkodó hatalmat tulajdonítottak, amit azonban más és más módon gyakoroltak. Él istenre megy vissza a világ és a teremtés egész rendje; őt azért, mint az ég és föld teremtményét és mint az istenek és emberek atyját tisztelik (vö. 1.4.2.). Idők folyamán Él-t egyre jobban kiszorította Baál, ez a teljesen más jellegű termékenység-isten. Az élet és a burjánzás ezen erőteljes istene nyilván nagyobb vonzóerőt gyakorolhatott Kánaán földművelő lakosságára, mint Él, akit rendszerint úgy képzeltek el, mint aki a világ fölött mozdulatlanul áll. Baál uralma mindig mint új történet valósul meg a természet újjáéledésében és növekedésében. Baál tartja fenn ugyanis a világ rendjét azáltal, hogy megvédi minden életellenes hatalommal szemben. Fő ellensége a tenger és a halál. A Baál tisztelet ünnepei között különleges szerepet játszottak a szexuális orgia jellegű szertartások. (Kánaán egyéb istenei közül, akik e két istenség köré csoportosultak, az Ószövetség mindenekelőtt Asztartét említi. Ennek az istennőnek szentélyeinél istentiszteletszerű prostitúciót űztek.) A Jahve-hitet ezek a vallások és szertartások erőterébe állítva találjuk. Él-isten kánaáni hitéből nyerte Izrael azt a meggyőződését, hogy Jahve nem pusztán az izraeli törzsek népi istene, hanem az ég és a föld Teremtője, vagyis mint a világ, az emberek és az összes isteni hatalmak fölötti király kapja a tiszteletet (Zsolt 93; Iz 6,5; Zsolt 98, 6; 96, 1-9). A kánaáni Baál istentiszteletének nyomai abban az ószövetségi meggyőződésben maradtak fenn, hogy Jahve újra meg újra győzedelmesen érvényesíti uralmát a kozmikus hatalmak fölött (így Zsolt 93, 3k; Iz 51,9), hogy az Isten hegyén trónol (Zsolt 48,3; Iz 14,13), nagyerejű természeti jelenségekben mutatkozik meg (Zsolt 29) és ő viszi végbe az ítéletet (Zsolt 82; 96,11-13). A kánaáni istenek világával való találkozással Iz-

rael még világosabban fölismerte hitének egyedülálló valóságát. A kánaániak előtt rejtve volt Él istennek az istenek és emberek fölötti királyi hatalma. Baál uralmát a természet újraéledő termékenységében tapasztalták és próbálták istentiszteleti gyakorlatokkal kézben tartani vagy legalábbis befolyásolni. Jahve ezzel szemben önálló hatalomként mindig újra királynak bizonyul népe történetében (vö. Kir 15, 13-21). A kánaáni többistenhit befolyása alatt így az üdvtörténet minden addigi tapasztalatát úgy magyarázzák, mint Jahvének az összes isteni és emberi hatalmak fölött gyakorolt királyi uralma bizonyítékát.

Saját hitük megértésében nyert világoslátás mellett a bennszülöttek vallásával való érintkezés viszont magával hozta a Jahve-hit meghamisítását és eltorzulását is. Így — legalábbis a számkivetés idejéig — a nép széles rétegei nem egyszer áldozatul estek annak a kísértésnek, hogy Jahvét félremagyarázva a burjánzó természet istenének tartsák és megfelelő szertartásokkal így is tiszteljék, ezáltal biztosítsák, illetve fokozzák az ország termékenységét.

Izraelnek a király Jahvébe vetett hite indításokat kapott a kánaáni isten-elgondolások által, de Izraelben ez teljesen új jelentést kapott; Jahve a népek és a világegyetem királyának bizonyul Izrael történetében.

**Fontos szövegek: Iz 6,1-5; Zsolt 29; 95, 3-7;
Iz 52, 7-9; Iz 57, 15;
Zsolt 113; Zsolt 47**

3.2.2. A királyság Izrael környezetvilágában

Izrael fejlődésére a királyok őskorában az ókori Kelet állam- és kormányformái is befolyást gyakoroltak. Kánaánban Izrael ősei városállamok rendszerével találkoztak, ezek élén mindenkor városkirályok álltak. A Palesztinától keletre élő népcsoportok szintén egyeduralmi rendszerek voltak. A királyokat nagyon különbözőképpen értékelték. A király olykor isteni lénynek számított, mint valamelyik isten földi megjelenése vagy mint annak fizikai értelemben vett fia.

Máskor ismét valamely istenség képmásának illetve képviselőjének vagy eszközének tartották, akivel szemben a király különös módon elkötelezett. A királyságról vallott ilyesfajta fölfogásokkal kellett Izraelnek számolnia letelepedésétől kezdve, főleg a királyság őskorában. Ez időtájt kapcsolódtak a birodalomba Kánaán városállamai és a szomszédos népcsoportok is. Izraelben pedig mindinkább elkerülhetlenné vált a királyság bevezetése. Az izraeli királyság történelme megmutatja, mennyiben alakította ebben Izraelt a környezete és miben állt az izraeli királyság sajátossága.

Izrael környezetvilágában a király úgy szerepelt, mint aki szoros kapcsolatban áll az istenséggel, mint az isten (fizikai értelemben vett) fia vagy valamely istenség eszköze. Ezekkel a nézetekkel mint háttérrel körülvéve kellett Izraelnek a királyságról és saját küldetéséről vallott egyéni nézetét kialakítania.

3.3. IZRAEL ELSŐ KIRÁLYAI (SAUL, DÁVID, SALAMON)

3.3.1. Saul király — új korszak küszöbén

A királyok korszaka azt mutatja, hogy Izrael törzsei ismételen súlyos szükséghelyzetben forogtak. Gyakran csak az utolsó pillanatban sikerült kimenekülniük a létüket fenyegető veszedelmekből. Izrael törzseit a legsúlyosabb válság Nyugat felől a filiszteusok részéről fenyegette. Ilyesfajta súlyos és tartós veszedelemmel szemben az eddigi államforma, vagyis az átmeneti isteni kiválasztottságon alapuló vezetés nem bizonyult elégségesnek. Megengedhetetlen volt, hogy továbbra is bevárják, míg Isten lelke valamely bírát arra képesít, hogy végbevigye szabadító tettet —, azután ismét vezető személyiség nélkül éljenek laza összetartozásban a törzsek. Állandósított kormányzás bevezetése tehát (reálpolitikailag nézve) sürgős szükségszerűséggé vált. A királyság

viszont csak nagy nehézségek árán szerezhethett érvényt magának. Ezt Saulnak, az első királynak sorsán világosan érzékelhetjük.

Saul tevékenységét a Biblia — főleg élete utolsó szakaszát — igen sötét színekben mutatja (1Sám 8-15.31). A könyv íróit ebben az a szándék vezeti, hogy Saul történetének sötétre festésével annál fényesebben ragyogtassák föl Dávid fölemelkedését (ő számított ugyanis úgy, mint Izrael eszményi királya!). Ha eltekintünk a Bibliának ettől a célzatos beállítottságától, akkor Saul alakján és tevékenységén nagyjából a következő vonásokat ismerhetjük föl. Saul elhivatása egészen úgy történt, mint a bíraké: Isten „Lelke” arra képesítette, hogy meglepetésszerű győzelmet arasson az ellenséges ammoniták fölött (1Sám 11,11). A filiszteusokkal való összecsapásokban Saulnak szintén számos figyelemre méltó eredményt sikerült kivívnia. Az eredményességet annak köszönhette, hogy hivatásos katonákból álló csapatot állított föl (1Sám 13; 14). Rövid uralkodása (1Sám 13,1 szerint Saul csak két évig uralkodott) tragikusan végződött. A filiszteusok ugyanis — éppen Saul addigi sikerei miatt — haderejüknek zömét vetették be ellene, és legyőzték. Súlyosan megsebesülve kardjába dőlt.

Saulnak sikerült vezetői szerepét egészen élete végéig kiterjesztenie; a laza erkölcsi köteléket viszont nem tudta szilárd államszervezetté összefogni. Ő maga túl erősen volt még elkötelezve a régi alkotmányformának, semmint hogy megkockáztathatta volna, hogy hozzányúljon a törzsek önállóságához. Ennek ellenére összetűzésbe került velük. A törzsek irigysége és számos magánérdek méltatlankodást és ellenséges indulatot váltott ki vele szemben. „Konzervatív” körök elutasították új hadvezetési módszereit; ő ugyanis már nem vár arra, hogy Isten lelke újra hatalmába vegye, és így kezdjen hozzá a harchoz. Különösen nagy megdöbbenést váltott ki azzal, hogy a „király” címet igényelte magának, ahogyan ellenfeleit is Palesztina városkirályainak nevezték. A Jahvéhoz hű körök ezért attól tartottak, hogy Izrael így esetleg földadja a Jahve-hit által adott sajátosságát és hasonul majd a pogány környezetvilághoz. Az ilyenféle csoportok szóvivőjeként a Biblia Sámuelet nevezi meg.

Saul sorsa mutatja, milyen nehéz, de milyen szükséges is volt, hogy az új korszak követelményeihez igazítsák a régi Jahve-hitet. Viszont mégiscsak egyengette az utat ahhoz a fölismeréshez, hogy éppen a királynak kell teljesítenie egy-egy Istentől jövő megbízatást.

Saullal kezdődik Izraelben az állandó jellegű vezetői hatalom. Saul azonban kudarcot vallott, amikor megpróbálkozott azzal, hogy államot építsen föl a laza törzsi kötelék alapján.

Fontos szövegek: 1Sám 8,4-9. 19k; 11; 31

3.3.2. Dávid király, Jahve „fölkentje”

Dávid fölemelkedése

Dávid egészen más mint Saul. Saul uralma még az Isten „lelkétől” való kiválasztottság jegyében állt. Dávid uralmát ezzel szemben kezdettől fogva okosság, kiszámítottság, politikai messzelátás és következetes hatalmi politika jellemzi. A Júdeából származó Dávid már fiatal éveiben, nyilván hadi szolgálatának teljesítése idején kapcsolatba juthatott Saullal. Dávidnak párviadala az óriás termetű Góliáttal és zenélése Saul udvarában (1Sám 16k) legendás jellegű lehet. Dávid és Saul között az ismeretes meg hasonlítás valójában azon robbant ki, hogy Dávid saját, hozzá személyileg ragaszkodó zsoldoscsapatot tartott, amely még királykorában is hasznos szolgálatokat teljesített neki. Ezzel a magán hadierővel nagy tekintélyt vívott ki magának Júdeában, szűkebb hazájában, mert megvédte a törzset ellenségük, a filiszteusok rajtaütéseivel szemben. A déliekkel való ilyen kapcsolatot akkor is fenn tudta még tartani, amikor a filiszteusok szolgálatába lépett. Ez természetesen csak elég homályos kettős játék árán volt lehetséges. A filiszteus megbízatásból szerzett zsákmányt átengedte hazai törzsének, Júdának; a filiszteusoktól közben eltanulta fegyveres technikájukat, hogy eredményesen bevesse ellenük. Saulnak a filiszteusok elleni harcban elszenvedett veresége után ütött Dávid szá-

mára az óra. Hebronban telepedett le (egész zsoldos seregével együtt), és Júda férfiai ott koronázták királlyá (2Sám 2,4). Eszakon közben Saul egyik hadvezére uralkodott, akit később Saul egyik fia váltott le. Miután mindketten (nem természetes halállal) meghaltak, Izrael vénei meghódították Dávidnak; szükség volt erre, hogy az északi országrészt hatásosan megvédje a filiszteusokkal szemben. Így hát Dávid hét és félév júdabeli uralkodása után „Júda és Izrael” királya lett (2Sám 5,5). A „Júda és Izrael” megkülönböztetés világossá teszi, hogy a két országrészt a nagybirodalom idején is csak Dávid és Salamon király főhatalma tartotta össze, anélkül, hogy közben teljesen elvesztették volna önállóságukat.

Dávidnak sikerül ügyes hatalmi politika révén királlyá lennie hazai törzse Júda és az északi „Izrael” fölött

Fontos szövegek: 2Sám 2; 5

Dávid politikája

Dávid államférfiúi tehetsége az állam kiépítésénél és megszilárdításánál is megmutatkozik. Uralma idején éri el a birodalom történelme folyamán a legnagyobb kiterjedést. A filiszteus veszedelmet végleg elűzi, más addig ellenséges népeket vagy hódoltsági viszonyba hozott Izraellel vagy pedig beiktatott a birodalomba. Nagy jelentőségű belpolitikai tettet vitt végbe Dávid Jeruzsálemben. Meghódította a bennszülött lakosság kezéből az egykori kánaáni várost ősi szentélyével együtt és ott állította föl székhelyét. Júda és Izrael közötti központi fekvésével Jeruzsálem kiválóan alkalmas volt arra, hogy a birodalom fővárosa legyen. Különleges súlyt adott Dávid az „ő városának” azzal, hogy azt nemcsak világi értelemben, hanem szentélyi központtá is tette államában. Ünnepeyes eseményként vitték át a szövetség szekrényét — az északiaknak ezt a törzsi szentélyét — Jeruzsálembe, Dávid uralmának székhelyére, a Cion hegyre. A júdabeli Dávid ezzel az északi részt még szorosabban magához és a déli részhez kapcsolta.

Természetesen Dávid uralkodási ideje sem volt csupa ragyogás. Dávid nem volt válogatós az eszközök használatában, ha arról volt szó, hogy kiépítse és megszilárdítsa hatalmi helyzetét. Az ismert Batseba-történet (2Sám 11) csak egy példa a sok közül, amely közben-közben fölismereti velünk ennek az Izrael történetében páratlanul zseniális államférfi-nak aggálytalan durvaságát. Annál föltűnőbb, hogy Dávid — bár árnyoldalait ismerik, és alkalmilag nyíltan bírálják — később mégis olyan beállításban szerepel, mint Izrael eszményi királya. Dávid úgy számít, mint az az „Isten szíve szerinti férfiú”, akivel Isten külön szövetséget kötött. Dávid a „fölkentje” Jahvénak (görögül „krisztosz”, héberül „messiás”).

Dávid, Izrael páratlanul zseniális uralkodója. Árnyoldalai sem akadályozzák Isten népét abban, hogy Jahve különleges választottját ismerje föl benne.

Fontos szöveg: 2Sám 6

Dávid — a Magasságbeli fia

Dávid királyságának dicséretével azt fejezik ki a Ószövetség hívő emberei, hogy mit jelent számukra a király. Az Ószövetségben Dávidról elmondott magasztalások ugyanis arra a különleges megbízatásra gondolnak, amelyet ő és utódai az Istentől kaptak. Egyben fölismerhető ezen, mennyire különbözik Izrael a maga környezetvilágától a királyról vallott fölfogásában (vö. 3.2.2).

Dávid uralkodóháza jelentőségéhez az adja a történelmi kiindulópontot, hogy Dávid átviszi Cion-hegyére a szövetség szekrényét és Salamon ott templomot épített. A frigyláda eredetileg ősi törzsszentély volt Izraelben, amelyet Jeruzsálemben kánaáni istenfogalmak hatására úgy fogtak föl, mint a titkon rejtőző Istenkirály, Jahve trónusának lábazatát. A frigyládanak a Cion-hegyén való elhelyezkedésével és a templom fölépítésével aztán Cion és vele Jeruzsálem úgy nyert igazolást, mint Jahve kiváltképpen tulajdona. A frigyszekrénynek a jelenléte Cion-hegyén úgy számít, mint annak a jele, hogy Jahve, Izrael ura és a világ mindent átfo-

gó királya sajátos módon kapcsolatba lépett ezzel a darab földdel (vö. ehhez a 66. oldalt). Így kapta magyarázatát Jeruzsálem elnevezése: „Dávid városa”, „Isten városa”. Jahvének ez a letelepedése Cion-hegyén nem statikusan mint helyhez kötődés értendő, hanem úgy kell Ciont elgondolni, mint azt a helyet, ahonnan Jahve kifejti és győzelemre viszi a világ népei fölötti uralmát. Jahve egész világot átfogó uralkodói hatalmának jele „Dávid”, Jeruzsálem királya. Eszerint Dávid és utódainak uralkodásával Jahve maga gyakorlatilag nem ismerő uralmat Izrael és — mint az Ég és Föld alkotója — az egész világ fölött. Egyedülállóan sajátos küldetése folytán a király „Isten fiának” is nevezhető (vö. Zsolt 2,7; Zsolt 110, 1-3). Ez nem jelenti a királynak fizikai értelemben való istenfiúságát, ahogyan ez megfelelné a királyság fogalmának az ókori Kelet szerint (vö. 3.2.2); a király inkább olyan értelemben Isten fia, hogy ő mutatja be Jahve uralmát a történelmi térben. A királyi uralom tulajdonképpen mélységének ez az ismerete teszi szabaddá Izrael hívő embereit, hogy királyukat minden elfogultságtól mentesen dicsőítsék (hiszen a magasztalás nem a király személyének, hanem egyedül Jahvének szól), és így egyúttal nyíltan beismerhetik saját gyöngeségüket, korlátozottságukat és vétkeiket.

Dávidnál és utódainál megtapasztalhatta Izrael, hogy Isten nagyobb, mint a vétek. A véteknek is megvan Istennek az emberrel vállalt útján a maga helye. Egy emberségében nagyon is emberi Dávidot úgy hirdetnek, mint az Isten megismerését. Isten a maga tevékenységében embereket akar fölhasználni. Bármennyire is megrovás érheti a királyt, ha kudarcot vall, mégis bízhatnak Izrael hívő emberei abban, hogy Isten a vétkes embert is szolgálatába veheti.

Jeruzsálem királyában, Jahve megszemélyesítőjében és fiában valósul meg foghatólag Jahve királyi uralma világunk és történelmünk háttérében.

Fontos szövegek: Zsolt 2,6-8; 110,1-3;

2Sám 7,11-16; Zsolt 20,5-10; 61,7-9; 72; 89;

132; Róm 1,3k; Lk 1,32k

3.3.3 Salamon uralkodása — Izrael aranykora

Salamon uralkodása kezdettől fogva nem csupán ragyogó oldalakat mutat, hanem ugyanúgy árnyoldalakat is. Már uralomralépése is szükségszerűen bírálatot váltott ki a Jahvéhez hű körökben. Salamon ugyanis az uralmát pusztán annak a tekintélyi döntésnek az alapján vette át, amellyel Dávid véget vetett fiai és ezek pártjai között dúló elkeseredett és véres viszályoknak. Ahogyan atyja Dávid, úgy Salamon sem riadt vissza durva kegyetlenségektől, ha arról volt szó, hogy vetélytársakat leterítsen vagy nyugtalan-ságot szító tűzfészkeknek gátat vessen. Salamon ennek ellenére nagyszerű uralkodó. Külpolitikailag számos veszteséget kellett elszenvednie, a birodalom azonban az ő uralkodása alatt kifejezett gazdasági és művelődési virágkorát élte. Salamon ezért úgy szerepel, mint Izrael békefejedelme. Ő tette lehetővé az ország rendezett közigazgatását, miután az országot közigazgatási kerületekre osztotta be, és a Dávidtól már megalapozott hivatalnoki rendet egyiptomi minta szerint kiépítette. Cion hegyén fölépítette az első zsidó templomot és közvetlen mellette nagyvonalúan és költségesen kiépítette királyi palotáját. Élénk építő tevékenységéhez az anyagot nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok útján szerezte be. Messzeívelő diplomáciai kapcsolatait külföldi fele-ségekkal való házasodással támogatta és szilárdította meg.

A gazdasági föllendülés mellett a salamoni korszak művelődési és vallási téren is fölvirágzást hozott. Salamon alatt talált Izrael kapcsolatot kora szellemi életének széles területeihez, pl. az ókori Kelet bölcsességének nagy hagyományához (vö. 6.3.1). Nyilván ennek a körülménynek köszönhető, hogy Salamont később úgy állítják be, mint az egész bölcsesség-irodalom szerzőjét. A salamoni időből ismeri a hagyomány az Ószövetség első nagy irodalmi műveit is (vö. 3.3.4).

A salamoni korszaknak ez a békéje természetesen nem volt teherbíró, és ezért csak rövidéletű lehetett. Dávidnak még bizonyos mértékben sikerült rendkívüli diplomáciai képességével Észak és Dél egymástól idegenkedő erőit egy kéz-

ben egyesítenie, de Salamon alatt már újra nyíltan jelentkeztek a feszültségek. Ennek sokféle oka volt. Salamon az építkezésnél a szükséges robotmunkához észrevehetően (Júdea lakosságát megkímélve) Észak lakosságát vonta be és ezen főül adókkal terhelte őket. Költséges udvartartása és zsarnoki viselkedése, amellyel Izrael környezetvilágának istenkirályságára emlékeztetett, szükségszerűen megütközést és tiltakozást váltott ki Jahvéhoz hű körökben. Kifejezett isteni elhivatottsággal sem bizonyíthatta a magának igényelt tekintélyt. Később még azt is számlájára írták, hogy külföldi feleségeinek Jeruzsálemben külön templomokat emelt isteneik számára. Ezek a feszültségek már a salamoni uralom idején számos nyugtalansághoz és lázadáshoz, halála után pedig a birodalom végleges megosztásához vezettek.

Salamon uralkodási idejét gazdasági és művelődési föllendülés jellemzi. Számos intézkedése viszont, főleg a Jahvéhoz hű északi körökben elkeseredett ellenállást ébresztett.

Fontos szövegek: 1Kir 3,1; 3,2-15; 5,9-14; 6,1-38; 11,26-40.

3.3.4 Az ószövetségi irodalom kezdetei

Salamon idejében keletkeznek a régi Izrael első nagy irodalmi művei is. Ezt mindenekelőtt a kulturális élet föllendülése tette lehetővé; mélyebb oka viszont Izrael növekvő öntudatában van. Minél inkább egybeforrtak a törzsek, és váltak olyan nemzetté, amely Jahve választott népének tudhatta magát, annál erősebben ébredt föl bennük az érdeklődés Isten népének sajátos jellege iránt. A kiválasztottság fényénél értelmezték és egyben kritikus megvilágításban szemléltek a jelent is. Ez a betekintés a jelen események színpalái mögé nagyon különböző módon történt.

Az egyik bibliai szakaszban (1Sám 16-2Sám 5 ill. 8) régi elbeszélés maradt fenn Dávid fölemelkedéséről. A szerzőket ennél az a törekvés vezette, hogy az Észak elszakadási törek-

véseivel szemben Dávidot mint Isten különleges választottját állítsák be, így kellett Dávid királyi házában az egész állam területére emelt fősegi igényét jogosultnak föltüntetni.

A másik régi elbeszélés Dávid trónutódlásával foglalkozik (2Sám 9-20; 1Kir 1; 2). A Bibliának ezek a fejezetei az ószövetségi és általában az ókori történetírás csúcspontjaihoz tartoznak. Ragyogó elbeszélő művészettel és kendőzetlenül tárják föl bennük a korszak minden homályát és kuszaságát. A korai időknek hívó emberei nyilván már akkor is sejtették, hogy Isten nemcsak az őskor nagyszerű történeteiben, hanem a jelentéktelen és rejtett eseményekben, sőt az emberi gyöngeség és vétek történetében is működhet.

Az Ószövetség legrégebbi írásműveiben a királyság korai idejének hívó emberei bemutatják, hogyan dolgozik Isten ennek a korszaknak bonyolult, gyakran emberségében nagyon is emberi történeteiben.

Ebbe a korszakba esik annak a műnek a kezdete is, amelynek elkészítése még századokat vett igénybe. Megjelölésre a bibliatudósok a „Jahvista” (rövidítve: „J”) elnevezést használják, mert benne kezdettől fogva — tehát nemcsak Mózesztől kezdve — „Jahve” az Isten neve. Az Istenre vonatkozó egységes szólásmód valamint az egész mű elrendezése azt juttatja kifejezésre, hogy a sokfajta eszme, amelyet az ősatyáktól és a néppéválás őскеzdeteitől fogva csak felsorolhatnak, egyetlen Istennek, éspedig Izrael Istenének a műve. A szerteszét szórtan talált anyagot ilyen szempontból gyűjtik egybe és hozzák összefüggésbe a Bibliából ismert folyamatos elbeszéléssel (vö. 1.2.2 és 2.1.2). Istennek az emberekkel járt ezen útja a Jahvista számára Isten áldásának jegyében áll. Viszont ez az áldás — vagyis az Istentől adott boldogulás az élet minden területén — csak akkor jut a népnek osztályrészül, ha teljesen ráhagyatkozik Isten szavára és ígéretére (Ter 7,5; 12,4a), ha Izrael nem önmagának él, hanem minden népnek áldásul szolgál (Ter 12,1-3). A kiválasztottságnak vagy a szolgálat érdekében történő fölszabadításnak ebben a megértésében van a gyökere a mi hitbeli

meggyőződésünknek, miszerint az egyház az üdvösség összefogó szentsége — az üdvösség jele és megvalósítása mindenki számára (vö. II. Vat. Zsinat Egyház és világ, 48. szakasz; Egyház 1. szakasz).

A jahvista szemléletes, elragadó ábrázolóművészete gyakorta ún. antropomorfizmusokat (görögben: antropos = ember, morfé = alak) mutat. Értjük ezen az egyes bibliai szerzőknek azt a szokását, hogy látszólag nagyon emberi módon beszélnek Istenről (vö. ehhez Kiv 3,7k ill. Ter 18). Isten cselekvéséről, gondolkodásáról, érzéséről szóló ilyesfajta szemléletes beszédmodor nem valami gyermekes vagy éppen gyarló istenfogalom jele; ez sokkal inkább azt a bámulatos tényt tanúsítja, hogy milyen közvetlen Istennek az emberek között és a világban végbemenő működése.

A jahvista szerző (J) műve nem külön könyvként, hanem a Pentateuchus-ban (vagyis Mózes öt könyvében) foglaltan maradt ránk a Bibliában. A jahvista szerző szerepel ugyanis forrásként a három írott forrás mellett, amelyeket igen hosszadalmas és bonyolult folyamat keretében Teremtés, Kivonulás, Leviták, Számok könyve és Második Törvénykönyv néven állítottak össze a Bibliában. A másik három írott forrás neve: Elohistá (E), Második Törvénykönyv (D) és a Papi kódex (P) (vö. 4.2.5; 4.3.3; 5.2.2). A Pentateuchus négyrétű okmányra való fölosztása az irodalomkritikai kutatás legfontosabb eredményeihez tartozik (vö. 1.3.2.)

Izrael nagysága egyedül Isten áldásának gyümölcse és Isten népét szolgálatra kötelezi minden ember irányában. Ilyen szempont szerint fűzi egybe az ún. Jahvista műve az Ábrahám-tól Mózes idejéig terjedő hagyományokat.

Fontos szövegek: Ter 12,1-3; 18; Kiv 3,7.8.16.18; Kiv 14,5.9.10.13.14.21.24.25.27.30

4. Próféták „Izraelben” és „Júdában”

4.1. A PROFÉTIZMUS AZ ÓKORI KELETEN ÉS IZRAELBEN

4.1.1. A próféták az ókori Keleten

A próféták az Ószövetség legjellegzetesebb alakjai közé tartoznak. Nagyon szűkreszabottan látnánk a jelentőségüket, ha — amint ez többnyire történik — elsősorban vagy pedig kizárólag az elkövetkező események előre megmondását — így a Messiás meghirdetését — tulajdonítanánk nekik. Izrael prófétáinak igazi jelentősége más síkon van. Istennek népe történetében való működését — az Ószövetségnek ezt az ősi jellemzőjét — valamiképpen mindig emberek közvetítették (vö. ehhez 48. lap). A szó szorosabb értelmében prófétáknak nevezik azokat a jellegzetes személyiségeket, akiknek a működéséről a királyok korai idejétől tudósításunk van. Ide tartozik például Dávid udvarában Nátán. Itt először a prófétizmus jelenségével foglalkozunk bővebben, mert a két állam szétválásának korát egész világosan ez jellemzi. Azonkívül ebben a korban lépnek föl az első nagy próféták, akiknek prófétai üzenete írásban maradt ránk.

Bármilyen sajátosak is az ókorban és egyáltalán a világtörténelemben ezek a prófétai alakok, mégis nagyon megjegyzésre méltó, hogy Izraelt még prófétáiban is az ókori Kelet világa jellemzi. Nagyjából egyidejűleg az első nagy prófétákkal, akik írásos emléket hagytak ránk, a környező népeknél is vannak hasonló nagy alakokról reánk hagyott jelentések. Az ókori Keletnek ezek a prófétái, csak úgy, mint az ószövetségi próféták, nincsenek intézményekhez kötve és kortársaikkal, főleg a királyi udvarral kritikus nézeteltérésben állnak. Tekintélyigényüket azzal igazolják, hogy különleges kapcsolatban állnak valamely istenséggel. Álmodásban, látomásokban, zenei élményekben, hangok fölfogásával és önkivületi állapotok útján közvetlen isteni

behatásokat vesznek föl, és ezeket (gyakran kemény bírálat formájában a király és a nép felé) szóban adják tovább. Izraelben a próféták föllépésének az ószövetségi hit sajátja és különlegessége következtében félreismerhetetlen jellege van.

Izrael — prófétáiban is — az ókori Kelet környezet-világának befolyása alatt áll. A Jahve-hit azonban egyedülállóan sajátos jelleget ad az ószövetségi próféták világának.

4.1.2 Próféták Izraelben

Elhivatott hírnök, hivatásos kikiáltó (héberül: nabi) az eredeti jelentése annak a héber szónak, amely idők folyamán szakkifejezés lett az ószövetségi próféták megjelölésére. A próféta eszerint az a valaki, aki úgy tudja, hogy különleges elhivatással megbízatást, illetve képesítést kapott arra, hogy prédikációival Istent hirdesse az Ő népének. A prófétai könyveknek elhivatásról szóló elbeszélései részleteiben jelentősen különböznek egymástól. Közös viszont ezekben a beszámolóknak, hogy a prófétáknak Istennel való egészen sajátos találkozás jutott osztályrészül, amely alapvető irányítást adott az életüknek, és életük külső lefolyását is meghatározta. Az Istennel való közvetlen összeköttetés hatalmazta föl a prófétákat arra, hogy az Ő nevében lépjenek intelmeikkel és ígéreteikkel a király és a nép elé, teljhatalommal hirdessék és önállóan alakítsák is az Isten szavát. A próféták küldetéstudatának jelentősége még, hogy amikor Istent szólaltatják meg, akkor azt gyakorta az ún. hírnöki szóval vezetik be: „Ezt mondja Jahve” (pl. Ám 5,16; Iz 3,16; 43,1; Jer 2,2; 6,16). Felleptük tekintélyét egyedül az a szózat igazolja, amely anélkül, hogy egyéni előnyük vagy teljesítményük lett volna hozzá —, az Istentől hangzott el (vö. Ám 7,14k). Az Istenhez való közelség a prófétáknál nemcsak az elhivatásból és Istennel való újabb és újabb találkozásból sarjad, hanem az embereknek és világuknak hívő szemléletéből is; sőt egészen mindennapos események is

bepillantást adhatnak a prófétáknak Isten tervébe és tevékenységébe (vö. Ám 8,1-3).

A próféták Jahve „elhivatott hírnökei”. Az Istennel való sajátosan egyedi találkozás képesíti őket arra, hogy megismertessék Jahvét az emberekkel („Ezt mondja Jahve...”).

Fontos szövegek: Ám 7,14k; Iz 6,1-10; Jer 1,1-10

A prófétáknál az Istenről szóló igehirdetés mindeneke-lőtt és elsősorban a jelenre vonatkozik. A próféták az idő-szerű — köztük a napi politikai — eseményeket magyaráz-zák kortársaiknak Isten fényében. Megnyitják a király és a nép szemét, hogy fölmérjék a jelen valódi mélységét, fölfog-ják benne Isten hívó szavát és megértsék igéjét.

A jelennek ilyesfajta magyarázata olykor — főleg a megoszlott államiság korszakában — kemény föllépést kö-vetelt a próféták részéről. Szeme elé kell tárniok a népnek azt a vétkét, hogy nem követi hivatását. A nép, illetve mér-tékadó körök magatartása és az Istentől megszabott köve-telmény között adódik az a feszültség, amely kiinduló pont a próféták számára „az ítélet hirdetéséhez”. Az ítélet értel-me itt soha nem Istentől külsőleg alkalmazott nevelő intéz-kedés. Az ítélet sokkal inkább emberi csődötmondásban és ennek következményeiben mutatkozik. A nép, illetve az em-ber, aki nem fogadja el az Istentől neki fölkinált életet, ön-magát ítéli el. Nem csoda, hogy a prófétáknak ez az óvást-emelő magatartása a királynál és népnél elutasításba ütkö-zik. A próféták szenvedése szabályszerűen ismétlődő követ-kezményként jelentkezik, miután ők hűségesen követik kül-detésüket, az ember pedig szembeszáll az Istennel, és ez egy-úttal az Isten küldötte ellen is irányul.

Az adott korszak jeleinek helyes megértése érdekében a próféta a múltba is tekint. Istennek a néppel addig megtett utaiból kiolvashatja, hogy kicsoda Izrael Istene, hogyan bá-nik népével — és hogyan bánik a nép vele, Istenével, és azt is, hogy milyen súlyos következményekkel jár az ember szá-mára, ha Istennek valamit megtagad, és milyen lehetőségek

állnak nyitva előtte, ha nem tanúsít ellenállást Istennel szemben.

A jelen idő prófétai magyarázata magába foglalja a jövőbe tett kipillantást is. Ha a próféták jövődöbeli eseményeket mondanak meg, úgy ez a szemléletük abból származik, hogy következetesen végiggondolják következményeikkel együtt a jelent. Így kell értenünk, hogy a fogság előtti próféták a nemzeti szerencsétlenségeket is úgy hirdetik meg, mint Isten ítéletét. A jövőre vonatkozó utalással megadják a nép számára az irányt, hogy merre kell vennie útját most, tehát a jelenben.

Izrael prófétáinak a feladata abban áll, hogy kortársai sorsát Isten elgondolása szerint értelmezik és irányítják.

A próféták föllépése nem korlátozódik az Ószövetség idejére. Az egyház történelme során szintén lényeges és fontos szerep jut a prófétáknak (pl. 1Kor 12,14). A pünkösdről szóló elbeszélésben (ApCsel 2) hangsúlyt kap az, hogy a Lélek adományából az összes keresztények hivatottak a Megfeszítettnek és a Föltámadottnak prófétai hirdetésére. A Lélek erejéből, aki ezt a prófétai szolgálatot lehetővé teszi, bontakozik ki az Apostolok Cselekedetei szerint az egyház élete. Az Ószövetség prófétai világával szemben fönnálló különbségek egyrészt ott mutatkoznak, hogy a keresztény „prófétai beszédnek” a tartalmát Istennek Jézus Krisztusban megmutatott nagy tettei, mindenekelőtt Jézus föltámasztása alkotják (vö. ApCsel 2,11.14-24), másrészt, hogy a prófétai szolgálatra való képesítés az ApCsel 2 szerint nem csupán egyes rendkívüli módon meghívott személyiségeknek jár ki, hanem az összes kereszténynek a keresztség és a bérálás alapján.

Isten népének és a prófétáknak a történetéből — amint azt az ország megosztása utáni időkből a következőkben kifejthetjük — nemcsak az válik nyilvánvalóvá, hogy milyen hangsúlyokat kapott Izraelnek az Istentől elmondott üzenete, hanem abból az ihletett elragadtatásból, amellyel ezek a próféták Istent hirdetik, úgyszintén a próféták gyakran igen

kemény sorsából a keresztény ember számos indítást nyerhet saját „prófétai” küldetésének jobb megértéséhez is.

Az Újszövetség tanúságtétele szerint a Szentlélek vételével minden keresztény hivatott arra, hogy az idők jeleit prófétailag értelmezze.

Fontos szöveg: ApCsel 2

4.2 AZ ÉSZAKI ORSZÁG — „IZRAEL“ ÉS PRÓFÉTÁI

4.2.1 Az ország megosztása és ennek következményei

Izrael első próféta-íróinak tevékenységét lényegében a Salamon halálával (930 körül — vö. 3.3.3) kezdődő történelmi események határozták meg.

Délen problémamentesen ment végbe Salamon után a trónutódlás, mert Salamon fia, Rehabeám vette át atyja örökségét. Az északi törzseknél viszont ellenállásra talált az a szándék, hogy David és Salamon utódjaként Északot is uralma alá vesse. (Szigorúan véve „Észak” megjelölésén Közép- és Észak-Palesztina törzseit értjük.) Ha Észak vénei Rehabeámtól adó- és robotkönnyítéseket követeltek, úgy ezzel azt az igényüket fejezték ki, amely a dávidi-salamoni nagybirodalom idején sem némult el soha egészen: önállóságot igényeltek és fölszabadulást Dél főhatósága alól. Amikor Rehabeám hajthatatlannak mutatkozott, Észak vénei Jerobeámot tették meg Észak királyának. Ezzel teljessé vált az Észak és Dél között végbement törés. (Jerobeámot Salamon tette meg József háza körében a robotmunkák felügyelőjévé és még Salamon uralma idején menekülnie kellett egy lázadás alkalmával, amelyet Salamon vérbe fojtott.)

Az ország megosztásának az lett a következménye, hogy Isten népének további fejlődése két különböző állam-

ban ment végbe. Ezek olykor szövetségesek, gyakran elkeseredett ellenfelek voltak, de végül is mindenkor szétváltak. Az „Izrael” elnevezés a birodalom megosztása után kétféle értelemben használatos. Politikai viszonylatban ezentúl már csak az Északi országot nevezik „Izrael”-nek; a déli ország neve: „Júda”. Mint vallási fogalom mind a két államra vonatkozik. „Izrael” és „Júda” egyaránt igényt tart arra, hogy ők „az Izrael”, vagyis a Jahvétól különlegesen kiválasztott nép.

Salamon halála után a nagy birodalom két államra, „Izraelre” és „Júdára” hullott szét. Az „Izrael” név politikailag: az északi országrészt jelenti, vallásilag: az Isten népét, amely mindkét országban megvalósul.

Fontos szövegek: 1Kir 12,1-19; 2Krón 10,1-11,4

4.2.2 Az Északi ország fejlődése Ámosz próféta idejéig

Az a mód, ahogy Jerobeám Észak királya lett, világosan megmutatja, mi alkotja az Izrael további történetére jellemző elemet. Észak királyai — Dél kormányzóitól eltérőleg — nem Dávid királyi házából származnak, hanem újra meg újra úgy választják meg őket. Ezzel kapcsolatban különleges jelentősége volt a próféták által történő kijelölésnek. Jerobeám Ahia silói próféta sürgetésére szerezte meg a trónt. (Csak mellékesen jegyezzük meg, hogy Északon gyakran véres körülmények között ment végbe a trónutódlás.)

Jerobeám, hogy egy csapásra olyan önálló állammá tegye Északot, ahol az ehhez szükséges összes belső formák is megvannak, állami szentélyi rangra emelte Dán és Betel ősi szentélyeit. Aranybika szobrokat állított föl ott. Az ókori Kelet sok kultúrájában, így a kánaáni földműveseknél is, a bika a termékenység jelképe. Ennek az állatszobornak Baált kellett megjelenítenie, azt az istent, aki gabonát, olajat és bort ad. Most Jahve népének állami szentélyében állítanak föl ilyen istentiszteleti szobrot. Ez világossá teszi, mennyire

a kánaáni termékenységi rítus gondolata adta a Jahve hit vetését Északon. Jerobeám ezzel az intézkedéssel nyilvánvalóan részben Észak kánaáni lakosságának akart kedvében járni, másrészt a „bevándoroltak” Jahve-hitét akarta az új házával és annak élet- és hitszokásaival összekapcsolni. Jerobeám ezzel az eljárással heves ellenállásba ütközött.

Az elkövetkező időben nemcsak a kánaáni, hanem más külföldről származó vallások is befogadásra találtak Izraelben. Áháb király (870-851) birodalmának fővárosában, Szamariában, külön templomot épített a „főníciai Baálnak” és azt állami szentély rangra emelte. Intézkedésével nemcsak az történt, hogy mint Jerobeám alatt a kánaáni Baál isten számos vonását átruházták Jahvera (a Jahve-hű körök már ezt is idegennek érezték). Eljárásával Áháb tovább ment, és Jahve mellett egy második, külföldről hozott istenség tiszteletét követelte. Ezzel Áháb prófétai körökben elkeseredett ellenállási mozgalmat ébresztett, amelynek legjellegzetesebb alakja Illés és Elizeus próféta (1Kir 17-19; 21; 2Kir 4-8). Föllépésük Jahve egyeduralmi igényének jegyében áll. Izrael számára csak Jahve létezhetik és rajta kívül nincs más Isten (vö. Kiv 20,3).

A vallási téren jelentkező ilyen viták mellett a 8. századtól kezdve Izrael szociális fölépítettségében is kedvezőtlen változás mutatkozik. Súlyos külpolitikai szorongatás idején (pl. az arámok részéről) zsoldosokra volt szükség. Mivel ezeket birtokkal kártalanították, Izraelben széles nagybirtokos réteg jött létre. Közben a kisgazdák a növekvő adóteher miatt egyre inkább szolgasorba süllyedtek adósságaikkal. A helyzet nem változott lényegesen akkor sem, amikor Izrael rövid időre látszólag nyugalomban és rendben élhetett. Ebben az időben lép föl Ámosz próféta.

Az északi ország — Izrael — mozgalmas sorsot él meg: rövid időre fölvirágzik, ezt külpolitikai szorongatás és belpolitikai zavarok korszaka váltja föl. A vallási és szociális állapotok visszássága ellen a próféták küzdenek.

Fontos szövegek: 1Kir 12,26-33; 1Kir 18

4.2.3 Ámosz próféta és Izrael „vége”

A 8. század közepe körüli virágkor szorosan véve csak a nagybirtokosok jómódú rétegeit érintette, így a szociális ellentétek egyre jobban kiéleződtek. Ebben a helyzetben lép föl prédikációjával az első próféta író Izraelben. Ez a próféta, akit Isten maga hozott el a nyáj mellől (vö. Ám 7,14k), Észak központi szentélyeiben gyakorol kemény kritikát Izrael kiváltságos köreinek magatartása fölött. Isten az országot, a sikeres életnek ezt az ígérését nemcsak a gazdagoknak, hanem mindenkinek adta. Ősi izraeli fölfogás szerint ugyanis teljesnek mondható élet csak annak jut osztályrészül, aki szabadságban élhet azon a földön, amelyet Isten az atyáknak ajándékozott (vö. 3.1.2). Istennek ezzel az adományával Izrael jómódú gazdagjai visszaéltek. Egy kisebbség előnyére a jog látszata mellett lehetetlenné tették a kisemberek életét (vö. Ám 2,6-16; 4,1-3; 5,11; 8,4-14). A szociális visszasságoknak ebben az elítélésében van az istentiszteleti ünnepélyek elítélésének tulajdonképpeni oka is (vö. Ám 5,5-7. 21-27). A próféta részéről elhangzó bírálat keménysége mindenekelőtt abból magyarázható, hogy az áldozati lakomáknál kicsikart javakat elpazarolták. Izrael ezzel az eljárással és egész magatartásával megszenstségtelenítette szentélyeit, amelyeknek mégis csak az volt a feladatuk, hogy Jahve adományát, az országot, mint az egész nép javára adott ajándékot jelenítsék meg.

Ha Izrael a maga népi voltának alappilléreit ennyire semmibeveszi, akkor ez a magatartás szükségképpen csak a véget hozhatja Izraelre. Isten nagyon is ügyel az ember szabadságára. Ilyen háttérrel kell értenünk a prófétának a világítéletről szóló prédikációját. Az északi birodalom összeomlása látható jele annak a vésznek, amely a kudarcvallásból szakad a népre. A 722-es év nemzeti szerencsétlensége, amely már kirajzolódik Izrael történetének láthatárán, a próféta könyvében „Jahve napja” vagy „az Úr napja” és más hasonló nevet kap. Ezen azt a történetést érti, amelyben Isten, mint Jahve, mint Izrael Istene mutatkozik meg. Ez azt jelenti, hogy következményeiben válik láthatóvá, mit tett az ember. A kifejezés ősi néphagyományokhoz kapcsol-

lódik, miszerint „Jahve napján”, mint az ősidők háborúiban, egyedül a győzelem napját értették. A mértékadó körök a maguk önhittségében azt gondolták, hogy Jahve mindenkorra az az Isten, aki az ő oldalukon áll. Ámosz ezzel szemben úgy hirdeti meg ezt a „napot” mint „sötétséget” és nem „világosságot” (Ám 5,18.20; 8,9k). Ha kivonja magát a nép az alól, hogy kövesse az élő Isten hívó szavát, akkor szükségképpen gyökerében válik kérdésessé kiválasztottsága és ezzel istennépi mivoltának fönnállása.

Így szólni Jahve napjáról, vagyis annak a pillanatnak az emlegetése, amikor Isten uralma nyilvánvaló és tökéletesen befejezett lesz, Ámosz próféta könyvével kezdődően gyakran megtalálható az Ószövetség és az Újszövetség írásában. Ha pl. Jézus halálát az evangéliumok Ám 8,9k helyére való hivatkozással mutatják be, akkor ebben a korai kereszténység azon meggyőződése nyilvánul meg, hogy Jézus halálával és föltámasztásával Isten különleges módon megmutatta, hogy ő „Isten”, ő „Jahve”. Ennek megfelelően kell értenünk az Úr Jézus Krisztusnak a végnapon történő parúziájáról, megjelenéséről szóló keresztény beszédmodot is: a Föltámadottnak az egyházban és az egyház által végbevitt addigi működése jut majd ott beteljesülésre.

Bármennyire különböző is az Úr napjának emlegetése az üdvösségtörténet egyes korszakaiban, mégis mindenkor a hívő embernek azon a meggyőződésén alapul, hogy Isten uralma, amely Isten népének jelen életében még csak kezdetyszerűen és elrejtetten megy végbe, egyszer majd átszakítja a gátat és a maga teljességében megvalósul. Az Úrnak ez a napja az élő Istennel való találkozást jelenti.

Ámosz próféta sorsán egész világosan leolvasható, hogy mit jelent a prófétai elhivatottság: a „normális” életből kiszakítva áll Isten rendelkezésére, anélkül, hogy kérdést tenne vagy feltételt állítana. Jahvét, Izrael uralkodó hatalmú Istenét hirdeti kortársainak, miközben valódi helyzetüket tartja tükörként szemük elé, és ezzel szétrombolja minden hamis, gyakran elbizakodott önhittségüket, amellyel igaznak képzelik saját magukat. Érthető, hogy Ámoszt föllépése után röviddel a főpap kitiltotta a templomból és kiutasította az országból. Ez is jellemző a próféták sorsára.

Az Ószövetségen belül egészen sajátos és egyedülálló kérlelhetetlenséggel és keménységgel hirdeti Ámosz próféta Izrael végzetét, mint „Jahve napját”. Izraelnek magára kell vállalnia kudarcának következményeit.

Fontos szövegek: Ám 3,2; 5,16-20. 21-27; 2,6-16

4.2.4. Ozeás próféta — Jahve és az „Utcalány Izrael”

Ámosz prófétának ez az ifjabb kortársa az északi ország pusztulása előtti időig működött. Ő is úgy fogta föl a nemzeti szerencsétlenséget, mint Izrael vétkének következményét. Viszont nagyon különbözött Ámosztól prófétai igehirdetése, föllépése és egész működése. Ozeás is vádlóan korholta a szociális visszasságokat, de főképp azt, hogy a Jahve-hitet átformálták a kánaáni termékenységi istentiszteletekkel (vö. 4.2.2). Így pl. átvitték Jahvéra azt a kánaáni meggyőződést, hogy Baál ráhajlik az anyaföldre és esővel megtermékenyíti azt.

Ozeás abban látja a nép tulajdonképpeni kudarcát, hogy mélységesen félreértette magát Jahvét, és a tőle följánlott lehetőséget. Jahve ugyan megismerteti magát a természetben is (vö. Oz 2,4kk), de a teremtés adományai mégis mindenkor Istennek új és szabad elhatározásából adódtak. Jahve nem oldódik föl a természetben, hogy annak egy részévé váljék. Az élet Jahvétól adott nagy ajándéka sem befolyásolható az ember részéről orgiaszerű termékenységi szertartásokkal. Izrael magatartása csak akkor helyes Istenével szemben, ha behatóan foglalkozik parancsaival, aláveti magát Neki és akaratának. Mivel Izrael éppen ebben mond csődöt, ezért meg kell vonnia tőle a földnek és a népnek adott termékenységet.

Ennek ellenére Ozeás éppen a házasság képét ragadja meg, hogy ezzel írja le Jahve viszonyát Izraelhez (Oz 1—3). Ugyanis itt tételezhet föl kortársai részéről közös alapot a kölcsönös megértéshez. Persze éppen ez a mód, ahogyan Ozeás ezt a képet alkalmazza mutatja, hogy mennyire kü-

lönbözik népének Istene a kánaáni termékenység istenektől. Amikor Isten és Izrael közötti viszonyt olyan kifejezésekkel írja le, mint szerelem, jegyesség, házassági egybekelés stb., úgy ezt nem szó szerinti értelemben gondolja, hanem mint képet, amely az Isten és népe közötti viszony közvetlenségére utal. Ez a kép egyben lehetővé teszi a prófétának, hogy olyan bensőséggel beszéljen Isten szeretetéről és ennek a szeretetnek odaadásáról, hogy azt még az Újszövetség sem szárnyalja túl.

Tanulságos az is, ahogyan Ozeás ennek a házasságnak a történetét egyes részleteiben ábrázolja: Izrael, a „feleség” hűtlen lett férjéhez — elfelejti Jahvét, szeretők után futkos, utcanő lesz belőle. Jahve viszont nem hagyja cserben hűtlen asszonyát, „ezért majd magamhoz édesgetem, kiviszem a pusztába s a szívére beszélek” (Oz 2,16k). Az izraeliták saját erejükből nem képesek visszatalálni Istenhez. Ő maga segíti tehát őket abban, hogy újra fölismerjék Jahve jelentőségét életükben. Ezért csalogatja ki népét a pusztába. Ozeás arra a fájdalmas folyamatra gondol, hogy a nép a semmire jut vissza, mint kezdőpontra. A kezdetnek abba a külső és belső szegénységébe, hogy már csak Istenétől várjon mindent.

Mivel a fegyelmezés Isten szeretetének az intézkedése, azért a pusztaság felöleli az új kezdet szerencsés lehetőségét. Mindazt pedig, aminek a hiányát a prófétának fájdalommal kell kifogásolnia a népnél, a hiányzó hűséget, szeretetet és istenismeretet, Jahve maga hozza majd jegyesajándékként az „új” házasságba.

(katolikus)

Eljegyezzetek magamnak örökre,
eljegyezzetek igazsággal, tör-
vénnyel,
jósággal és szeretettel.

Eljegyezzetek hűséggel,

hogy megismerd Jahvét
(Oz 2,21 k)

(prot.)

Eljegyezzetek magamnak örökre,
eljegyezzetek magamnak az igaz-
ság és a törvény,
a szeretet és az irgalom aján-
dékával.

Eljegyezzetek magamnak a hit
ajándékával,
és megismered az Urat
(Oz 2, 21 k)

Ozeás Istennek ezt a népe iránti, a történelemben működő, hatékony szeretetét más képen is kifejezi, amikor is úgy beszél Jahveről, mint Izrael atyjáról (Oz 11,1-9): Izrael történelme Jahve atyai szeretetében gyökerezik. Szeretetének története viszont annak a szörnyűséges tragikumnak a jegyében áll, amelyet Izrael hűtlensége idéz elő („minél jobban hívtam őket, annál inkább eltávolodtak tőlem” 2.v.). Jahve szabadjára bocsátja népét, hadd vegye magára balgaságának következményeit. (Az ítéletet azzal fejezi ki, hogy Egyiptomra és Asszíriára hivatkozik.) De Jahve mégsem hűvösen félrehúzódo nevelő, hanem úgy mutatkozik, mint akit személy szerint is érint népének sorsa: „Szívem elváltozott, egész bensőm remeg” (8.v.). Szenved vajon maga az Isten övéinek hűtlensége miatt?

Izraelre vonatkozó igénye nem ismer korlátozást —, de csak azok számára atya, akik őt mint atyjukat elismerik. Ennek ellenére nem dobja oda népét a pusztulásnak, amelyet megérdemelt, még akkor sem, ha a népének meg is kell tapasztalnia magatartása következményét az ítéleten: „Mert Isten vagyok, nem ember; a körödben élő Szent, és nem kedvelem a pusztítást” (9.v.). A „szent” Isten keresztülviszi a maga igényét, miközben az emberi kudarcvalláson, korlátozottságon és vétkelességen túllépve megmutatja szeretetének teremtő erejét, és irgalommal föltárja az ember előtt az üdvösséget.

A férj és az atya képével hirdeti Ozeás próféta Jahve szenvedélyes, feszültséggel teljes szeretetét népe iránt. A 722-es években elkövetkezendő pusztító csapás Izrael hűtlenségének a következménye.

**Fontos szövegek: Oz 2,4-25; 11,1-11; 10,1-15;
4,1-10**

4.2.5 Az ún. Elohista

További magyarázatot kap az északi ország története újra más módon a Pentateuchus forrásainak egy második

iratában (vö. 78. old.). Az „Elohista” nevet kapja az a feltehetőleg Ámosz és Ozeás próféta korában keletkezett írásmű, mert előszeretettel illeti benne a szerző Istent az „Él” illetve „Elohim” névvel.

Az Elohistát az jellemzi, hogy gyakran beszél álomról és angyalról (vö. Ter 28,11k), amikor egy Istentől kapott ki nyilatkoztatást akar igazolni. Az ilyen beszédmódot akkor alkalmazza, ha Isten szentségét kívánja kihangsúlyozni.

Jól kivehető ez az irányzat, ha pl. összehasonlítjuk Mózes meghívásának elohista és jahvista megfogalmazását. (A Biblia folytatólagos szövegében — Kiv 3,7-10 — ez a két réteg egymásba fonódik.)

Kiv 3,7k (Jahvista)

7 Láttam Egyiptomban
élő népem nyomorúságát,
és hallottam
a munkafelügyelőre vonatkozó panaszát; ismerem szenvedését.

8 Azért szálltam le, hogy
kiszabadítsam az egyiptomiak hatalmából,
és hogy kivezessek arról
a földről egy szép tágas országba.

Kiv 3,9k (Elohista)

9 Izrael fiainak a kiáltása
felhatolt hozzám, és láttam a gyötrelmeit is,
amellyel az egyiptomiak kínozták őket.

10 Ezért menj, elküldelek
a fáraóhoz, hogy népeimet,
Izrael fiait
kivezessz Egyiptomból.

Míg a Jahvista erősebben kiemeli a közvetlenséget, ahogy Jahve népével kapcsolatban cselekszik, addig az Elohista inkább az Isten magasztosságát hangsúlyozza. Isten nem maga avatkozik be, hogy népét kiszabadítsa Egyiptomból, hanem Mózeset használja föl erre. A beszámolóinak ez a másféle színezése világossá teszi, hogy az Elohistának más a szándéka a kijelentéssel. Jahve nincs egyszerűen az ember kezeügyében — mint Kánaán istenei, pl. Baál — a természet növekedése és pusztulása terén. Isten nem irányítható

tetszés szerint a termékenységi szertartásokkal. Isten a magasztos mindenek fölötti Úr (vö. Ter 28,17). Mégis ez az Isten van közel, éspedig Mózes cselekvésében. Isten a szolgálatában álló közvetítő útján találkozik az emberrel. A szöveg üzenete inti őt attól, hogy istenpótlékoknak hódoljon. Végérvényes üdvösséget (a „kiszabadítás” ezt mintaszerűen ábrázolja) csak az találhat, aki megkockáztatja, hogy kapcsolatba lépjen a történelmet hatalmában tartó és magasan a világ fölött álló Istennel, aki már az elődöknél megmutatta, mennyire közel áll hozzájuk megmentésükre készen.

Az Isten színe előtti helyes élet előfeltétele az embernél, az elohisták prédikációja szerint, az „istenfélelem” (vö. Ter 22,12). Nem az Istentől való aggodalmas félelemre gondolnak itt, hanem az Isten iránti hódoló tiszteletre. Ez a tisztelet egyrészt elismerése Istennek, mint a világot felülmúló Úrnak, aki elhatározása szerint nyúl bele a történelembe, másrészt készség, hogy az ember nem szegi meg az egyedül neki járó hűséget. Jahve vagy az istenek — ebben a feszült-ségben látja az Elohista Izrael történelmét. Isten népe veszélyben forog, mert éppen ezen a területen mondott csődöt. Izrael csak akkor tud életben maradni, ha mindig újra „istenfélelemmel” fordul hozzá, és csak egyedül hozzá, mint az ő Istenéhez.

Az Elohista istenfélelemre szólítja föl Izraelt. Ez hűséget jelent a fönséges Isten iránt, aki közel akar lenni hozzá a történelemben —, de különösen a tevékeny emberi életben.

**Fontos szövegek: Ter 20,1-18; Kiv 3,9-15;
Ter 28,11k. 17-22**

4.2.6 Az északi ország végpusztulása

A Kr.e. 722. évben véget ér az északi ország mozgalmas története. Az asszírok meghódítják Szamaria fővárost és Észak lakóinak nagyrészt elhurcolják az asszír nagybirodalomba. Ezek keverednek az asszírokkal, éppennygy,

mint megfordítva az idegenből jött telepések, akik az egykori Izrael területén találtak hazát, fölszívódnak a bennszülött lakosság közé. Így jön létre a szamaritánok kevert jellegű népe. Dél lakosai számára Izrael nemzeti megsemmisülése egyben Észak vallási jelentőségének végét is jelentette. A 722-es évtől fogva már csak Júda ismeri el magát hivatalosan Isten népének, „Izraelnek”.

Júdea és Szamaria lakosai között elmérgesedett az ellenségeskedés, ahogyan erről az Újszövetség tanúskodik; eszerint ez az ellentét nagyon régi gyökerekre megy vissza. A másféle származás és népességi fölépítettség, évszázados ellenségeskedések a birodalom két része (ill. a két állam) között, az egymástól eltérő fejlődés vallási téren és mindenekelőtt az a körülmény, hogy Észak lakói államuk megsemmisülése után Júdea lakóitól eltérőleg nem maradtak meg fajilag tisztán, mindezek a tényezők mély szakadékot húztak Palesztina északi és déli része közé.

Kr.e. 722-ben az asszír nagyhatalom keserves végpusztulást hoz az északi országra, Izraelre. Isten népének további története most már csak Júdea területén játszódik le.

Fontos szöveg: 2Kir 17

4.3 JÚDEA, A DÉLI ORSZÁG ÉS PRÓFÉTÁI

4.3.1 A birodalom fölosztásától Izajás próféta koráig terjedő időszak alakulása

A déli ország fejlődése nem egyenes vonalban ment végbe, de nagyjából mégis nyugodtabban, mint ahogy az Északon történt. Dél belső szilárdsága gyakran külpolitikai erejében is megmutatkozott, így az Északkal eredményesen végződő nézeteltéréseknél. Szilárdságuk fő oka a dávidi uralkodóház fönnmaradása volt. Délen is előfordult, hogy

az anarchiaszerű állapotok uralkodtak, és néhány király összeesküvésnek esett áldozatul; ennek ellenére a dávidi uralkodóház tartani tudta magát egész a déli országnak 586. évben bekövetkezett megszűnéséig. Az államnak ez benső biztonságot adott, kiváltképpen mivel a király Jeruzsálemben úgy számított, mint Isten különleges képviselője és Isten fia (vö. 73. old. és k). A királyi palota és a templom összekötése szembeötlő jele volt Jahve oltalmazó jelenlétének Júdeában. Az arámok közeledtével (800 körül) Dél országára is kemény megpróbáltatás várt. Ennek az inséges időnek átélése után Júdea — csak úgy, mint az Észak — a béke és a gazdasági föllendülés időszakát éli meg. Ez a virágkor mégsem jelentett Júda országában mindenki számára jólétet, mivel a mindinkább elszegényedő középosztály rovására egyre gazdagodott egy bizonyos hivatalnoki és kormányzati réteg. Ebbe az északi ország végkifejletéhez hasonló korbba esik Izajás és Mikeás próféta föllépése.

A déli országnak, Júdeának fejlődése a dávidi uralkodóház vezetése alatt nyugodtabban ment végbe, mint ahogy az Északon történt. De Júdea is megtapasztalta a visszas állapotok és zavarok korszakait.

4.3.2. Izajás próféta — Jahve, „Izrael Szentje”

Izajás az Ószövetség legszembevetőbb egyéniségei közé tartozik. Prédikációi Izajás könyvének 1-39. fejezetében maradtak ránk. (Az Iz 40-55 és Iz 56-66 szakasz későbbi próféták prédikációit tartalmazza: vö. 5.2.4 és 120. old.) Izajás prédikációja nyomon követi a vége felé járó 8. évszázad nehéz sorsú évtizedeit a déli országrészben, amikor Izrael már tönkrement és az Assíria részéről fenyegető veszedelemnek Júdea is kiszolgáltatva érezhette magát. Nem közönséges előrelátással és ragyogó részletességgel próbálja a próféta — legtöbbször hiába — népének sorsát Jahve elgondolása szerint irányítani.

Alig van még próféta, aki annyira a kortörténetre és a napi politikára volna beállítva, mint Izajás. Föllépése kez-

detén (vö. Iz 2-5; 6) Izajás súlyosan bírálta Jeruzsálem vezető rétegét, mivel kizsákmányolják a szegényeket (vö. Iz 3,14k; 5,8), bántalmaznak jogfosztott polgártársaikat, az özvegyeket és árvákat (Iz 1,17. 23; 10,2). Megvesztegetéssel saját érdekeiket igyekeznek megvalósítani (Iz 5,20-23). Mivel így Isten „igazságosságát”, vagyis ép és üdvös rendjét alapvetőleg megzavarták, azért az istentiszteleti ténykedésük is utálatos Isten előtt (Iz 1,10-17). Keserűséggel kell megállapítania Izajásnak, hogy Jahve szeretettel gondozta és ápolta „szőlőhegyét”, Judát, Juda viszont ezt a szőlőhegyet meggyalázta és hűtlenül cserbenhagyta (Iz 5,1-7; vö. Zsolt 80).

A népnél az alapvető baj az, hogy az emberek túl nagyra értékelik önmagukat és önhittek (Iz 2,6-22; 3,16-4,1; 10,5-34). Ilyen szempontból korholja Izajás a királynak és Júdának önhatalmú politikai eljárását is. Már nem keresik Jahve akaratát, hanem saját mértékük és elgondolásuk szerint űznek politikát (Iz 31,1-3). Ezért Izrael mindenk előtt a hit hiányát ostromozza. Azok az emberek, akik csak a kézzel foghatóra, a saját terveikre, kívánságaikra és reménységeikre tekintenek, azok akadályai annak, hogy Isten keresztülviharosson rajtuk — gyakran egészen másirányú — akaratát. Üdvösséget Izrael csak a hitben talál, ez annyit jelent: ha a király és a nép hajlandó a megtérésre, vagyis arra, hogy egyedül Istenre és ne saját erejére hagyatkozzék: „ha megtértetek és nyugton maradtok, megszabadultok; ha veszteg maradtok és bíztok, erőre kaptok (Iz 30,15; vö. 7,4). Minthogy a nép nem áll készen ennek a hitnek az elfogadására, azért Izajás az Észak prófétáihoz hasonlóan meghirdeti az ítéletet. Sion hegyéről, Isten közelségének helyéről mutatkozik meg majd az Isten, mint a félelmetes Isten, aki fölfedi Jeruzsálem és Júdea lakóinak hitetlenségét és önhiúságát, miközben megsemmisíti az emberek minden állítólagos nagyságát, és nyilvánvaló lesz, hogy egyedül Isten az Úr (vö. Iz 2,6-22). Az ellenséges idegen népeket pedig Izajás úgy fogja föl, mint Jahve ítéletének eszközeit, amelyeket arra használ, hogy népét eszméletre térítse. Tovább él egy maradék, amely megtérésre és hitre kész: jele és bizonyítéka annak, hogy Isten mennyire hűséges népéhez (Iz 6,13; 1,8k).

Izajás megbélyegzi a király és Jeruzsálem lakóinak szociális igazságtalanságát, önhittségét és öndicsőítését; Isten akaratával való szembehelyezkedésükkel kihívták maguk ellen az ítéletet. Jahve azonban épenséggel teljes új kezdést enged Izrael maradékának, amely megtér és elfogadja a hitet.

Fontos szövegek: Iz 1,10-17; 5,1-7. 8-24; 28,7-15; 29,6-16

Izajás meghívatasáról szóló nevezetes elbeszélés (Iz 6,1-10) gyűjtőpont módjára összefoglalja prédikációját és sorát. Izajás Jahvét, a „Szent” Istent hirdeti, aki Sionról úgy nyilatkoztatja ki magát, mint akinek dicsősége betölti az egész Földet. (Az ezzel kapcsolatban használt képet, miszerint Isten trónuson ül, és szeráfok veszik körül, erősen a kánaáni istenelképzelések alakították vö. 3.2.1.) Izajás számára — mint egyáltalán az Ószövetség számára — Jahve „szentsége” nem (elvont értelemben vett) tulajdonságot jelent, amely Isten lényét „önmagában” érinti. A szentség sokkal inkább Isten erejének teljességét jelenti, amely arra készíti Őt, hogy hatalmasnak és irgalmasnak mutakozzék az emberek és a világ felé. Ez részben Isten korlátlan hatalmának mozzanatát, másrészt magasztosságát tartalmazza. A hatalmas Isten előtt megborxad a próféta, szentsége előtt eszébe jutnak saját és népének vétkei. Viszont Isten magasztossága — ami különösen megragadja a prófétát — arra ösztönzi, hogy úgy hirdesse Őt, mint „Izrael Szentjét” (vö. 1,4; 5,19. 24; 30,11k. 15; 31,1). Isten szentsége megmutatkozik az emberekhez való odafordulásában. A „szent” Isten összeköttetésbe lép az ő nyomorúságos népével. Isten szentségét hirdeti Izajásnál egy későbbi próféta:

*Mert azt mondja a Fölséges
aki az örökkévalóságban lakik,
és akinek Szent a neve:
„Én a magasságban, a szent hegyen lakom,
de a megtört és alázatos szívűekkel is ott vagyok,
hogy új életet adjak az alázatos lelkeknek,
és új életre keltsem a megtört szíveket.” (Iz 57,15)*

A meghívási jelenettel kapcsolatban a próféta megtisztításában mutatkozik meg a Szentnek ez a lehajlása népéhez. A megtisztítás istentiszteleti ténye (Iz 6,6k) szemléletesen kifejezi, hogy Isten maga képesíti a prófétát arra, hogy az ő nevében a nép elé lépjen. Annál meglepőbb, és nagyon is elidegenítőleg hat a „megátalkodottság-parancs”. A 9. versben és a következőben Izajás azt a megbízatást kapja Istentől, hogy tegye megátalkodottá a nép szívét. E fogalmazást mint Izajás egész prófétai működésének összefoglalását kell értenünk. A prófétának és híveinek központi problémája áll mögötte. Hogyan lehetséges, hogy az Istentől küldött próféta ilyen elkeseredett elutasításra talál a királynál és a nép-nél? Isten azért küldte a prófétát, hogy kinyissa a nép szemét, fülét és szívét. A prófétának mégis újra meg újra azt kell tapasztalnia életében, hogy a nép elzárkózik előle és az üzenetével szemben. Ha a meghívási jelenetnél a jelenlegi fogalmazással Isten szájába helyezik a megátalkodás kifejezést, akkor ebben Izajás vagy tanítványainak próbálkozása mutatkozik, amellyel a próféta sorsát magyarázni és igazolni akarják, azt az igényét, amelyet balsikere megkérdőjelezett. Balsikere ellenére Izajás az Istentől küldött próféta.

(Hasonló kérdés vetődik föl az Újszövetség párhuzamos helyénél, Mk 4,12-nél. Ennek a helynek sem az az értelme, hogy Jézus példabeszédével elzárni akarta volna népét az Isten üzenetével szemben, hanem inkább a húsvéti egyházközség nyúl vissza itt Iz 6,9k-ra, hogy ezzel magyarázatot találjon Jézus kudarcának problémájára. Istennek az emberrel való tervében az ember szabadsága teret nyújt a próféta elutasítására is.)

Izajás próféta meghívásáról szóló elbeszélés bepillantást enged a próféta parédikációjának és sorsának velejébe: Jahvétól „Izrael Szentjétől” elbűvölten olyan népnek kell hirdetnie ezt az Istent, aki elzárkózik annak hívó szava elől.

Fontos szöveg: Iz 6,1-10

4.3.3 A Második Törvény: a könyv és a korszak

Júdea harcai az asszírokkal

Izajás működését és a rákövetkező évtizedeket az Asszíriával folytatott harcok jellemzik. Az Északi ország 722. évben történt szétzúzása Júdeát is a legnagyobb veszélybe sodorta. Asszíria adófizetésre kötelezte Júdeát; az idegen hatalommal szembeni lázadásokat területvesztésekkel kellett megfizetnie. A Kr. előtti 701. év körül egész Júdeát megszállták és Jeruzsálemet ostrom alá fogták az asszírok. Bár ez a hódoltság rövid ideig tartott, az asszírok befolyása azonban továbbra is kihatott Júda szellemtörténeti, kulturális és vallási életére, miután pl. az asszír isteneket Jeruzsálemben is tisztelték. Hiszkija király istentiszteleti reformja nyomán eltávolították ugyan a jeruzsálemi templomból az asszír és egyéb ősi istentiszteleti tárgyakat (így pl. az ércékgyót), de a reformnak nem volt átütő sikere, mert Hiszkija egyik utóda (Manassze király) rendkívül véres körülmények között visszavonta ezeket az intézkedéseket.

A próféták kritikája ebben az időben sem némul el. A próféták mértékadó mozgatóerőt jelentenek az asszírokkal szembeni ellenállásban. Már Izajás is elkeseredett asszírelles politikát folytatott működésének vége felé. Asszur hatalmának megfogyatkozását úgy magyarázta, mint Jahvétól népe javára adott kedvező jelet. Ebben az összefüggésben ígéretteljes szavak találhatók, mint pl. Iz 9,1-6, amelyek az új, üdvösséget szerző király utáni várakozást fejezik ki. A próféták, mint Náhum, Szofonias és Habakuk hasonló módon fejezik ki reményüket az asszír elnyomatás megszűnésével kapcsolatban.

Az asszíroknak Közel-Kelet messzi területei fölött gyakorolt uralma súlyos következményekkel járt Júdára vonatkozólag is. Az asszír istentiszteleteket reform rendeletekkel visszautasítják. Asszíria lehatárolása új reményégeket vált ki.

Fontos szöveg: Iz 9,1-6; Náh 2,2-14

Józia reformja és a Deuteronomium

Minél inkább vesztek hatalmukból az asszírok a föltörekvő újbabiloni birodalommal szemben, annál hamarabb nyílt lehetőség arra, hogy asszirelles intézkedésre kerüljön sor Júda országában. Józia királynak (639-609) sikerült újra kiterjesztenie Júdea államhatárait. Erőteljes istentiszteleti reformot hajtott végre: ennek folyamán eltávolította a jeruzsálemi templomból az asszír főhatóság összes jelvényeit és bezáratta a Jeruzsálemen kívül fekvő összes szentélyeket (2Kir 22,3-20). A Biblia bizonyos Törvénykönyv megtalálásával hozza kapcsolatba ezt a reformot (2Kir 22,8): ezen nyilván a Második Törvénykönyvnek (a Pentateuchus 5. könyvének) legrégebbi részeit érthették.

„Deuteronomium” szó szerint annyit jelent: „Második Törvény”; ebben az iratban ugyanis Mózes kora és a mózesi korszak öröksége, a „Mózesi Törvény” kerül még egyszer és pedig újabb hangsúlyokkal bemutatásra. Az egész könyv fölépítését a mózesi korszakra való utalás adja meg. A Deuteronomium — jóllehet sokkal későbbi eredetű könyv —, azt a benyomást akarja kelteni, hogy az egész könyv nem egyéb, mint egy Mózesről elmondott, nagyra méretezett beszéd. A helyszín a Jordántól keletre fekvő vidék. „Izraelnek” az Ígélet-földjére való bevonulása előtt Mózes végső szavakat intéz az egybegyűlt néphez. Az így adott keretben kerül sor az őskor üdvtörténeti eseményeinek és egy széleskörű törvénygyűjteménynek (MTörv 12-26) bemutatására.

A Biblia minden könyvére vonatkozik, hogy az igehirdetésnek köszöni eredetét; a Deuteronomium könyvénel ez különösen is szembetűnő. A nép számára szolgál intelmül mindaz, amit csak megír ez a könyv. „Izrael” eltért Jahvétől, aki pedig mindeddig oly hűségesen vezette őt. Most tehát fölhívást kap, forduljon újra Istenéhez, és kövesse a tőle adott útmutatást. A föntiekben (2.5.3.) bemutattuk, hogy a parancsokat mint útmutatást kell fölfognunk: ez a kellő válasz az Istentől fölkínált szövetség ajánlatára, amelyet a Deuteronomium oly világosan juttat kifejezésre. Szeretettből választotta ki magának Isten a népet (vö. MTörv 7,7-9), Izrael csakis akkor jár el helyesen, ha Isten iránti odaadással, életszerűen megvalósított, főleg a szegények irányában meg-

mutatott felebaráti szeretettel járja a maga útját (MTörv 6,4k; MTörv 5,14k; 15,4k. 7-11).

A Deuteronomium („Második Törvény”) könyvben az olvasó ott találja a fölhívást, hogy hűtlenséggel és vétkekkel szembekerülve bízza magát Istenre, aki szeretetét kínálja föl neki, ha a tőle adott útmutatást követi.

Fontos szövegek: MTörv 5; 6 (főleg 4k); 7,6-11

4.3.4 Jeremiás próféta és a déli országrész végpusztulása

Miután az újbabiloni nagy birodalom lépett az asszírok örökébe, Júdea nem tudott tartós ellenállást tanúsítani az ősi Kelet ezen új hatalmasságaival szemben. Többszörös hiábavaló erőfeszítés után a kis déli országrész is elvesztette önállóságát, mint annakelőtte Izrael. Az 597. évben az újbabiloniak ostrom alá vették Jeruzsálemet, fogságba hurcolták a királyi családot, valamint a fegyverforgatásra alkalmas vezető réteget. 586-ban újabb ostrom során elesett Jeruzsálem a királyi palotával és a templommal együtt; a város lakosságának nagyrésztét ugyancsak Babilonba száműzték. Ezzel a déli országrésznek egyelőre vége lett.

Jeremiás próféta sorsa és prédikációja teljesen ennek a nemzeti szerencsétlenségnek a jegyében áll. Ahogyan a könyv elején a meghivatásról szóló elbeszélés mutatja, Jeremiást feltételt nem ismerően és kérlelhetetlenül éri Isten hívó szava ezekben a sorsdöntően súlyos időkben. Így, megkérdezés nélkül — csaknem félretolva minden emberi ellenállást! — csak Jahve képes követeléseket támasztani. A próféta védekezésében már fölismerhető életének központi problémája: egész próféta nemzedék keserű sorsa ez. Mindennapi gondolkodásukból és cselekvésükből lódít ki Jahve emberek, hogy egész létükkel Őróla tegyenek tanúságot. Ezek az emberek botránykövek lesznek és maradnak. Minél közvetlenebbül fenyeget Jeruzsálem elpusztulásának végzete, annál sürgetőbbben szólítja föl Jeremiás kortársait. De mint

egykor Izajás, úgy ő is mindhiába figyelmeztet. Nem hajlandók az állam összeomlását úgy elfogadni, mint Jahvétól jövő ítéletet, amelyet saját magatartásukkal vontak magukra.

De ez a katasztrófa magában foglalja az újabb kezdet jószerencsését is. Akik elszenvedték és végigszenvedték a Jahvétól jövő ítélet teljességét, azokkal Jahve új, fényes jövődőt kezdhet (Jer 24,1-10). A Jeremiás könyv későbbi átdolgozásában ezeket a reménységre jogosító nekikezdéseket tovább alakították és fejlesztették. A fogság megtisztítja és a jövődő számára előkészíti Izraelt, aki a jövőben alapvetően újszerű szövetségi kapcsolatban áll majd Istennel (Jer 31,31-34).

A legjellegzetesebb vonása ennek a prófétának a szenvedés problémája —, amely megoldatlan talányként lüktet élete fölött. A könyv számos beszámolót hagyott ránk a próféta külső-belső szenvedéseiről, ezeket Pál apostol „szenvedés katalógusaihoz” hasonlíthatnánk (Pl. 1Kor 4,9-13; 2Kor 6; 2Kor 11,22-27; 1Kor 2,1-5; 2Kor 4,8-16; 12,7-10). Jeremiás szenvedéseiről szóló beszámolók (Jer 26; 29k; 36; 37k; 42-44) a legkülönfélébb sorscsapásokról tanúskodnak. „Vallomásai” (Jer 15; 20) elárulják azt a súlyos küszködést, amellyel az üldöztetéseket és támadásokat leküzdeni próbálja. Isten szavának elfogadása fölött érzett öröme mellett ott vannak a keserű vádaskodások ellenségei és maga Jahve ellen. Hogyan tehette Isten, hogy megszokott emberi életéből ilyen kemény kézzel kirekesztette és ilyen magányossá tette a prófétát?

Életének erre a központi kérdésére csak egyetlen választ kap a próféta: Isten megmutatja neki, hogy szenvedése népének tragikus sorsán alapszik, és egyben ennek a sorsnak a kifejeződése. Jahve elkötelezte magát népe javára, de az elutasította. Isten szeretetének ez a „csalódása” tükröződik a próféta szenvedésében (Jer 12,7k; 45,4k; vö. még Oz 11,8b). Istennel való szoros kapcsolata miatt a próféta arra van hivatva és arra ítélve, hogy együtt szenvedjen Istennel. Egyben a próféta sorsközösségben áll a csődöt mondott néppel is, amelynek el kell szenvednie az ítéletet. Ebben is osztozik a próféta. Így aztán az ő szenvedésében az Isten és népe közötti feszültségtől terhes viszony tükröződik.

Isten küldöttének ezt a meghasonlottságát, amit az a feszültség okoz, hogy Isten ajánlatát az ember visszautasíthatja, legélesebben az Újszövetség Olajfák-hegyi jelenete állítja elénk. Jézusnak az a kérése Atyjához, hogy múltjék el tőle a kehely, és az a készsége, hogy hajlandó kiüríteni azt. Úgy mutatja be az Isten Fiát, mint aki a végső szakítópróbát tapasztalja meg az Atyaisten és az emberek között, akikhez küldetése szól. „Kehely” az ősi bibliai szóhasználat szerint az ítéletet jelenti (vö. Iz 51,17; Zsolt 60,5; 76,9). Ha arról van szó, hogy Jézus kiüríti a kelyhet, ez azt jelenti: ő veszi magára az ítéletet, népe kudarcának ezt a következményét. A szenvedésnek ez a mindvégig való hordozása teszi ki a prófétai sors keserűségét — egyben ez tartalmazza megváltói erejét is. Ahol ugyanis a próféta az emberekkel való szoros összetartozással magára veszi a nekik szóló ítéletet értük és velük, olykor helyettesítve őket (vö. Iz 52,13-53,12; közelebbit erről 5.2.4 alatt), ott az isteni szeretet felajánlkozása újra mozgásba jöhet, újra lehetséges a remény: remény az új kezdetre túl az 586. évi katasztrófán (Jeremiásnál), remény a föltámadásra és mindarra, ami ebből következik, remény a nekünk nyújtott új, épséggel és üdvösséggel teljes életre (az Újszövetségben).

Jeremiás prédikációját és sorsát Júdea 586. évben bekövetkezett keserves végpusztulása alakítja. Szendése együttérzést jelent Isten csalódott szeretetével, egyben részvétet érez azzal az ítélettel, amely a népet kudarcvállása következtében éri.

Fontos szövegek: Jer 1,4-10; 24,1-10; 31,31-34; 2,1-37; 15,10-21; 16,1-9; 20,7-18

Jeremiás könyve, sok sirató zsoltár (pl. Zsolt 79), mindenekelőtt az úgynevezett Síralmak, jól kifejezésre juttatják, milyen keservesen érintette Jeruzsálem és Júdea lakóit az 586. évi katasztrófa. Ennek ellenére ez az esemény nem jelentette — úgy mint a 722. év Északon — a déli országrész végleges megsemmisülését. Júda történelmének megvan a folytatása a katasztrófa után is. Ha Júda az északi

ország rész elpusztítása óta már eddig is magára vonatkoztatta Észak ősi hagyományait, főleg a prófétáknak Izraelről szóló prédikációit, úgy a most következő időkben is úgy fogja föl Júda, hogy ő az egyedüli örököse egész Izrael kiválasztottságának. A déli országrészre épül a későbbi zsidóság.

A déli országrész további történelme három területen játszódik. Palesztinában a vezető réteg száműzetése után helyén marad a lakosság nagy része. Egyiptomban is kialakul egy zsidó közösség: sok zsidó menekül ugyanis oda — köztük Jeremiás próféta — a babiloni főhatóság elleni egyik lázadás kapcsán (vö. Jer 41,16-43,7). Ezzel kezdődik el a zsidó diaszpóra (= szétszóródás). A következő időszak irányadó csoportja a Babilonba száműzött csoport lesz.

A két állam egymástól elvált időszaka Izrael történelmének legzavarosabb, de egyben legfontosabb korszakai közé számít. Különleges nyomatékkal megmutatja, mennyire gyöngé és bűnökkel megrakott ez az Isten-népe, mit jelent, hogy Isten szóbaáll egy ilyen néppel és milyen csodaszámba megy, ha lehetővé válik az új kezdés, a „megváltás”, eredeti jelentése szerint megszabadítás, miután a nép bűnbe keveredik —, s a bűnbeesés (a mi fölfogásunk szerint az eredeti bűn) következményeit kell viselnie. A megváltásnak ez az eseménye persze mindennek előtt „az ítélet” elviselését jelenti. Júda további történelme jól megmutatja ezt.

5. *Babiloni fogság — számkivetés* *A döntő fordulópontra*

5.1. JÚDA A SZÁMKIVETÉSBEN

5.1.1. *Az 586. év eseményei*

Politikai szempontból Júda ebben a korszakban éli történelmének mélypontját. Az északi országnak (kb. 140 évvel annak előtte bekövetkezett) elpusztulása után most a déli ország is eltűnt a politikai térképről, miután babiloni tartománnyá alakították át. A következő időkben Isten népének politikai történelme már nem az önálló államiság síkján játszódik le, hanem a zsidó hitközösség körében, amely a hagyomány és az istentisztelet alapjára épült. Különösen ápolták a vallásos nevelést és általában a családi hitéletet.

A számkivetésben élő zsidók sorsáról csak gyér értesüléseink vannak. Szó szerinti értelemben nem voltak foglyok, hanem félig szabad alattvalók, akiket különféle szolgálattételre vettek igénybe. Egyeseknek közülük nyilván sikerült bizonyos jólétet is elérniük. Döntő volt a jövőre nézve, hogy az elhurcoltak — az északi országrész lakóitól eltérően — nem keveredtek össze a bennszülött lakossággal, hanem közösségi életüket, mindenekelőtt hitük gyakorlását a számkivetésben is folytathatták.

Az 586. évtől kezdve Isten népének élete már nem az államiság fölépítményein belül megy végbe, hanem annak a hitközösségnek a keretében, amely főleg a zsinagóga istentiszteletben és a családban talál megvalósulásra. Az ősi örökség irányát a babiloni zsidó hitközösség határozta meg: ez vitte azt tovább az új idők felé.

5.1.2 A számkivetettség vallási helyzete: válság és új kezdet

A politikai téren végbement irányváltozás sokféle tekintetben kihatással volt a vallási helyzetre is. A templomi istentisztelet elvesztése a hit gyakorlásának új formáit teszi szükségessé. Papi körök befolyására a körülmetelésből a zsidó és a pogány közötti megkülönböztető jel és a „szövetség jele” lesz (Ter 17,10k). A szombati nyugalom nap megtartása is úgy számít, mint az Isten népéhez tartozás előfeltétele. A Törvény („Tóra” — Mózes öröksége) és az írástudói ismeret növekvő jelentőséget kap. Zsinagógák építése ugyan csak a Kr.e. III. századtól kezdve mutatható ki, de a zsinagóga-istentisztelet kezdetei a számkivetés idejére nyúlnak vissza.

A hit gyakorlása új formáinak bevezetése nem feledtetheti velünk, hogy Isten népe előtt akkor már kérdésessé váltak hitének alapjai. Hiszen a templom porrá égését és Jeruzsálem városának elpusztítását annak jeléül tekintették, hogy Jahve teljesen visszavonult népétől. A király és a nép elhurcolása az országból azt jelenti-e, hogy Isten visszavonta Izraelnek adott szavát? A számkivetettek „távol vannak-e Jahvétól”? (Ez 11,15; vö. Zsolt 137) A politikai összeomlás ezért mélyreható elbizonytalanodást váltott ki a hit körül. Ismét csak a prófétáknak köszönhető, hogy a katasztrófával megbirkóztak, sőt abból új kezdet sarjadt.

A számkivetés mélyreható fordulópontot hozott Izrael hitének történetében. A vallási élet gyakorlása megváltozott. Az ősi, horderőt jelentő hagyományok elvesztése következtében Isten népének új alapot kellett hite számára találnia.

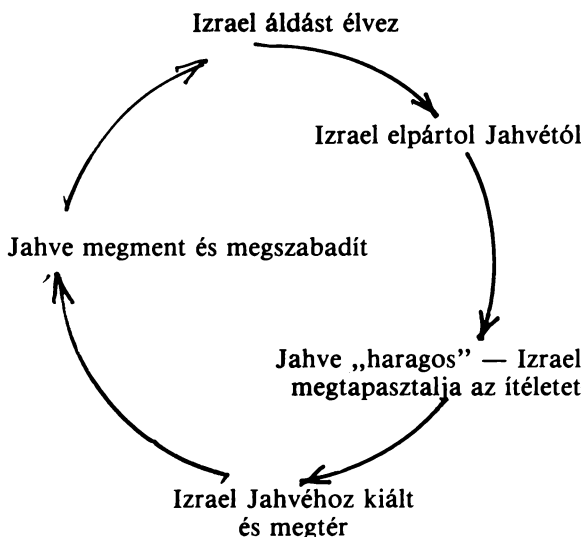
5.2. A KATASZTRÓFA VÁLSÁGÁNAK HÍVŐ LEKÜZDÉSE

Sokan a korábbi állapot visszaállításától remélték a problémák egyedüli megoldását. Mielőbbi hazatérésükben (Jer 29,5; 6,8), idegen kézre jutott javaik visszaszállásában reménykedtek (Siral 5,2; Iz 65,21k). Viszont már Jeremiás és köre azon fáradoztak, hogy a múlt tudatos földolgozásával küzdjék le a válságot. Így Jeremiás arról igyekezett meggyőzni Júdea lakóit, hogy Isten közelsége nem azon múlik, hogy otthon lakjanak, hogy az istentisztelet a templomban legyen, és Dávid házából származó király uralkodjék fölöttük. A katasztrófa kellős közepén volt a prófétának ereje ahhoz, hogy az Istentől jövő üdvösségről beszéljen (Jer 29,11kk). Mivel a katasztrófában „ítélet” megy végbe, vagyis az élő Istennel való találkozás, azért bennfoglaltan tartalmazza az új kezdet lehetőségét is.

5.2.1 *Deuteronomisták történetműve*

Szoros kapcsolatban Jeremiás próféta prédikációjával a hívő izraeliták egy csoportja (az ún. Második Törvény iskola = deuteronomisták) elkészítette az eddigi történelem mérlegét. A deuteronomisták történetműve ezeket a könyveket foglalja magába: Második Törvénykönyv, Jósue, Bírák, Sámuel I-II és Királyok I-II könyve. Ezeknek a hívő embereknek és műveiknek „deuteronomista” elnevezése azon alapul, hogy a Második Törvény könyvének központi gondolatait ragadják meg és viszik tovább. Izrael az a nép, amelyet Jahve szeretetből szabadon választott ki magának. Ha Izrael figyel Istenének utasítására, akkor biztos lehet, hogy áldásával találkozik (vö. MTörv 7); az engedetlenség viszont az önhibájukból eredő végzetet hozza rájuk.

Izrael múltjának történelme a deuteronomistáknak úgy tűnik, mint egy spirálszerű mozgás. Engedelmesség („áldás”) és engedetlenség („átok”, azaz ítélet), megtérés és Jahve újabb jósága gyűrűzve tér mindig vissza.

A kör újra meg újra visszatér a Bírák idejében is. Minden egyes bíró meghívása új kezdet az Isten részéről. Irgalmasságot gyakorol bűnössé vált és megtérésre hajlandó népével. A királyok idejét viszont úgy állítják elénk, mint folyamatos hanyatlást, amely az állam összeomlásával az önhibájukból megérdemelt ítélethez vezet. A múltból Izraelnek meg kell tanulnia, hogy a katasztrófát csak akkor képes átvészelni, ha a nép „megtér”, és újra Istene után kiált. Isten ekkor, — mint már annyiszor a történelem folyamán — majd új életlehetőséget nyit számára.

A deuteronomista történetmű az elmúlt idők történelmének bemutatásával megtérésre akar fölhívni. Ha majd újra Istenéhez fordul a nép, akkor Isten eddig tapasztalt hűsége alapján reménységgel várhat újabb irgalmas kezdeményezést Isten részéről.

Fontos szövegek: Bir 2,11-23; 1Kir 8,46-51

5.2.2 A Papi kódex — Vigasz a szorongatásban

A Pentateuchusnak ez a forrásokmánya papi körökből származik, ezért elsősorban az istentiszteleti közösséget tartja szem előtt. Ennek a közösségnek a helyzetét — az azt magyarázó szerző — messziről kezdi. A Papi kódex az őstörténettel kezdődik (Ter 1-11; többi részei a Jahvistától erednek — vö. 3.3.4). Az őstörténetet minden idők embereinek, nemcsak Izraelnek a helyzetére vonatkozik. A hívő izraelitának, aki világának értelemszerűségét kétségbevonni kényszerül, ez a teremtésről szóló nagyszerű verzeset (Ter 1,1-2, 4a) bemutatja, hogy Isten szemében a teremtés mégiscsak jó. Tűnjék még oly kérdésesnek is a jelen, mégis van értelme, mert a jelen az Istentől kimondott szó beteljesülése, és az Isten ígéretének és áldásának jegyében áll. A vízözön történetében (Ter 6-9 egyes részei) világossá válik, hogy az ember minden fenyegetettsége ellenére a látszólag tarthatatlan és ingatag világban is védettségre és hazára találhat, mivel a világ Isten alkotása. A Noéval kötött szövetség által (Ter 9,1-17) ugyanis az egész emberiség kapja meg az áldást, vagyis az Istentől neki nyújtott életet.

A világ és az emberiség történelmének e széles hátterében kerül bemutatásra Izrael sorsa. Jahve áldást adó működése, amely az egész teremtésnek szól, különleges tömörséggel jelentkezik az Ábrahámmal kötött szövetségben, mert Ábrahám vállalja a Jahvétől kapott utasításokat. Ábrahám engedelmességének a jele a körülmetélés. A Papi kódex szerint a körülmetélés úgy számít, mint a szövetség megpecsételése. (A körülmetélés voltaképpen a számkivetés idejétől kezdve jutott központi fontosságra. Ábrahám életével való összekapcsolása a Papi kódexben mutatja, mennyire az ősatyák idejébe helyezi vissza a korabeli helyzetet ez az irat.) Jahve ezen üdvösséges kapcsolata a világgal Izraelnek a Sinai-hegyen megalapozott istentiszteleti közösségében válik teljességgel hatékonnyá. Jahve főnségének az egész nép előtt megmutatkozó nagyszabású ábrázolása (Lev 9,6. 23) a Papi kódex központi része, mely az egészet megkoronázza. Világosan látható itt, hogy mi van a dolog legmélyén: vi-

gaszt akar nyújtani szavával nyomorúságban az istentiszteleti közösségnek. A közösséget Isten már a Sinai-hegyen életre hívta — mindörökre rajta nyugszik az áldás ígérete, hiszen Jahve mindmáig rajta kívánja megmutatni a maga nagyságát.

A Papi kódex a bizonytalanná vált és irányt tévesztett istentiszteleti közösségnek a tájékozódáshoz kíván segítséget nyújtani és elirányítást akar adni az útra. Ha még oly vigasztalannak látszik is a jelen helyzet, mégis Isten áldásának jegyében áll.

Fontos szövegek: Ter 1,1-2, 4a; Ter 17; Ter 23,1-20

A deuteronomista történetmű és a Papi kódex föltehetőleg Palesztinában keletkezett, mialatt a két próféta: Ezekiel és a „Második Izajás” a számkivetettek között működött.

5.2.3. Ezekiel próféta, központ a számkivetettek között

Ezekielt a jeruzsálemi vezetőség elhurcolásakor már az első alkalommal (az 597. évben) Babilóniába száműzték és ott kapta meg az 586. évben — vagyis még Jeruzsálem meghódítása előtt — prófétai hivatását. Működésének első korszakában, tehát Jeruzsálem végső eleste előtt, még egyszer kérlelhetetlen keménységgel föléléd a számkivetés előtti idők prófétáinak az ítéletről szóló prédikációja. A próféta nemcsak a közelmúltat, hanem Izrael egész addigi útját úgy mutatja be, mint bűnöktől szakadatlanul kísért történelmet, amelyben nem akadt idő arra, hogy a nép megmutassa igazi szeretetét Istene iránt (vö. Ez 16). A próféta ezzel akarja széttörni a nép önhittségének és beképzeltségének utolsó maradványait. Viszont azután (az 586. évtől fogva), hogy honfitársai és hittestvérei már nem remélhettek föllendülést ígérő jövőt (vö. Ez 37,11), vigasztaló üzenetet hirdet és az üdvösségről beszél nekik. A sírok megnyitásáról és a holtak föltámasztásáról szóló ismeretes példabeszéddel Ezekiel

szabadulást ígér a számkivetésből és a nép újjáteremtését hirdeti (Ez 37). Erről ismerje meg Izrael, hogy kicsoda Jahve (Ez 37,13k; vö. Ez 20. 38. 42; 36,23).

Jahve nemcsak Izraelnek, hanem a népek világának is meg akarja mutatni „főnségét”. A héber szó: kabod (görögül: doxa, magyarul így is fordítható: „dicsőség”) eredeti értelme: fontosság, jelentőség. Jahve „dicsősége” az az erő, amely Jahve hatalmának érvényt szerez. Jahve „főnségének” megtapasztalhatóságában van egy riasztó szempont: nyilvánvaló lesz vele az ember kudarcvallása is. A „főnség” egyben az üdvösség teljességét is mutatja. Ha „fölragyog” Jahve főnsége, ez üdvösséget jelent Izrael és a világ számára.

Ezekiel föllépése egyben fordulópontot jelent Izrael történetében. Mostantól nagyobb tekintettel lesznek az egyes ember helyzetére, mint annak előtte. Eddig a legfőbb figyelmet Isten népe sorsának szentelték, most változik a helyzet, és a figyelem az egyes emberre irányul. Isten hívása minden egyes tagot szólít a népből: valamennyiükhöz személy szerint beszél, ők pedig személyükben felelősek érte, hogy megértsék Isten hívó szavát. Az Istentől adott üdvösség egyénileg úgy jelentkezik, hogy Isten, — vagyis az Isten lelke, — újólag fölkínálja önmagát a hívő számára. Ennek megfelelően az ember átalakulásának belülről kell elindulnia. Ezt fejezi ki Ezekiel szemléletesen az „új szív” és az „új lélek” képpel (Ez 36,26-28).

Ezekiel próféta a számkivetett zsidóknak úgy hirdeti Jahvét, mint Izraelnek és a népek világának Istenét, aki túl az ítéleten, új életre tár kaput az egész nép és minden egyes ember előtt.

Fontos szövegek: Ez 1-3; 16; 20; 37; 36,26-28

5.2.4 „Második Izajás” — a jóhír meghozója

A Második Izajás (Deutero-Jeszaja) elnevezés egy névszerint nem ismert prófétát (ill. prófétai kört) jelöl. Üzenetét Izajás könyvének 40-55. fejezete tartalmazza. Ez a próféta az Ószövetség egyik legjelentősebb alakja. Megbirkózik a számkivetés okozta válsággal, de másképpen teszi ezt, mint Ezekiel. Nem annyira az addigi üdvtörténeti-cselekmények ősi hagyományaira nyúl vissza, hanem inkább a teremtő Istenbe, Jahvéba vetett hitre támaszkodik (vö. Iz 40). Ugyanis Jahvénak a nép körében véghezvitt nagy tettei már feledésbe mentek (kivonulás, honfoglalás, lakóhelye Cion hegyén, Dávid királyságának adománya és a mindenkori segítség ígérete). De amikor fölmerül a kérdés, hogy Babel istenei nem hatalmasabbak-e Izrael Istenénél, a számkivetett csoport prófétája arra mutat rá, hogy az 586. évi katasztrófa is, sőt éppen ez a katasztrófa Jahve világföldről uralmának bizonyítéka. A prófétái által meghirdetett (Iz 48) és most végrehajtott ítélet megismerteti Isten föltétlen uralmát. Ő azért újra meg tudja és meg is fogja mutatni Izraelen teremtő erejét.

A „második” Izajás nagyszerű költői alakítóerővel festi meg azt, hogy miként juttatja véglegesen érvényre Jahve a tőle adott üdvrendet Izraelnél és rajta túl az egész világban. Amit ugyanis a száműzöttek kis csoportja megtapasztalt a száműzetésből való kiszabadításkor, az nemcsak rá vonatkozik, hanem az egész teremtett világra; az egész világ igézetében áll annak, ami osztályrészül jutott ennek a népnek. Sőt a természet erői és a népek tevőlegesen vesznek majd részt benne; Küroszt, a perzsa királyt Jahve fölkentjének és ezzel megbízottjának nevezi (Iz 41,25k; 46,8-13; 48,12-16). Az új üdvösség megérkeztét a próféta olyan égő vággyal várja, hogy időnként mint már jelenvalót magasztalja (Iz 45,18-25; 46,12k; 51,5; 51,8; 45,8).

Ennél a mindent megváltoztató eseménynél különös szerepet kap az ún. „Ebed-Jahve” — az „Úr szolgája”. Az Úr szolgájáról szóló négy ének Izajás 40-55. fejezetének a legismertebb és legfontosabb központi része. Nekünk keresztényeknek külön is jól ismertek ezek a szövegek, mert az

Újszövetség iratai Jézus Krisztusra vonatkoztatják azokat. A húsvéti közösség úgy találja, hogy Jézussal kapcsolatban maradéktalanul megvalósul mindaz, amit a második Izajás az Úr szolgájáról kapott látomásban megsejtett.

Hogy kit értettek eredetileg a „szolga” elnevezésen, azt nehéz megmondani. Valószínűleg összefoglalóan mutatják be a szolga alakjával azt, hogyan fogja Isten népe a saját közvetítő szerepét Jahve és a népek között betölteni, és hogy mi a jelentősége a prófétáknak Isten népén belül. Az Úr szolgája ilyen formán olykor mint személy jelenik meg, máskor megint mint kép Izrael népe helyett.

Az Úr szolgájáról szóló énekek újra teljes tömörséggel megmutatják, honnan ered Izrael válságának a gyökere, és hogyan volt lehetséges ennek a helyzetnek a leküzdése: a sokaság — a nép — bűnössé vált és így elszakadt az Istentől. Szolgája által Jahve azt kívánja megvalósítani, hogy az emberekhez való kegyelmi odafordulása ne csak a szétzúzott Izrael, hanem a népek egész világa előtt fölragyogjon. Olyan közvetítő kell ehhez, aki bűnössé vált népével kapcsolatba lép, magára veszi vétküket, az ítéletet helyettesként elszenvedi, és így a megváltást, a szabadulást lehetővé teszi.

Jahve, aki Izraelnek és az egész világnak az Ura, új teremtmői tettével diadalmenetben viszi majd népét haza a pusztán át Cionra. Istennek ezt az új kezdetét az „Úr szolgája” közvetíti önzetlen szolgálatával.

Fontos szövegek: Iz 40; 43-45

Az Úr szolgájáról szóló énekek: Iz 42,1-9; 49,1-9; 50,4-9; 52,13-53,12

6. Az Ószövetség kései ideje

6.1. A POLITIKAI ÉS VALLÁSI FEJLŐDÉS

6.1.1. *Az izraelita közösség politikai fejlődése a számkivetésből való visszatéréstől kezdődően*

Az izraelita hitközség sorsát Babilóniában és Júdában — kb. 540-től kezdve — a perzsa Kürosz és utódainak valáspolitikája mértékadóan meghatározta. Az újbabiloni birodalom fölötti diadalmenete után Kürosz a maga rendszere alapján építette föl a nagy birodalmat. Politikájának egyik alapelve az volt, hogy a legyőzött népek politikai és vallási önállóságát messzemenőleg tekintetbe veszi. Így az 538. évben kiadott rendeletben (vö. Ezd 6,3-5) elrendeli (a perzsa királyi ház költségére) a templom újraépítését, továbbá a babiloniak által elhozott ezüst és arany templomi fölszerelés visszaszállását is. A hazatérés lehetőségét kifejezetten nem említi, de nyilván nem is zárja ki. A rendeletet követő első évtizedekben a számkivetettek közül csak kevesen éltek ezzel a lehetőséggel. Az első nemzedékből a legtöbben már meghaltak, a fiatalabb nemzedék pedig kevés érdeklődést mutatott az iránt, hogy az ismeretlen Palesztinába költözzék. A hazatérés mindenesetre kis csoportokban ment végbe, és messze elhúzódott az 5. század folyamán.

A visszavándorlás és az országba való megérkezés semmilyen szempontból sem felelt meg Ezekiel és a második Izajás nagyszerű ígéreteinek. A hazatérőket nem fogadták örömmujjongással és tárt karokkal. Palesztina új fölosztása pedig a Júdeában maradottak és a hazatértek között számos problémát okozott. A perzsáknak ismételt támogatniuk kellett beavatkozásukkal a zsidó közösség újjászervezését, hogy biztosítsák a folytonos támadások ellen. Így pl. megbízták a körültekintő és önzetlen zsidó Nehemiást azzal, hogy gondoskodjék Jeruzsálem falainak fölépítéséről, szociális és gazdasági téren pedig reformokat valósítson meg.

Ezdrásnak, a babiloni zsidóságból származó papnak, pedig a zsidó közösséget kellett újraszerveznie a „Törvény” alapján (ezzel nyilván leginkább a Pentateuchus alapanyagát értették).

A templom építéséhez csak több évtizeddel Kürosz rendelete után fogtak hozzá. Aggeus és Zakariás próféta könyve szerint ezek a kezdeményezések nem a hazatérőktől indultak ki, hanem a jeruzsálemi csoportoktól, amelyek fölbátorodva a perzsa nagy birodalom élén bekövetkezett meg rázkódtatásszerű változásoktól, Jeruzsálemet újra politikai és szellemi központtá akarták tenni. Mivel ez a templom már nem királyi templom volt, mint a salamoni templom valaha, így hát a főpap, (a papság feje) magának igényelte a szentély fölötti lelki és világi hatalmat. Ezzel magyarázható a főpap központi helyzete a fogság utáni közösségben.

A számkivetésből való hazatérés, valamint a zsidó közösség újbóli fölépítése szegényes körülmények között történt és sok nehézséggel járt.

A perzsa birodalmat Nagy Sándor, makedón király verte le. Ezzel kezdődött Júda számára a hellenista főhatalom ideje. Amikor Nagy Sándor halála után tábornokai föl osztották egymás között a birodalmat, Jeruzsálemet (az Egyiptomból jövő) Ptolemeuszoknak rendelték alá. Ezek vallási tekintetben nagyon türelmesek voltak. — Júda a főpap vezetése alatt messzemenő önállóságot élvezett. — Az adóterhek viszont elégedetlenséget váltottak ki és vele azt a reménykedést, hogy majdcsak változás történik az uralomban. Ezek a várakozások hamarosan be is következtek. A szír Szeleukidák ugyanis, akik a 198. évben folytonos küzdelmek után, mint utódok a Ptolemeuszok helyébe léptek, újra megadták az összes kiváltságokat és jogokat a zsidóknak. Júda országán belül mégsem jöhetett tartós béke létre, minthogy a hellénizmus szellemi világával való egyezkedés egyre erősebb feszültségeket és nyugtalanságokat hozott.

Már a Ptolemeuszok idején volt a jeruzsálemi vezetőségben egy párt, amely messzemenőleg nyitottnak bizonyult a hellenista képzettséggel, művelődéssel, vallással szemben.

Amikor (175. évben) IV. Antiochusz lépett a szír birodalom trónjára, ez a szabadelvű párt keresztülvitte, hogy Jeruzsálemet hellénista várossá alakítsák át. Forrongások és nyugtalankodások során, amelyek „konzervatív” körök részéről nyilvánultak meg, Antiochusz lefoglalta a templom kincseit és ennek kapcsán ő maga bement a templomba. Minthogy a Jahve-hű zsidók elkeseredése állandóan nőtt, Antiochusz megpróbálkozott azzal, hogy hadsereget küld Júdába és erőszakkal törje meg az ellenállást. Ezzel az intézkedésével csupán azt érte el, hogy a hívő zsidók teljesen a lázadók pártjára álltak; a hellénista párt viszont lemondott a zsidó sajátosság utolsó maradványairól is. Nyilván ezen csoport mozgolódásának számlájára lehet írni, hogy a templomot pogány istentiszteleti helyé alakították át („a pusztulás utálatossága”: 1Makk 1,54; Dán 9,27; 11,31; 12,11; vö. Mk 13,14), és kimondták a hírhedt vallástilalmat (1Makk 44-59). Ezek az események sokak elpártolásához, egyben újabb nyugtalanságok föllángolásához vezettek. Az ellenállási mozgalom vezetője a Hazmoneus (papi) család volt. Júdas (teljes névvel Makkabeus Júdas) kölcsönös megegyezéssel békét kötött. Ez a zsidóknak szabad vallásgyakorlást biztosított atyáik szokásos módján.

Később viszont a Hazmoneusok uralma szemmel láthatólag elkorcsosodott, mígnem Kr.e. 63-ban a rómaiak — Közel-Kelet új urai — a maguk kedve szerint gondoskodtak Palesztina rendjéről. Kr.e. 40-ben a rómaiak a félszidó Heródest, az ún. Nagy Heródest tették meg királynak Palesztinában. Uralma alatt a jeruzsálemi papság egyre inkább veszített a jelentőségéből.

Az Ószövetség kései idejét bel- és külpolitikai gyöngeség jellemzi: a templomi kis zsidó közösség egyenletlenkedik egymással és játékszere lesz a mindenkor uralmon lévő nagyhatalmaknak.

Fontos szövegek: 1 Makk 1,11-64; 2,1-14. 15-28; 4,36-61

6.1.2 A hit alakulása az Ószövetség kései idejében

Ennek a mozgalmas történelemnek színpalái mögött feszültségtől terhes és gyakran ellentmondásos magatartás alakult ki. Sokakban válságot robbantottak ki a számkivetésből való hazatérés közelebbi körülményei. Nyilvánvalóan beteljesületlen maradt Második Izajás várakozása, amellyel Isten uralmának kezdetét remélte. Csalódást hoztak Zakariás és Aggeus prófétáknak hamarosan a fogság után (Kr.e. 520 körül) ébresztett reménykedései is. Dávid királysága nem tér újra vissza. A zsidó közösségeknek új formát kell találnia, hogy az atyák hitét a megváltozott történelmi, politikai és szellemtörténeti helyzetben megvalósítsák. Ebben nagy segítségükre volt a perzsák türelmi valláspolitikája. Az önmagukra találás folyamata nem futott egy síkban, és nem volt mindig egyértelmű. Isten népe ebben a kései időszakban sokkal kevésbé volt egységes, mint valaha is.

Szellemi beállítottságuk Ezdrásnak a vegyes házasságokat tilalmazó törvényében jut például kifejezésre. A jeruzsálemi közösség a saját nagyon korlátozott látókörére szűkül be. A főpap és az írástudók vezetése mellett a „Törvény” alapján újjáalakították a vallási életet. A Törvényt egyre aggodalmasabban óvták a maga szószerintiségében, és aprólékoságig menő magyarázattal alkalmazták minden lehető esetre. Az ilyen részletező esetmagyarázat (kazuisztika) következtében a Törvény olykor akadályá lehetett annak, hogy megtalálják Istennek új igényeit. A Törvény így megmerevedett, és egyre inkább holt betűvé (2 Kor 3,6) vált, holt eredetileg Jahve „útmutatása” volt, valamint Izrael és az egyes ember szabad válaszának kifejezése, amellyel a Jahvetől jövő ajánlatot fogadnia kellett (vö. 53. old). Széles körök vélekedtek úgy Izraelben, hogy az Isten akaratát már csak a törvény szószerintiségében lehet megtalálni. Az idefejlődés azt is érthetővé teszi, hogy a prófétálás mindinkább kialudt; legalábbis egyes csoportok nem rendelkeztek elég éles hallással ahhoz, hogy meghallják az élő Isten új hívó szavát. Talán szándékosan is elhúzódtak tőle, mert az ilyen hívó szó tűzfészekké lehetett a templomi közösség intézménye számára.

A megmerevedésnek ilyen újfajta jelei persze nem maradtak ellentmondás nélkül. Így pl. Rút és Jónás könyve éles ellentétben áll azzal a lelki magatartással, amely védelmébe veszi a vallási téren az elhatárolódást. Nemcsak a zsidókat, hanem a pogányokat is meghívta Jahve. Ezek az iratok arra emlékeztetik Izraelt, hogy hivatása kezdettől fogva arra szól: legyen áldás minden nép számára (vö. Ter 12,1-3). A fogság utáni prófétálás arra utal, hogy Isten terve Izraellel és a népekkel még nem érte el célját.

Döntő marad persze az egész fejlődésre, hogy ezek a progresszív „törekvések” (haladó jellegűek olyan értelemben, hogy a jövőre irányultak) nem tudtak messzebbre nyúló hatást elérni. Így érthető, hogy az ilyen nézeteket képviselő körök az intézményszerű közösségből kiváltak és szektaszerű jelleget öltöttek. Ezek egyrészt azt tanúsítják, hogy ebben a kései időben sem apadt el a Jahve-hit jövőbe törő ereje. Másrészt viszont az ilyen irányzatok képviselőinél sok egyoldalúság és hibás kinövés jelentkezik. Az Ószövetség kései idejének és egyben a Jézus korabeli zsidóságnak a tragédiája nyilván azon alapszik, hogy a két szélsőséges irányzat nem találta meg a középutat.

A fogság utáni zsidóság vallási életét két szellemi irányzat jellemzi, amelyek feszült viszonyban vannak egymással:

- merev rögződés a jelenhez
- nyitottság Isten új cselekvése számára.

Az Ószövetségen belül a teológiai megbírkózás ezzel a sokrétű korszakkal különféle művekben és irányzatokban jut kifejezésre. A továbbiakban ezekről lesz szó: a kései történetírás, a fogság utáni prófétálás és a növekvő messiási reménykedés. Ezek egyaránt arra biztatják őket, hogy az eljövendő üdvösség várása adjon erőt helytállásra a jelenben (6.2). A bölcsességi irodalom fejlődése tanúsítja, hogy milyen feszültségektől terhes fejlődésen megy keresztül Izrael hite (6.3.). Az imádságban a fogság utáni Izrael — csakúgy, mint Isten népe minden időben — magasságokat és mélységeket járt meg Istenével (6.4.).

6.2. JELEN ÉS JÖVŐ A FOGSÁG UTÁNI TÖRTÉNETÍRÁS ÉS PRÓFÉTÁLÁS SZEMSZÖGÉBŐL NÉZVE

6.2.1 *A krónikások történeti munkája*

A perzsa korszakot az ószövetségi irodalom virágkorának nevezhetjük. Ekkor nyert végleges megfogalmazást számos írásmű, amelyeknek kezdetei az elmúlt évszázadokba nyúlnak vissza. Próféta i kijelentéseket, illetve már meglévő gyűjteményeket például próféta i könyvekké dolgoztak föl. Befejezést nyert a Pentateuchus. A visszatekintést a múltra az a meggyőződés sugallta, hogy az eddigi hitbeli meg tapasztalások sokfélesége Jahve egyetlen közösségének létehez és életéhez tartozik, és annál inkább magukra találnak, minél inkább bíznak Isten sokrétű működésében. Istennek az ősökkel hosszú időn át fenntartott kapcsolatából próbáltak elirányítást találni jövő útjukra. A múltra visszatekintő megfontolásokból új történetírás is született, az ún. krónikás történeti munka. Ehhez számítják a Krónikák két könyvét, valamint Ezdrás, Nehemiás könyvét. A fogság utáni közösséget létének átfogó értelmezéséhez ez a történeti munka segíti.

Az elmúlt idők történelméből merítik a teológusok azt, hogy milyen három magatartás jellemezte Izraelt Istenének színe előtt. A Saul-elbeszélésben (1 Krón 10) annak az Izraelnek ősképet mutatják be, aki Jahve iránt hűtlenné válik, és ezért elveszíti a neki Jahvétől kijelölt és már megkapott életteret — az országot.

A Dávid-történet (1 Krón 11-29) Dávidnak és korának példáján mutatja annak az Izraelnek ősképet, amely csak egy célt ismer: Jahve frigyládáját keresi és annak kíván hozzáillő helyet készíteni (vö. 1 Krón 13; 15). A Dávid korabeli Izraelnek ezt a magatartását állítják a fogság utáni közösség elé. Példaképp mutatják be Isten népét, amely fönnmaradását egyedül Jahvéra alapítja, és így biztosítani is tudja továbbbi létét a pogány ellenfelekkel szemben.

Dávid egész működése annak az Izraelnek előkészítését szolgálja, amely Salamon történetében kerül bemutatásra (2 Krón 1-9). A krónikások itt a tökéletes Izrael képét vázolják föl, az eszményi mózesi időt. Jahve nyugvóhelyet talál fölülmúlhatatlan szentélyében, jelenléte megszabadítja a népet minden szorongatásból.

Izraelnek Salamon után következő történelmében a krónikás ábrázolása szerint Saulhoz és Dávidhoz hasonló típusok váltják egymást az uralmon. A salomoni virágkort nem érték el soha. A fogságban Izraelnek Saul sorsát kellett szörnyű módon megtapasztalnia. Most (Ezdrás és Nehemiás könyve szerint) arról van szó, hogy forduljanak újból egészen Jahvéhoz és minden „pogányságtól” szabaduljanak meg. Ahogy Dávid egész Izraelt arra kötelezte, hogy szállítsák haza a frigyládát, ugyanúgy (Ezd 2. szerint) most az egész zsidó közösség fogott hozzá a templomépítéshez. De amit elértek, azzal csak egyenlőre érik be. Az új templom nem Salamon temploma, alapjának lerakásánál sírnak a vének (Ezd 3,12). Bármennyire is azon fárad a jelenlegi Izrael, hogy újra Jahvét keresse, és vállalja akaratának teljesítését, mégis állandóan buzdításra szorul, hogy ezt meg is tegye. Az Isten végérvényes és végső üdvösséges cselekedete — „Salamon” — még várat magára.

Az Ószövetség második (ún. krónikás) történeti műve Izrael eddigi történelmét olyan útként állítja be, amely az izraelita hitközség jelenlegi életében egyelőre eljutott a maga végső állapotára.

Fontos szövegek: 1 Krón 10,13k; 15; 2Krón 7,1-3; Ezd 9,5-15

6.2.2 A fogság utáni prófétálástól az apokalipszis irodalomig

A fogság utáni prófétálás beszámol további kísérletekről is, amelyek hitelt érdemlően próbálják megmagyarázni a jelent. Amikor összemérik a zsidó közösség életét Istennek

az ősatyákon gyakorolt hatalmas tetteivel és a számkivetés idején élt próféták ígéreteivel, akkor ezek a kései próféták erre a belátásra jutnak: reménykedő bizalommal kell várakozni Istennek újabb, a jelen időn túlmenő működésére, amellyel Jahve végérvényesen föllállítja népe és az egész teremtetett világ fölötti uralmát.

Aggeus és Zakariás próféta így hamarosan a számkivetésből való hazatérés után sürgető szóval követeli a templom fölépítését és befejezését, mert úgy véli, hogy ebben mutatkozik meg a végérvényes üdvösség megérkezésének jele. Ez az áldásos idő nemcsak a zsidóság újjáéledését, hanem a menny és a föld újjáteremtését is magával hozza. Dávid sarjának Zerubbábelnek föllépését úgy üdvözlik, mint ezen reménység beteljesedésének a jelét (vö. 6.2.3; persze a történelmi események alapján ez a várakozás tévesnek bizonyult). Zakariás könyvének látomásai (az ún. éjszakai látomások Zak 1-8) úgy hirdetik a jelentéktelen mostani korszakot, mint annak a jövőnek kezdetét, amikor Isten megsemmisíti majd az összes ellenséges hatalmakat és teljesen megújítja Izraelt.

Izajás könyvének harmadik része (Iz 56-66) mondásokat tartalmaz, amelyek a Második-Izajás iskolájából való néhány prófétától származnak. A gyűjteményt ezért „Trito-Jeszaja” — Harmadik Izajás névvel emlegetik. Ebben folytatják és Jeruzsálemre vonatkoztatják azt, amit Második Izajás hirdetett: az üdvösség közvetlenül fordulópont előtt áll. Jahve fölragyog Jeruzsálem fölött, Isten fönsége tündöklük Cion hegyén (Iz 60). Nyilván az új templomnak Kr.e. 515-ben történt fölszentelése szolgált alapul ezeknek a prófétai szavaknak. Az istentiszteleti cselekményeknek a prófétai magyarázata ez azoknak végső, bár még rejtett mélysége szerint. Jahve dicsősége Cion fölött ragyogott föl, egy szegény, vizályoktól megtépett templomi közösség istentiszteleti ünnepségén. Jahvénak az új jeruzsálemi templomban való lakását ezek a prófétai kijelentések úgy fogják föl, mint annak a feltétlenül biztos jövőnek zálogát, amelyben Jahve Jeruzsálemből kiindulva mindent újjáalakít.

Malakiás próféta könyvében háttérbe lép a fogság utáni üdvpróféták örvendező ujjongása. Az izraelita közösség

elleni, mindenekelőtt a papság ellen irányuló élehangú szemrehányásokkal bélyegzi meg a próféta Isten népének kudarcát. Joel könyve továbbviszi és alakítja a fogság előtti idők ítélethirdető prédikációját. Ilyenek mindenekelőtt Ámosz próféta szavai, amelyek Jahve-napját hirdetik. Joel a lélek kiárasztását ígéri „azon a napon”; ez az ígélet teljessé válik az Újszövetségben hirdetett üzenet szerint húsvét és pünkösd eseményében (vö. Joel 3,1-5 és ApCsel 2,17-21).

A fogság utáni idő prófétái a szegényes zsidó templomközösségnek Istentől jövő, új, végleges üdvösséget hirdetnek. A jelen vigasztalansága oda vezet, hogy pillantásuk egyre inkább kizárólag az Isten országára irányul, amint az a jövőben be is teljessé válik.

Fontos szövegek: Agg 1; Iz 60; Zak 1,7-17

A prófétálás megszűnik az Ószövetség utolsó évszázadaiban, de soha nem némulnak el azok az erők, amelyek a Jahve-hit jövőbe mutató hatékonyságát szavatolják. Ezek vezettek pl. az ún. apokaliptikus irodalom megjelenéséhez. Az Ószövetségben belül megfigyelhető ez az áramlat Dániel könyvében (Dán 7-12), Izajás könyvének későbbi kiegészítéseiben (Iz 24-27 és 34k, ez az ún. „Izajás-apokalipszis”), de bizonyos módon már a többi prófétáknál is: Ez 38k, Joel 4,9-17 és Zak 13. A legtöbb apokaliptikusnak nevezett írat nem tartozik az Ószövetség kánonjába; ezek apokrif iratok, amelyek a Kr.e. 170 és Kr.u. 130 időszakban keletkeztek. Az Újszövetségben is vannak apokaliptikus elemek, pl. az ún. szinoptikus apokalipszisben (Mk 13; Mt 24; Lk 21) és mindenekelőtt Jánosnál a Jelenések könyvében. Ennek a könyvnek a bevezetője kapta nevét az egész áramlat (apokalipszis gör. = kinyilatkoztatás, föltárás).

A lét szemléletét illetően az ószövetségi és mindenekelőtt az zsidó apokaliptikus irodalom nagyon borúlátó. A kis zsidó közösséget a reménytelenségbe roskadás veszélye fenyegeti. Ennek a közösségnek sugallnak reményt ezek az írások. A jelen ugyan a Sátánnak és az ő erőinek hatalmá-

ban áll, de Jahve, aki népének és az egész teremtnak Istene, a világegyetemben végbemenő átalakulások végeztével minden szenvedést üdvösségre változtat. Az idők végén bekövetkező események ábrázolásánál a képek, a számokkal való okoskodások és a látomások széles teret kapnak.

Az apokaliptikus irodalom alapvető jelmondatát János a Jelenések könyvében így foglalja össze: „Lásd, újrateremték mindent!” (Jel 21,5). Jahve, a Teremtő és Izrael Istene képes és készséges arra, hogy önhatalmából végérvényesen megújítsa az eget és a földet. Ennél az Istennél soha nem lehet túl sok, amit tőle várunk. Az apokaliptika íróinak ilyen reményében Izrael egyetemes hite él tovább. Amikor viszont az apokalipszis írói a túlvilággal vigasztalnak, ahelyett, hogy a jelenben való helytállásra biztatnának, akkor ezzel azt mutatják, hogy lebénult az eredeti Jahve-hit életközelsége és jelenre való beállítottsága.

A fogság utáni próféták prédikációjának utórezgése mutatkozik az apokaliptikus irodalom zsidó áramlatában. Isten megengedi, hogy „ez” a (gonosz) világ kozmikus átalakulások során tönkremenjen, és meg hozza „azt” a világot, az új eget és az új földet.

**Fontos szövegek az apokaliptika bibliai területéről:
Dán 2; Jer 24; Iz 25,6-8**

6.2.3. A messiási reménységek

Az Ószövetségnek ebben a késői időszakában egyre világosabban kifejezésre jut a messiási reménység. A „Messiás” (gör. „Krisztosz”) eredetileg a királyt jelenti, mint aki Jahve „Fölkentje” (vö. 1Sám 24,7). A fölkenés folytán a király Jahve különleges oltalma alatt áll, és Jahve jogigényt tart a királyra (vö. Zsolt 89,21-53; 1Sám 9,16). A kései korban ezzel a névvel nemcsak a történeti kor királyát jelölik, hanem az üdvösség egy eljövendő nagy alakját is.

A messiási reménység előfeltételei azonban nem a királyhoz, hanem Izraelnek ősi hitbeli meggyőződéséhez kap-

csolódnak. Eszerint Isten ott működik a történelmi eseményekben, de ugyanúgy Istenre mutat minden, amit Izrael a maga életében Isten részéről tapasztal, vagyis Isten még a történelemnél is csodálatosabban fejt ki működését az emberekkel kapcsolatban (vö. 7.3). Maga Jahve tehát minden reménység alapja. Egykor Jahve majd végérvényesen megvalósítja uralmát. Ez a bizakodás más és más módon jut kifejezésre, amint azt pl. a prófétálás és az apokaliptika mutatja (vö. 6.2.2). Ez a jövőbe vetett remény egy bizonyos közvetítő személyiséggel is összekapcsolódhat, elsősorban a dávidi uralkodóházból származó királlyal. Jeruzsálem királyának amúgy is mindenkori feladata volt, hogy Jahve uralmát, mint „szentségszerűt” (kegyelemből valót) mutassa be (vö. 73. old.). A királyság idejének kései korszakában a történeti királyokkal kapcsolatos csalódás ébresztette azt a reménységet, hogy Jahve elküldi valamikor a jövőben azt a „Fölkentet” aki majd tökéletesen beteljesíti a király feladatát, hogy ti. Isten uralmát megvalósítsa. Minthogy Dávid és utódai nem váltak be, azért Isten más úton, a dávidi uralkodóház gyökeréből teremti meg ehhez az új kezdeményezéshez a lehetőséget (Iz 11,1; Mik 5,1-5).

Miután így az irányt Dávid eljövendő fia adta meg, ilyen alapon a Dávidra és utódaira vonatkozó tanúbizonyságokat „messiási” értelemben magyarázták (így pl. Zsolt 2; Ter 49, 10k; Szám 24,17-19; Iz 7,14-17; Iz 9,1-6). Új megfogalmazást kap ebben az összefüggésben a híres Nátán-jövendölés is (2Sám 7,11b-16). Idők folyamán ezek a reménységek mindinkább eltávolodtak attól, hogy történetileg képzeljék el a dolgokat, és politikai uralkodóra gondoljanak; béke fejedelmet vártak (Jer 23,5k; Ez 34,23k; Zak 9,9k), aki által Isten elhozza széles nagy körben az üdvösséget (Iz 11,1-10; „béke” az Ószövetségben jelképes szó az élet és az üdvösség teljességére). A Messiás reménységgel várható úgy is, mint „megalázott szegény”, akit Isten fölmagasztal, és aki azzal tesz tanúságot Istenről, amit Isten rajta végbevisz (Zak 9,9k).

A Dávid házából való Messiás várása mellett ott van még a várakozás az Isten prófétai szolgája, illetve a papi megszabadító után. Ezeket az elgondolásokat átviszik a Dá-

vid házából várt Messiásra is, és ezzel új hangsúlyt adnak neki.

A Jézus korabeli zsidóságban tovább élnek az Ószövetség messiási reménységei. Részleteiben a várakozások abban különböznek egymástól, hogy a különböző vallási csoportosulásoknak mik voltak a célkitűzései. A rómaiaktól gyakorolt idegenuralom által adott politikai helyzetben különleges időszerűséget kapott a harcias királyt elképzelő várakozás, aki Isten uralmát politikai megszabadítás útján fogja elérni.

Jézus a maga teljes föllépésével igényt tart arra, hogy a reménységgel várt Messiást lássák benne, viszont ellenszegül kortársai diadalmenetben gondolkodó minden várakozásának.

A korai kereszténység Jézus Krisztusban azt az Istentől jövő új üdvösségi kezdeményezést ismerte föl, amikor őt, mint Dávid fiát hirdeti (Mt 1,1), mint Dávidnak azt az utódját, aki által Isten maga fejti ki teljes érvénnyel és fölülmúlhatatlanul uralmát (Róm 1,3k; Lk 1,32k). Hogy milyen módon következik be Isten uralmának eseménye, azt az ősegház azzal adja értésünkre, hogy Jézust, mint „szegény királyt” (Zak 9,9k), illetve mint Isten szenvedő szolgáját (Iz 52,13-53,12) hirdeti (Mt 21,4k; Mt 8,17; Lk 22,37; Jn 1,29).

Különleges helyzetet foglal el a kései idő üdvösségi reménységei között a Szabadítónak az az eszményi személyisége, akit Dávid képére gondoltak el és vártak.

**Fontos szövegek: Iz 9,1-6; 11,1-10; Zak 9,9;
Róm 1,3k; Lk 1,32k**

6.3. A BÖLCSESSÉG — IZRAEL FELELETEI A SIKERES ÉLET PROBLÉMÁIVAL KAPCSOLATBAN

6.3.1 *Életbölcsség Izraelben és az ókori Keleten*

A bölcsség irodalmához számít szorosabb értelemben a Példabeszédek, Jób, Prédikátor, Bölcsség és Jézus, Sirák fia könyve. Ezek a könyvek csak a Krisztus előtti utolsó évszázadokban nyertek végleges alakot, a bennük megnyilvánuló gondolkodásmód viszont nem korlátozódik erre a kései idősziakra, sőt még csak magára Izraelre sem. A „bölcsség” keresésének problémája ugyanis megtalálható az egész Ószövetségben és jellemző az akkori Kelet egész életfölfogására.

Bölcsségen nem pusztán az ember értelmi képességét értik, hanem azt az igyekezetét, hogy helyesen alakítsa az életét. Az életművészet alapja az egész ókori Kelet és így Izrael számára a teremtésbe vetett hit volt (vö. 1.4.2.). Az ember csak akkor jut életadó erők birtokába, ha magatartása megfelel annak a rendnek, amelyben a teremtő Isten akarta föltárul előtte. A bölcst ez az isteni akaratot próbálja ki-fürkészni, miközben életének és a világnak sokszerű jelenségét összefüggésbe hozza egymással. Az ókori Kelet hívő embere tudja, hogy a világnak és az életnek ebben a számára e-leve adott rendjében a teremtő Isten működése van jelen. Ezért a bölcsség alapföltétele — az a titok, hogy miképp lehetséges a sikeres élet — az istenfélelem. (Vö. ehhez 7.1.)

A sokrétű életszabályokat ez a hitből fakadó magatartás hordozza, ahogyan ezek pl. a Péld. 10-32 fejezetében összeállítva találhatók. Amikor a bölcsség tanítómesterei szorgalomra buzdítják a tanítványaikat (Péld 6,6-11), vagy kárhoztatják a nő szabados erkölcsét és zsémbességét (Péld 11,22; 19,13) illetve a férfi fukarságát (Péld 11,24), akkor ezeknek a gyakran nagyon profánul hangzó utasításoknak a mélyén a teremtő Istentől adott rend keresése rejtőzik.

Izrael számára ez a bölcsség, természetesen a Jahve-hitnek megfelelően, egészen sajátos, „személyes” jelleget kapott. Hiszen a teremtő egyúttal Jahve, a történelem hatal-

mas Ura, az az Isten, aki népét és minden egyes embert meghív találkozásra. Izrael bölcsessége azt tanúsítja, hogy Jahve nemcsak a nép történetének eseményeiben, hanem a mindennapok változatos élethelyzeteiben is közel van. A hívő ember a helyes magatartás körüli mindennapos próbálkozásokban is képes meghallani a teremtésben és a történelemben megnyilatkozó Isten hívását és válaszolni tud rá, sőt szükségszerűen meghallja azt és válaszol rá.

„Bölcsesség” az ókori Keleten és Izraelben életbölcsességet jelent. Csak ha az ember a lét minden vonatkozásában Isten akaratát próbálja fölismerni és magatartását aszerint alakítja („istenfélelem”), akkor lehet sikeres az élete.

**Fontos szövegek: Péld 6,6-11; 9,10; 11,19-24;
12,9-11; 13,3; 15,17; 16,9; 17,9-14; 19,13;
20,1-4; Sir 24; Zsolt 1; 16; 90; 128**

6.3.2 A bölcsességi könyvek életfölfogását kétségbevonják — Jób és Prédikátor

A bölcsességi irodalom tanításának ezt a derűlátó élet-szemléletét a tapasztalat gyakran hazugságnak bélyegezte. A jóknak nem mindig megy jól a sora, a rosszaknak pedig nem mindig rosszul.

A zsoltárok imádkozói fölpanaszolják az igazak nehéz sorsát, ellentétben a bűnösök jólétével (pl. Zsolt 10,5; Zsolt 73). Így érthető, hogy a nép és az egyes ember nyomorúságos sorsa a kései idők folyamán fölvetette a kérdést, hogy fönnáll-e az érvényessége ennek a rendnek.

Jób és Prédikátor könyvében különleges világossággal lép előtérbe ez a kérdéscsoport. Emberek, amikor hitük legmélyén érzik fenyegetve magukat, úgy küzdenek meg ezzel az általános emberi problémával, hogy nem az eleve adott kész megoldásokhoz nyúlnak vissza.

Jób könyve annak a kérdésnek szenteli figyelmét, hogy vajon az Isten, akivel Jób a szenvedés keserűségében talál-

kozik, tényleg azonos-e azzal az Istennel, akiben — hagyományos hite alapján — mindeddig hitt. A könyv fő részét a szerencsétlenségektől sújtott Jóbnak a barátaival folytatott vitatkozásai teszik ki (Jób 3-37). Ezek az ő bűnös mivoltát tárják szeme elé —, a hagyományos bölcsességi tanítás szerint arra gondolnak, hogy Jób szenvedéseinek valamely súlyos vétek az alapja. Jób a maga nyomorúságával olyan Istenre talált, aki az ember bűnéért kellő mértékkel fizet vissza.

Jób viszont föllázad az Istenről alkotott ilyen szemlélet ellen; lázad barátai ellen, föllázad maga Isten ellen (Jób 9,14-23; 31,35). Nem érti meg a maga sorsát, de védekezik a gondolat ellen, hogy Isten igazságosságát beleszorítsa abba a merev keretbe, amely szerint a jóbarátok az Istentől jövő számonkérést elgondolják. Jób küzd az Istenről alkotandó helyes megértésért —, Isten szükségszerűen nagyobb, mint a legjobb szándékkal kigondolt emberi jámborság. Jób elfogadja és megerősíti az Istentől jövő választ. A számára annyira érthetetlen Isten nem más, mint Jahve, a Sinai-hegy Istene, a határtalan lehetőségek Istene (Jób 38-41).

A hagyományos élet- és világszemlélet megkérdőjelezése egészen másképpen fest a Prédikátor („Kohélet”) könyvében. Hűvös távolságból folytatott eszmélődései az emberi életről azon keringenek, mennyire nem rendelkezünk szabadon az adott pillanat fölött: „Megvan az ideje a születésnek és a halálnak” (Préd 3,2). Az ember nem lehet önerejéből ura saját létezésének. Az egyetlen lehetőség, ahogyan ez a vigasztalan és reménytelen élet mégis sikerülhet, az istenfélelem (vö. Préd 3,14). Ezzel az ószövetségi bölcsességnek éppen ez a kritikus bírálója újra csak a bölcsesség kezdetére és velejére, a Jahve iránti istenfélelemre utal. Az istenfélelmet az ember gyakorlatilag azzal valósítja meg, hogy hálás örömmel fogadja el mindazt, amit az Úr kezéből kap.

Bármennyire súlyos válságba jutott is az Ószövetségnek ebben a kései idejében a bölcsességi gondolkodás és vele a Jahve hit, ezek az emberek írásaikkal mégis tanúskodnak róla és megmutatják, milyen mély alapokon nyugszik a népnek ez a hit, amelyet az ósatyáktól örökölt. Isten működését Jób és Kohélet megkérdőjelezi, ugyanakkor viszont nem

hagyja megtéveszteni magát Jahve vonatkozásában és Jahve alapvetően üdvözítő akarata tekintetében.

Az Ószövetség kései idejében kérdésessé vált a bölcsességi irodalom derűlátó életszemlélete. Isten és működése titkának fátylát nem lebbentheti föl Izrael hívő embereinek semmiféle életbölcssége. Izrael feladata, hogy olyan Istenben higgyen, aki a mindennapi életben és a történelemben megtapasztalható, ugyanakkor mégis megfoghatatlan.

Fontos szövegek: Jób 3; 9k; 38; Préd 3

Izraelnek az élet és a hit körüli tapasztalatai, ahogyan azt végig gondolja a bölcsességi irodalomban, egyben meghatározza Isten népének imaéletét is.

6.4. IZRAEL A MAGA DICSŐÍTÉSÉVEL ÉS PANASZÁVAL ISTENE ELŐTT — ZSOLTÁRIMÁDSÁG

Évezredek óta úgy tapasztalják a hívő és kereső emberek a legkülönbözőbb népeknél, hogy a zsoltárok nekik szólnak. Sok olvasó talált rá újra meg újra egy-egy panaszos zsoltárban (pl. Zsolt 102) a maga egyéni fájdalmára vagy pedig egy dicsőítő, hálaadó, illetve bizakodó énekben (pl. Zsolt 23; 27; 30; 139) a maga személyes örömére, és közben (talán meglátásként) sejtelve támadhatott róla, miért van olyan nagy tere ezeknek a zsoltároknak az egyház imakincseiben —, mindenekelőtt a nyilvános istentiszteletnél és a hivatalos zsolozsma imánál. Mindemellett ennek a bibliai könyvnek számos szakasza (pl. az Istenhez szóló esdeklő kérés, hogy semmisítse meg az ellenséget) fölteszi a keresztyén olvasónak a kérdést, milyen alapon imádkozhatja, sőt köteles imádkozni mint keresztyén, a zsoltárokat. Mi a különbség a zsoltárok zsidó és keresztyén módra történő imádkozása között? Válasszon ki belőlük a keresztyén egy szűkebb

körű gyűjteményt magának? Találkozhatik-e közvetlenül önmagával ezekben az ószövetségi imákban, vagy pedig „le kell fordítania” azokat a saját helyzetére?

Hogy megmutathassuk, mennyiben lehetnek a zsoltárok imádságoskönyv a keresztény ember és az egyház számára (6.4.3.), ahhoz mindenekelőtt olyan bevezetésre van szükségünk, amely megmutatja, mi a jelentősége a zsoltároknak Isten ószövetségi népe életének szempontjából (6.4.1. és 6.4.2.).

6.4.1 A zsoltárimádság — Izrael életének és hitének kifejezése

Nemcsak a zsoltárok könyvében, hanem az egész Bibliában található imádságok és énekek. Egészen bizonyos, hogy a legősibb korban alakult hagyományok nem véletlenül zsoltárszerű énekek. Énekre zendít Mirjám, hogy megénekelje a Mózes-csoport szabadulását (Kiv 15,21; ezt az éneket bővítették ki később Mózes énekévé Kiv 15,1-18). Debra próféta asszony dicsőíti Jahvét az ősidők háborúiban tapasztalt segítségéért, mert ezek a harcok tették lehetővé, hogy Izraelből nép legyen (Bir 5). A termékenység ajándékát elnyerő asszony köszönetet mond Jahvénak gyermeke születéséért (1Sám 2,1-10; vö. „Magnificat” Lk 1,46-55). A második század közepe körül a Zsoltárok könyvében („Zsoltárkönyv” néven is) földolgozott 150 imádság és ének a legkülönbözőbb időkből és helyzetekből származik. Lehet, hogy számos zsoltár belső magját tekintve a királyok korai idejére megy vissza, a legtöbb zsoltár mégis a fogság idején és az utána következő korokban keletkezett. Ez az imádkozás és éneklés folytatódik az Újszövetségben is (lásd. 6.4.3).

A hagyomány az Ó- és Újszövetség minden korszakából ismer zoltárokat. A 150 zoltár legtöbbje, ahogyan ezeket a Zsoltárok könyvében összefoglalták, az Ószövetség kései idejében —, a fogság utáni időben keletkezett.

Ezeknek az imádságoknak egyikét sem költötték előre megfontolt szándékkal. Ami érvényes a Biblia összes írásaira, az egészen közvetlen módon vonatkozik a zoltárokra: az életből nőttek ki. Tanúsítják, mennyire az Isten irgalmas közelségére való utalás és az ő áldásának gyümölcse volt a hívő izraelita számára minden meglátás, amelynek fényénél az élet mutatkozott meg neki. Így magasztalja Izrael Jahvét a teremtésért, az emberért és munkájáért (Zsolt 8; 104), az emberek közötti egyetértésért (Zsolt 133); hála illeti meg az Istent a királyért, akinek uralma által ő maga kíván különösen is a közelünkben lenni (Zsolt 2; 72; 110). A nép történetének nagy eseményei (Zsolt 105; 107; 111) ugyanúgy mint az egyes embernek legkülönbébb szorongatásából való megmenekülése (Zsolt 32; 40; 116) tárgya a dicséreteknek. Gyakran viszont meghíúsul az embernél, hogy élni tudjon (vö. a bölcsesség irodalomban mutatkozó válságok 6.3.2). A nép történetének válságai, mint pl. Jeruzsálem és a templom pusztulása (Zsolt 79) vagy valami személyes szorongatztatás (Zsolt 22; 88; 143) panaszt váltanak ki az embernél. A Zsoltáros-könyvnek ezek a dicsőítő és panaszos énekei meglepően elfogulatlannak mutatják be az ószövetségi hívő embert Istenének színe előtt. Jahve olyan Isten, akinek a színe előtt az ember álarc és fenntartás nélkül, magára erőltetett szerep nélkül teljességgel önmaga lehet. Semmi nem lehet annyira emberi, hogy ki nem mondhatná az Isten előtt. Neki mindent fölpanaszolhatnak, mindenért köszönetet mondhatnak, és kérhetnek is mindent tőle.

Isten ugyanakkor mégsem „hézagkitöltő” —, segít a szükségben, akit pusztán azért ráncigálnak elő, hogy szabadságot nyerjenek. A panasz-zsoltárokból elsőbbsége van azoknak a panaszos verseknek, amelyek Isten távolmaradását fájlatják, és a közelsége után óhajtoznak. Csak másodsorban jöhet számba a kérés, amikor a zoltáros valamilyen

kézzelfoghatóan adott helyzetben vár segítséget (vö. Zsolt 13; 22,2.12.20; 27,7-10). A nyomorúság keserve ugyanis az imádkozó esetében elsősorban nem a betegség vagy a szenvedésnek más egyéb formája, hanem Jahve távolmaradása, amelyet ezekben a bajokban fölismeri vél (vö. Jób könyvének probléma-fölvetését 6.3.2). A köszönet szavai első helyen szintén nem az Istentől kapott adományok elnyerésével foglalkoznak, hanem magára Istenre irányulnak. Minthogy az ilyen adomány Isten közelségének kifejezése és megvalósulása, azért kéri azt magának Istentől. A köszönet nem magának az ajándéknak szól, hanem annak, aki adta azt. Ha Isten fölragyogtatja „orcáját” (szó szerint: odafordulását = nekünk szenteli figyelmét), akkor máris megszűnik a bajnak az oka (Zsolt 4,7; 31,17; 80,4-8). Aki meggyógyult, az nemcsak fizikai értelemben, hanem gyökerében nyerte vissza az egészségét.

A zsoltározásnál a hívő ember örömeiben Istenhez fordul, hogy neki, egyedül neki mondjon köszönetet. A megtapasztalt jótétemény Isten hírnevét hivatott gyarapítani. Isten nevét kell újra meg újra hirdetnie az emberek előtt (vö. Zsolt 35,18.27k; 71,14k. 18k; 106,47k; 142,8 és másutt). Megfordítva pedig a szenvedésnek mélységesen tragikus volta mutatkozik meg abban a válaszfalban, amelyet a szenvedés húz Isten életadó közelsége és az imádkozó közé. Ahogyan Jób és a Prédikátor könyvében, úgy a panasz-zsoltárokból is azáltal mutatkozik meg az ószövetségi hit ereje, hogy az emberek mélységes lesújtottságukban még mindig az Istenhez fordulnak. Ha van még szabadulás, úgy azt csak Istennél kell keresnünk.

A dicsőítés és hálaadás Izrael életének és imádkozásának alapmagatartása. Ha jótéteményt tapasztal az imádkozó ember, akkor Istennek mond érte köszönetet, mert az adományban azzal találkozik, aki azt adta neki. Megfordítva minden szenvedésnek keserve alapjában Istennek a távolmaradása, amelyet a baj mélyén megsejt.

Fontos szövegek: Zsolt 16; 27; 30; 86; 80,4-8.19; 103

6.4.2 A zsoltárok — Isten népének imádságai

Bármennyire „földszaga” legyen is a zsoltároknak, hiszen annyi élettapasztalat fűződik hozzájuk az egyes embernél és a népközösségeknél, a zsoltárok mégsem közvetlenül a mindenkori élethelyzetekből nőttek ki, hanem az istentiszteletből származnak. Vonatkozik ez nemcsak azokra a zsoltárokra, amelyeknek tartalma a nép történetének eseményei, hanem az egyes emberekkel foglalkozó zsoltárokra is. Sok zsoltárnál így gondolhatjuk el a kialakulás útját: Ha különös örömet érez az imádkozó ember, pl. meggyógyul valamilyen betegségből, vagy kiszabadul az ellenség szorongatásából —, akkor egészen természetesen Istent magasztalja érte az egybegyűlt közösség előtt (Zsolt 22,23-27; 35,18; vö. még Zsolt 40,10k; 111,1). A közösség belekapcsolódik a dicsőítő énekbe: megköszöni Istennek, amit eggyel közülük tett (Zsolt 118,22kk). Istennek megmentő közelsége foghatóan megmutatkozott egyikükön —, ez alkalom arra, hogy mindnyájan dicsőítve magasztalják az Istent, és alap arra, hogy bízva reménykedjenek benne. (Az oly gyakran ismétlődő „Alleluja” dicsőítés többesszámú alak (hallelu-ja), és az eredetiben azt jelenti: „magasztaljátok Jahvét”). A zsoltároknak nemcsak az első megfogalmazása, hanem a további kialakítása, egészen a Bibliában jelenleg rögzített alakjukig, az ószövetségi istentisztelet keretében való használatuk során történt. Izrael istentisztelete azért nem pusztán az élet peremén végbemenő folyamat, hanem egész létének központi veleje. A mindennapi eseményeket beviszik a közösségi ünneplésbe (vö. többek közt MTörv 26,1-11) — és Isten népének közös ünnepe ugyanígy kisugárzik Izrael életének hétköznapijaira. A sok zenei utalás és egyéb adat, amelyet a végső kialakulásnál a zsoltárok elé függesztettek (ma ezek általában úgy szerepelnek, mint a zsoltár első verse), szintén azt mutatja, hogy a zsoltárokat az istentiszteletnél használták a fogság utáni időkben.

A zsoltárok eredeti helye („Sitz im Leben”) az istentiszteleti gyülekezet; a közösség ünnepesein imádkozták és adták tovább őket. Ezáltal került be Izrael életének színpompás sokfélesége az istentisztelet keretébe.

Fontos szövegek: Zsolt 22,23-27; Zsolt 40

A zsoltároknak az istentiszteleteknél való további felhasználása gyakran formai és tartalmi változásokkal járt. Sok panasz-zsoltárnál föltűnik, hogy közvetlenül megmaradt még bennük az imádkozóknak létben való fenyegetettsége, viszont már nem ismerhető föl a szenvedés fajtája, mint pl. a betegség tünete (vö. Zsolt 102,4-12). Számos olyan akad, ahol belevették az „első” imádkozó panaszába a saját maguk fájdalmát. A panasznak az általános megfogalmazása alkalmassá teszi a zsoltárt arra, hogy a későbbi korok hívő emberei saját ínségükben ugyancsak találkozzanak benne önmagukkal. Így pl. a 22. zsoltár (főleg a 7-22 versben) olyan sokrétű képekkel írja le a szorongatott ember szenvedését, hogy ezek a szavak más szenvedők helyzetét — így Jézus szenvedését is — kifejezhetik.

Ugyanez vonatkozik azokra a panaszos vádaskodásokra is, amelyek főlemlegetik az ellenséges szorongatást, és a keresztény olvasó számára külön problémát jelentenek. A nép panaszos dalaiban szereplő ellenségnél elsősorban nyilván azokról az idegen hatalmakról van szó, amelyek Isten népét, illetve a királyt szorongatják (pl. Zsolt 44; 60,13k; 83; 89,21-24). A „szegény” és „szorongatott” ember az ún. egyéni panaszos énekekben is (vö. 109,21k) azokat nevezi „ellenségeinek”, akik szemben állnak vele. Betegséggel kapcsolatban hasonlóan, mint pl. Jób barátainak esetében (vö. 6.3.2) —, alkalmilag ellenfelet jelentenek mindazok, akik gúnyolódva a betegség okát kutatgatják és a betegnek az orra alá dörzsölik, hogy betegsége Istentől jövő igazságos büntetés. Ez az eszmecsere a betegeknél súlyos hitbeli válságot vált ki (vö. Zsolt 38; 40,14-18; 42,11; 70). Az igazságtalanul üldözött ember panaszos szavában ellenségei úgy szerepelnek mint rágalmozók és üldözők, akik életveszélyesen

fenyegetik a vádakkal illetett embert. Az üldözött ember ártatlanságának igazolását „Isten szavától” várja, amellyel a szentélyben kimondja döntését, közben pedig ellenfelei egyre újabb vádaskodásokkal próbálják megzavarni a szorult helyzetbe jutott ember és az Isten közötti viszonyt (vö. Zsolt 7; 35). Végeredményben az ellenfelek emlegetéséről azt is állíthatjuk, hogy nem egyéb, mint a szorult helyzetbe jutott ember aggodalmának kivetítése (így esetleg Zsolt 6,9-11; 17; 31,10-14; 55; 140).

Bármennyire különböző legyen is az, hogy mit jelent a valóságban (Sitz im Leben), ha valakit az ellenség szorongat, az ellenfeleknél minden esetben olyan emberekről vagy hatalmasságokról van szó, akik az imádkozó zsoltárost Istentől akarják elszakítani. A gyakran keményen megfogalmazott kérés, amely az ellenség megsemmisítését kívánja, azért elsősorban nem vagy egyáltalán nem jelenti a személyes támadó szándékot, illetve ellenséges indulatot, hanem arról tanúskodik (természetesen keleti beszédmodorban), hogy itt a hit ügyéről van szó. Az imádkozó számára nem létezhet Isten és sajátmaga között semmiféle akadály. Valószínűleg meg Isten uralma Izrael és a pogány népek fölött! Ahol ellenségről van szó, azt nyilván így értették az Őszökvetség későbbi imádkozói is, akiknél már nem forgott fönn az a szorongatott helyzet, amely az előző imádkozónál még főnnállt.

A legtöbb zsoltár eléggé a nagy általánosságban mozog: éppen ezért a későbbi imádkozók újabb élethelyzeteiből „feltölthető”. Így pl. az ún. „ellenségek” később jelképes fogalma lesz mindannak, ami Istennek útjában áll, hogy az imádkozóval és általában a világgal szemben megmutatkozzék mint Isten.

Fontos szövegek: Zsolt 13; 57; 102

Számos zsoltárnál föl kell tennie az imádkozónak a kérdést, hogyan lehetséges az, hogy a zsoltáros szenvedéstől sújtott állapotában — érzelmi világában is lesújtottan — képes Isten szabadító tettet magasztalni és az egész közösség-

get Isten együttes magasztalására buzdítani (pl. Zsolt 6,9k; 22,23; 69,30-37). A törésszerű „hangulatváltás” a vádaskodó panasz-zsoltároknak istentiszteleti fölhasználásából magyarázható. Az istentisztelet megtartásánál valaki, akinek erre megbízása van, a közösségnél nyert tapasztalatából kiindulva, Jahve nevében Isten segítségét ígéri a szenvedőknek. A szorongatott embernek ez az istentiszteleti helyen adott ígéret fölszabadulást hoz; képessé teszi, hogy szorongatott helyzete közepette is hálátelten magasztalja Istent.

Ugyanígy kell értelmeznünk azt is, amikor az imádkozó „néven szólítja és segítségül hívja Jahvét” (így Zsolt 9,10-12; 31,4; 25,11; 109, 21k), és alkalmilag korábbi tetteire emlékezteti Őt (Zsolt 22,4-6; 25,6k). Akit csapás sújtott, az tudja: egész nyomorúságával Isten színe előtt áll. Isten viszont — ha személy szerint esetleg idegenül is áll vele szemben —, mégsem idegen valaki, hanem az Isten, aki hűségének zálogaképpen megismertette nevét népével (vö. 47. old).

A zsoltárimában szorosan egybefonódnak az egyes embernek és a közösségnek tapasztalatai. Ami az egyes emberrel történik, az érinti egyben az Isten népét. Megfordítva pedig minden szorongatásba jutott ember reménységet meríthet abból a tudatból, hogy nem idegen istennel, hanem „Jahvéval”, népe Istenével áll szemben.

Fontos szövegek: Zsolt 22; 102; 34

6.4.3 Zsidó vagy keresztény imádságok-e a zsoltárok?

Mivel a zsoltárokból ószövetségi hívő emberekkel találkozunk, akik nagy igyekezettel azon vannak, hogy Isten és a közösség színe előtt a helyes életmódra eljussanak, így önként kínálkozik a kérdés: mennyiben találhatja meg a keresztény ember ezekben az imádságokban a maga hitének kifejezését?

Az alapvető választ az Újszövetség adja meg. A húsvéti közösségben a Föltámadottal való közvetlen találkozás ha-

tására új, keresztyén zsoltárok születnek (pl. Fil 2,6-11; 1Tim 3,16; Kol 1,15-20; Ef 1,3-14; vö. Kol 3,16). Ezek a magasztaló dicsőítések elsősorban Jézusnak új életre támasztását és a megdicsőült Úrnak a közösségben és a közösség által történő továbbműködését tartalmazzák. Jánosnál, a Jelenések könyvében szintén nagyszámú himnusz található. Ezeket is az őskeresztyéneknek az a csodálatos bizonyossága járja át, hogy Jahvénak a zsoltárokból megénekelte végérvényes uralma, a Krisztus-események révén, már itt és most a földön kezdetét veszi (vö. Jel 12,10-12). A zsoltárok imagazdagságához viszonyítva ezek az új keresztyén imádságok nemcsak számszerűleg kevesek, de tartalmilag sem olyan sokrétűek, mint az ószövetségi zsoltárok. Az újszövetségi imádság-kincsek szegényességének az az alapja, hogy a keresztyének — legalábbis amennyiben otthonosak voltak a zsidóságban —, kezdettől fogva, mint azt Jézus is tette, a zsoltárokat imádkozták. Viszont ezeket nyilvánvalóan újszerűen magyarázták. Ez mindenekelőtt fölismerhető az Újszövetségnek azokon az énekeken, amelyek forma és tartalom szerint egészen az ószövetségi zsoltárokhoz igazodnak. Ilyenek az ún. Magnificat (Lk 1,46-55) és a Benedictus (Lk 1,68-79). Magasztalják az Istent mindazért, amit Jézus Krisztuson és általa az ő népén véghezvitt. Ezért jellemzi Lukács ezeket az énekeket a Lélek által ihletetteknek. A keresztyén annak a Léleknek az erejéből magasztalja az Istent, aki lelke legmélyén lakozik (Róm 5,5-vö. Ez 36,26k).

Az egyház saját új imádságain kívül kezdettől fogva imádkozta az ószövetségi zsoltárokat, de a Krisztuson végbement események fényében értette azokat.

Fontos szövegek: Fil 2,6-11; Ef 1,3-14; Lk 1,46-55

Bizonyára nem véletlen az, hogy az egyház éppen a II. Vatikáni Zsinat utáni időben, amikor annyi más területen is ráébredt feladatára, küldetésére, a zsoltároknak mind nagyobb jelentőséget tulajdonít. Ezzel egyaránt megfelel az ősegyház gyakorlatának és napjaink rendkívüli imaigényének. Saját létünk bizonytalanságával szemben a zsoltárok

a keresőknek az élet és a hitbeli tapasztalat sokaságát nyújtják. Akit nehéz szenvedés gyötör, aki azt hiszi, hogy nem talál Istenre, aki nehezen viseli ennek a rejtőző Istennek a mélységét, az bizalmat meríthet nemcsak a magasztaló, dicsérő zsoltárokból, hanem talán méginkább a panaszos zsoltárokból. Az az Isten, aki évezredek át irgalmazott az embereknek, a mai, sokszor annyira tájékozódásra képtelen embernek is létlehetőséget fog nyújtani. És az az Isten, akit az ember nagyon távolinak érez, közel van hozzá más emberek közösségében, akikkel találkozik és akik Isten irgalmát már megtapasztalhatták és megtapasztalhatják.

A keresztyények számára az, hogy a hívők közösségébe tartoznak, sokkal többet jelent, mint az Ószövetség hívő embereinek, mert Jézus Krisztusban ez az Isten végérvényesen közel jött. Benne Isten igényli az embert és az Isten atyai jelenléte („Jahve-volta”) mindörökre fölragyog. A keresztyények számára végérvényes kinyilatkoztatássá vált, hogy a megváltás, Isten szövetsége az emberrel, mindörökre érvényes (vö. Zsolt 105,8; 111,5): bárhol legyen is az ember, mindig bizalommal fordulhat Istenhez, és csak hozzá szabad fordulnia. Jézus halála és föltámadása mindenkorra meghozta a hirtelen fordulatot a panaszból a dicsőítésbe, mert amit Isten a Názáreti Jézussal és az ő egyházával művelt és mindig újra meg újra tesz, az végeredményben mindnyájunk üdvére történik. Nemhiába lett az ószövetségi Isten népének központi dicsőítő éneke, az Alleluja, a húsvét utáni keresztyény közösségnek is az éneke.

Ezért a zsoltárok a mi keresztyény imádságunk útmutatói is. Fölbátorítanak arra, hogy mi saját és mások vétkeivel és tehetetlenségével megterhelt emberek, úgy állhassunk Isten elé, amilyenek valóban vagyunk, és életünk minden területét — nemcsak a vallás kérdéseit — az ő világosságában láthassuk. Ez az imádság fölbátorít arra, hogy Isten népe közösségére bizzuk magunkat. Az ima, a hit, a hitért való küzdelem útját senkinek nem kell magányosan megtennie, nem a nullponton kell kezdenünk, hanem benne élünk olyan emberek közösségében, akik csaknem négyezer éve keresgélnek Isten után és most a keserves keresgélés jutalmaként boldogok vele, és boldogok azzal, hogy vele élhetnek. A

zsoltárok bennünket, keresztényeket is megtanítanak arra, hogy magasztaljuk Istent mindazért, amit másokkal tett és tesz. Ha figyelembe vesszük azt az egyre terjedő irányzatot, amely az imát és a hitet egyre inkább magánügynek akarja tekinteni, akkor a zsoltárok arra mutatnak rá, hogy az egyesek személyes imája hogyan kapcsolódhat Isten népének imájához.

Ha a zsoltárok Isten őszövétségi népének a válaszát fejezik ki Istene hívására, akkor ebből természetesen az is következik, hogy a válaszoknak meg kell változniuk, ha Isten új módon szól az emberekhez. A keresztény ember beleviheti és vigye is bele a maga keresztény hitbeli élményét ezekbe az előre megszövegezett imádságokba. De a zsoltárok arra is ösztönözhetnek, hogy megtanuljunk új, „keresztény” zsoltárokkal imádkozni.

A zsoltárok a keresztény ember számára is az imádság iskolája. Megmutatja, hogy Isten népének közössége által hogyan találunk imádságunkban új utakra ínségünk idején.

7. Az Ószövetség a hit útjelzője

7.1. AZ ÓSZÖVETSÉG ÉS A SIKERES ÉLET KÉRDÉSE

Ki az ember? Milyen erők határozzák meg az életét? Mentség nélkül ki van-e szolgáltatva az adódó véletlennek, azoknak a romboló elemeknek amelyekkel a környezetében és a saját benső világában találkozik, avagy vannak-e az életében olyan erők is, amelyek minden vélt fenyegetés fölött úrrá lesznek és az ember fennmaradását biztosítják?

Minden népek és minden idők emberét érdekelte a lét értelmének szorongató kérdése. Az Ószövetség maradandó érvénye és jelentősége attól függ, — éppen ezekben az időkben, amikor a lét értelmének válságát éljük —, hogy tud-e az Ószövetség hiteles és kielégítő választ adni az emberi létnek ezekre az alapvető kérdéseire.

A történelem folyamán megtett utunk és Izrael hite világossá tette, hogy minden gondolatunk, kérdésünk és kutatásunk — ha legtöbbször ki se mondjuk — akörül a kérdés körül forog, amelyet Izrael már a környező világa révén ismert (vö. 1.4.2): miként élhetünk üdvös és sikeres életet egy veszélyeztetett és az embert is veszélyeztető világban?

Minden idők hívő és kutató emberével együtt Izrael feszültségben él. A feszültség a jobb, nemesebb, egészségesebb életre hivatottság ismerete és az élet adta akadályok között van. Ez a meg hasonlítás Izraelnél sajátos formát ölt. Az ószövetségi Isten népe a saját történetét — minden szerencsés és szenvedéssel teli tapasztalata ellenére — olyan folyamatnak ismerte föl, amelyben Isten (Jahve), mint az egész teremtés ura mutatkozik meg: ez az Úr a maga üdvrendjét minden akadály ellenére újra és újra végrehajtja, és ezáltal ebben ismerteti föl önmagát az emberekkel.

Amikor Istenről és az ő uralmáról beszélünk, ezt azért nem korlátozhatjuk kizárólag a vallás területére, mert az élet minden területére vonatkozik. Ahol az ember nem gördít Isten elé akadályt, ott a sikeres élet előfeltételei adóttak.

Így világossá válik, hogy miért tanulta Izrael életbölcsességét Isten egyre növekvő megismeréséből. Az ószövetségi részeknek gyakori olvasása (a tapasztalatlan olvasó számára terjengősnek tűnik a sok utasítás, magyarázat, bölcs mondás és egyéb figyelmeztetés) bizonyítja legjobban, hogy ezek az emberek mennyire igyekeztek megtalálni a lét konkrét alakítására vonatkozó választ az Istennel való ilyen találkozásokban. Istennel való minden találkozás egyben útmutatást nyújt az élet alakítására.

Izrael Isten kinyilatkoztatását és uralmát úgy tekinti, mint választ az élet értelmének keresésére. A hívő ember számára a világ és a lét adottságai annak az életrendnek kinyilatkoztatásai, amely a Teremtő Isten részéről az ember számára sikeres létet biztosít.

7.2 ISTEN FÖLISMERTETI ÖNMAGÁT

Az a pár nézőpont, amelyen át Izrael Isten uralmát megtapasztalta, megmutatja, hogy ki az Isten és milyen életet ajánl. Így a pátriárkák által Izrael azzal az Istennel találkozott, aki kiválasztotta az ő népét és annak nomád életét oltalmazóan kísérte. Az Egyiptomból való kivonulásnál és az átkelésnél a Vörös-tengeren, Jahve olyan Istennek mutatkozott, aki irgalmasan a szorongatottak mellett áll. Ezeket az eseményeket tudva maga mögött, Izrael mindenkor annak a „szegény”-nek érezheti magát, aki Jahve választott népéhez tartozik és egész sajátos módon az ő tulajdona (vö. Kiv 19,3-5; MTörv 7,6). A Sinai hegyi találkozás olyan Istent nyilatkoztatott ki a népnek, aki a lakoma jegyében az embert közösségébe fogadja, aki megajándékozta parancsaival és kölcsönös ígéret formájában maradandó szövetséget köt vele. A pusztai eseményekből megtanulhatta Izrael, hogy Isten egészen szoros közelsége a hűtlenség nagy-nagy kísértésével is megférhet.

A Kánaánba való bevonulás és az ország meghódítása Jahvét olyan Istennek mutatja, aki jó és biztos életteret nyújt. A Sion hegyén épült jeruzsálemi templomban Izrael

Jahvének maradandó közelségét ismerheti föl: népe körében vesz lakást magának Jahve. A Dávid házából származó és Jeruzsálemben székelő királyok által Jahvének az egész teremtsére, de különösképpen Izraelre kiterjedő uralma valósul meg. Emberek által akar Isten megtapasztalható módon népe közelében lenni.

A hívő izraeliták számára Istennek ezek az ajándékai az Ő önátadását fejezik ki; így minden ajándék fölszólítás és alkalom arra, hogy általa magával Istennel találkozzunk. Az ajándékok sokfélesége csodálkozni tanítja Izraelt Istenének bőséges gazdagsága fölött.

A kiválasztottság, a megszabadítás, Isten vezetése az ország elnyerésére, a templom és a királyok mind arra szolgálnak, hogy Izrael fölismerje, ki az Ő Isten, mit jelent az élet Vele és az Ő népének közössége. Jahve az az Isten, akinek közelsége az élet teljességét hozza magával (vö. Jn 10,10).

Ebben az isteni életben az ember a hit által részesülhet. Ezért a hit olyan sokrétű és gazdag, mint maga az ajánlat.

Hinni tehát annyit jelent mint:

a mindennapi életben a jelenlévő Isten vezetését elfogadni, és az ő szavára rámerészkedni a jövő sötét útjára (Pátriárkák);

hagyni, hogy Isten megoldja bilincseinket és megszabadítson legkülönbözőbb szükségéseinkből (Kivonulás);

vele találkozni a közösségben (Sinai);

akarata után kutatni az élet minden vonatkozásában és annak megfelelően egyedül neki szolgálni (Tízparancsolat);

Isten közelségét elfogadni, ha kellemetlen is, és a megpróbáltatások idején is kitartani mellette (Pusztá);

életünket, életterünket és annak termékeit nem saját hősiességünk eredményének tekinteni, hanem elfogadni mint Isten ajándékát (Honfoglalás, Jahve háborúi);

Isten jelenlétét fölismerni a többféleképp értelmezhető és megkérdőjelezhető jelekből (Király, templom, Isten városa);

Isten rendelkezésére bocsátani magunkat, működési tereket engedni számára (Bíró, király, próféta).

Hinni az Ószövetség tanúságtétele szerint annyit jelent, mint Isten ajánlatát fölismerni az életben, elfogadni azt, és önmagunkat ennek az Istennek és embertársainknak rendelkezésére bocsátani.

7.3. ISTEN MINDENNÉL NAGYOBB — A HIT ÚTJAI

Az istenhit mégsem fejlődik egyenesen: tanulási és növekedési folyamatoknak van alávetve. Vallásos emberek hamar meg vannak győződve arról, hogy tudják: ki az Isten és mik a tervei az emberrel. Könnyen azt hiszik, hogy Istennek a jövőben is ugyanolyan módon kell az emberrel találkoznia, ahogy eddig tapasztalták, ill. ahogy Őt fölismerni vélték. Ha eddig oltalmat és biztonságot nyújtott, akkor a jövőben is remélhetni vélik ezt az ajándékát. Így Istent tévesen boldogulásunk zálogának, egyéni vágyaink megvalósító eszközének értelmezhetnénk. Izrael is kezdettől fogva ebben a veszélyben forog, hogy Istent bizonyos történelmi élményekhez, tapasztalatokhoz fűzte. Az ilyen kísértést azonban leleplezik az élet egyéni és közösségi eseményei, meg az ilyen történések prófétai értelmezése.

A száműzetés előtti próféták nem fáradnak bele abba, hogy az embereknek ezt a hamis biztonság érzetét kipellengezzék. Így Ámosz nem győz eléggé küzdeni az északi országrészben levő hallgatóinak azon fölfogása ellen, miszerint a Jahve által történt kiválasztottság olyan föltétel nélküli adomány Izrael számára, amely mindenkorra biztosítja bensőséges segítségét. Ámosz napjaiban Jahve már nem a győzelmes Istenként mutatkozott, mint a régebbi háborúk idején, hanem mint az ítélet Istene, mert kiválasztottságából Izrael állandó érvényű elvet akart csinálni. Így Jahve „népi istenné” és ezáltal Izrael szolgáló bálványává alacsonyodott volna le. Ámosz és sok más próféta által folytatott istentiszteleti vitáknak is az az alapja, hogy Isten szabadon nyújtott ajándékait a nép széles köreiben tévesen úgy tekintették, mint állandó és nekik kijáró birtokot. Az istentisztelet eredetileg hálaünnep a szentélyben köztük jelenlévő Isten előtt. De ez megvetendő cselekedetté válik, ha csak kötelességtel-

jesítés és nem lelke és kifejezése Izrael életének, amely minden cselekedetében válaszolni akar Isten újabb és újabb üdvösséget célzó jóakarátára.

Ozeás szétzúzza honfitársainak azt az elképzelését, hogy Jahve automatikusan biztosítja a termékenységet, és ebben az ember megfelelő rítusokkal befolyásolhatja őt. Bár Jahve kapcsolata Izraelhez emberi kapcsolatokhoz hasonlítható, mégis a „szövetség” felülmúl minden emberi vonatkozást. Jahve „élettársa” Izraelnek, és mégis több annál. Jahve „atyja” Izraelnek, mégis atyasága ellenére ítéletre megy ezzel a néppel, amikor ez azt képzei, hogy ennek az Atyának jóságára minden körülmények között számíthat.

Izajás megakadályozza Júda népének vakmerő bizakodását a Sionon jelenlevő Jahve iránt. Bár Sion a helye és szimbóluma Isten oltalmazó jelenlétének, Jahve mégis Sion ellen fordulhat és fog is fordulni (Iz 29; vö. Jer 7).

Ez a magatartás a 722-es és 586-os nemzeti katasztrófában éri el tetőpontját. Mindazoknak az ajándékoknak a megvonása által, amit eddig Izrael hite alapjának tarthatott (szabadság, király, ország, templom, Isten népének közössége), kérdésessé válik az, hogy Izrael Isten népe, és hogy Jahve az ő Istene, vagyis hogy Isten mellettük áll. Vajon az, hogy Isten uralmának történelmi megvalósulása véget ér mindkét ország életében (Izraelben és Júdeában), egyben azt is jelenti-e, hogy Jahve működése megszűnik az emberek között és a világban? Kialudt-e ezzel Izrael életlehetősége?

Hasonló folyamat, mint ami a nép életében a számkivetés idején végbement, játszódott le több zsoltár és a bölcsességi irodalom tanúsága szerint az egyesek életében is. Vajon a szenvedés annak a jele-e — a hagyományos bölcsességi tanításnak megfelelően —, hogy Isten eltávozott népétől és visszavonta annak kiválasztottságát?

A nép és az egyes személyek életének eseményei, meg azoknak a prófétai értelmezései megóvják Izraelt attól, hogy Istent bizonyos elképzelésekkel azonosítsa és ahhoz ragaszkodják.

Ne okozzon a lelkekben zavart az ilyen törés, hanem nyújtson lehetőséget az új kezdésre. A számkivetés esetéből ez különösen jól kiolvasható. Ez a holtpontra jutás lett az a fordulópont — a szó szoros értelmében vett „válság” — amely Isten népét képessé tette az újrakezdésre. Mivel a próféták szavaiból fölismerte Izrael, hogy Isten működésének nem kell népe ujjongó elismerése közepett megnyilvánulnia: Isten le tud mondani uralmának minden földi bemutatásáról. Ezért találtak a hívő Izraeliták hazájuktól távol a számkivetés ernyedtségében is új alapot hitük számára. Az eddigi életfölfogás válsága más irányban mutat rá arra, hogy a hívő ember Istentől alkotott eddigi fölfogásának elvesztése után hogyan sejtethi meg, hogy Istent nem szabad az emberi jámborság mércéjébe beszorítani, az ő ajándékai nincsenek a régebben kapott adományokhoz kötve.

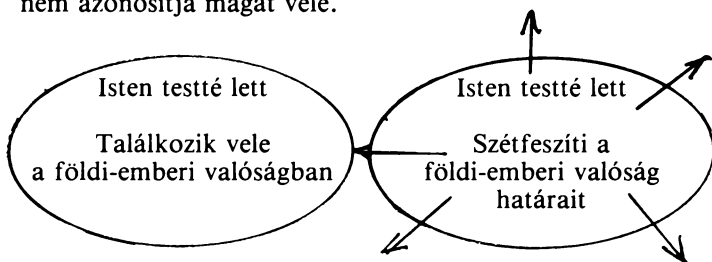
Ezek a legtöbbször igen kemény és fájdalmas események érelik Izraelt odáig, hogy ott is fölismerje Istent, ahol más ember azt hiszi, hogy messze van tőle. A hitnek ezt az útját mesterien írja le az Úr szolgájáról szóló híres negyedik ének (Iz 52,13-53,12). Így történik Izrael fölkészítése arra, hogy a Názáreti Jézus szerény működésében, emberi mérték szerint nyomorúságos és átokkal terhelt halálában Isten működését fölismerje (vö. MTörv 21,23; Gal 3,13). Így lesz értethetővé, hogy Pál Krisztus keresztjében dicsekedni képes (vö. 1Kor 1,23-31) és hogy az evangélisták, mint Máté és János, Jézus halálát úgy hirdetik, mint Isten dicsőségének ki-nyilatkoztatását (vö. Mt 27,50-54; Jn 12,28-33).

Régi Isten-elképzelések folytonos összezúzása arra szolgál, hogy az emberek az Istennel megtett útjuknak mindig újabb szakaszát nyissák meg, hogy így tökéletesebb Isten-képre, mindig a nagyobb Istenre találjanak rá.

Annak a szükségessége, hogy mindig újrakezdjünk, szorosan összefügg hitünk sajátosságaival. A keresztény hit azt vallja, hogy Isten történeti útja az emberrel, Isten „megtestesülésének” az útját jelenti, amely Jézus Krisztusban érte el a csúcspontját, és amely az egyház és a keresztények

életében folytatódik: „És az Ige testté lett és miköztünk lakozék” (Jn 1,14). Hogy Istent a „test”-ben találjuk meg, az azt jelenti: gyarló, gyönges, bűnös, földi-emberi valóságban. Izrael a pátriárkák óta újra és újra csodálattal vallhatja, hogy Isten személyesen vállalja a felelősséget az emberért és a világért. Isten azt akarja, hogy megismerjük Őt a közösség és az egyesek életének különböző konkrét helyzeteiben és a hitbeli tapasztalatok közepette.

És mégis az ilyen istenélmény állandóan megghiúsul. A Bibliára épülő keresztény istenhit ugyanis arra utal, hogy Isten éppen közelségében is az egészen más, a lényegében idegen Isten marad. Isten valamiképpen közösséget vállal a világ és az élet eseményeivel, még a gyöngeségeivel is, de nem azonosítja magát vele.

Isten megtestesülésében van az alapja annak, hogy a hívő és kutató ember elképzeléseket, képeket alkothat magának Istenről, de azt állandóan meg kell kérdőjeleznie, mert a keresztény hit Istene meghalad minden emberi elképzelést és közelségének minden igazi vagy vélt „megtapasztalását”. Ebből adódik az embernek az a feladata, hogy állandóan keresse Istent fáradtságosan és alázattal, újra és újra, talán naponta előlről kell kezdenie hitének ezt az útját. Izrael hite azt is megmutatja, hogy az ember éppen abban a pillanatban találhat el jobban Istenhez, és nagyságának teljesebb belátásához, amikor látszólag elérte lehetőségeinek végső határát és a szembesülésben erői csődöt mondanak.

Az Ószövetség hívő emberei megtanulták egy hosszú történelem folyamán, hogy amikor a maguk „kis világát” hagyják Isten által szétfeszítetni, Isten éppen akkor tartogat számukra soha nem sejtett lehetőségeket. Isten mindig több

ajándékot tartogat —, és mindig többet és többet is ad. Aki-
ben megvan a bátorság és az alázat, hogy üres kezekkel Iste-
ne elé álljon, az talán együtt énekelheti a „szegény” Izraellel
a dicsőítő éneket:

...forogtak, tántorogtak, mint a részegek:
és minden bölcsességük odalett.

Keservükben az Úrhoz kiáltottak,
szorongatásukban kimentette őket...

Most mind az Úr előtt irgalmát zengjétek,
az emberek előtt
hirdessétek minden csodatettét.

(Zsolt 107,27-28.31)
Farkasfalvy D. ford.

Ezzel a háttérrel válik érthetővé, hogy a zsoltárok miért
mondják olyan gyakran, hogy a szegények, a megtört szívű-
ek ismerik meg az Istentől adott üdvösségét (Zsolt 34,3.7;
145,14; 149,4 stb.) és hogy Jézus miért éppen a szegényeket
mondja boldogoknak:

Boldogok a lélekben szegények,
mert övék a mennyek országa. (Mt 5,3)

**A Bibliára épülő keresztény hit alapüzenete az, hogy
a „szegények”-é lesz az üdvösség és Isten evangéliu-
ma: Isten azokhoz van a legközelebb, akik tőle vár-
nak mindent, akik hagyják, hogy ő adjon nekik
mindent —, de készek arra is, hogy távolban is újra
fölismerjék azt az Istent, akit talán egykor már
megtapasztaltak, amikor közelségét megéreztek.**

A hitnek ez a feszültséggel terhelt folyamata nemcsak
Izrael történetén húzódik keresztül, hanem az Újszövetség-
ben is folytatódik. Saját elképzeléseinket, hogy Istennek mi-
ként kellene működnie a világban, minduntalan föl kell ad-
nunk, ha azt nézzük, hogyan működik Isten a Názáreti

Jézus és szegényes tanítványai —, majd húsvét után a gyöngé és bűnös egyháza által. Ahol mégis megnyílnak az emberek Istennek ezen „egészen más” működése előtt, ott fog fölcsendülni Isten új dicsérete. Mária dicsőítő énekével, az ószövetségi zsidóság imáihoz hasonló Magnificattal dicsőíti a korai kereszténység Istennek előre nem látható megnyilvánulását Jézus Krisztusban. Ebben mutatkozik meg végérvényesen, hogy Jahve mennyire Isten, „Izrael szentje”, az emberekkel élő Isten.

„Magasztalja lelkem az Urat,
És ujjongjon szívem üdvözítő Istenemben.
Hiszen tekintetre méltatta alázatos szolgáló leányát:
Lám, ezentúl boldognak hirdet minden nemzedék.
Mily nagy dolgot művelt velem
Ő, a Hatalmas és a Szent!
Irgalma az istenfélőkre száll
Nemzedékről nemzedékre.
Nagyszerű dolgokat művel karja erejével:
Szétszórja a szívük szándékában gőgösködőket.
Uralkodókat taszít le trónjukról,
De fölemeli az alázatosakat.
Éhezőket tölt be minden jóval,
De üres kézzel bocsátja el a gazdagokat.
Fölkarolja szolgáját, Izraelt,
S amint megígérte atyáinknak,
Nem feledi irgalmasságát
Ábrahám és utódai iránt mindörökre.”

89/4086 Franklin Nyomda, Budapest
Felelős vezető: Mátyás Miklós igazgató

90,— Ft

